

Колекція
ПРОЧИТАЙ

Євгенія КОНОНЕНКО

Кат

Кальварія

Євгенія КОНОНЕНКО
КАТ

Кальварія

<i>Передмова</i>	5
Шевченківський урок	7
Андрій Ярило	18
Творча криза	27
Кат	49
Цвинтар Привидів	92
Письменницькі замальовки	99
Материнська мова	99
Сусідки	101
Прототипи	105
Про Бога та його відсутність	109
Києве мій	111
Сміття з хати	115
Пишеш для вас...	119

Євгенія КОНОНЕНКО

КАТ

ВИДАВНИЦТВО КАЛЬВАРІЯ

ЛЬВІВ

ББК 84 (4Укр) 6-44

Євгенія Кононенко

КАТ

Новели

У новій книзі Євгенії Кононенко об'єднано новели й мініатюри, так чи інак дотичні до теми творчості й книжок. Це не спогади, а специфічний досвід письменниці, яка знає таємниці, як зачинаються, народжуються і живуть власним життям тексти. Як до цього ставляться ті, хто поряд, і ті, хто далеко. Чи справді літературний текст може вбити? І чи може він урятувати? І чи може спасти?

Написання книжки здійснювалося за підтримки Програми грантів і3 [ідея-імпульс-інновація] Фонду Ріната Ахметова «Розвиток України». Висловлені тут думки не є офіційною позицією Фонду, а виражають бачення Автора.

Усі права застережені. Жодну частину цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або передавати у будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це **ТОВ «Видавництво Кальварія»**.

ISBN 978-617-7192-09-0

ISBN 978-617-7192-01-4 (Серія «Колекція прочИТАЙ»)

© Євгенія Кононенко, текст, 2014

© «Видавництво Кальварія», 2014

Передмова

Хто такий письменник у світі, де читачів стає дедалі менше? Володар дум? Той, хто має хист розважати співвітчизників, переповідаючи їм різні наративи? Чи жалюгідна особа, яка хоче накинути людству плоди своєї не завжди продуктивної самореалізації?

Що таке книжка? Поривання людини щось сказати світові? Продукт індустрії розваг? Чи продукт вивільнених особистих комплексів літератора? І чи існують книжки, здатні помітно вплинути на читача, дати йому нові орієнтири? І чи творяться такі сьогодні?

Що таке ідеальний художній твір – роман, повість, оповідання, і чи існує такий? Це — текст, досконалий композиційно, чи текст, який резонує з особистим досвідом читача? Цієї теми я вже торкалася в оповіданні «Книгарня ШОК», де читача шокує не роман як такий, а те, що його пише нібито його давній друг.

Сьогодні суспільство майже не помічає письменника. Та й письменники здебільшого воліють не помічати того, що перебуває за межами їхньої спільноти. Більшість літераторів молодшого та середнього покоління перебувають у межах власного світу, де їм затишно, бо лише там вони й мають відчуття власної значущості. Тому й твори, в яких вони звертаються до теми «літератор і суспільство», будуються навколо стосунків письменників між собою, містять натяки на конкретні особистості, а місцем дії цих творів стають письменницькі зібрання з відповідною субкультурою в період після розвалу СРСР.

Але ж письменники змушені будувати стосунки з людьми, далекими від літератури. Письменники існують у світі, де не читають книжок, або читають їх зовсім не так, як хочуть письменники, які їх написали. І цей світ кричить і проситься, щоби письменники відобразили його згідно зі своїм досвідом і згідно зі своїм баченням. Все одно найкращі наші твори приходять не з нашого досвіду, а з нашого несвідомого. І тому відповідь на питання, чому ви написали саме це, а не щось інше, ніколи не задовольнить тих, хто наважився спитати.

Так само як не існує задовільної теми на улюблене питання західних журналістів: що таке бути письменником у країні Східної Європи? Відповідь на це питання вислизає зі сфери конкретного, летить у сферу хаосу. Мабуть, кожен письменник має свою відповідь на це питання, узагальнень нема.

Шевченківське заняття

На шевченківське заняття до чергової річниці від дня народження Великого Кобзаря Людмила Гнатівна наказала шестикласникам усім прийти у вишиванках. Наказ було віддано ще давно, щоб ніхто з учнів шостого-де не казав, що мама не встигла випрати й накрохмалити вишиванку. Звичайно ж, половина класу скаже: а в мене нема! Але на те українізовані китайські футболки з імітаціями вишивки, які коштують недорого і не потребують прасування. Китайці, як завжди, подбали про українців. Кажуть, і «Кобзар» перекладено китайською. Як же звучить «Над горами гори кровію політі» їхньою писклявою мовою?

Класну кімнату оформили відповідно. Вчительці допомагав Андрійко Мормотюк, хворобливий хлопець, якого ровесники іменують не інакше, як «хлопчик-дебільчик». Андрійко компенсує свою непридатність до навчання й до спілкування з однокласниками щирою готовністю в усьому допомагати вчителькам, що, здебільшого, вчительками схвалюється. Тож учора ввечері над шкільною дошкою вони з Андрійком почепили плакат: *Мені тринадцятий минуло...* Аби вкотре нагадати тринадцятилітнім бецманам, як їм пощастило. Вони в тринадцять років не пасуть телята за селом, а вчать! І не у п'яного дяка в науці, а в спеціалізованій столичній школі в незалежній Україні! Нехай на околиці біля базару, а не все в середмісті неподалік від пам'ятника Великому Тарасу, але байду-же! Все одно, на оновленій землі! Де враги-супостати,

звичайно ще не всі перевелися, м'яко кажучи, але то таке... Значно гірше було, коли Сатанович з останньої парти питає:

— Людмило Гнатівно! А чому враги, а не вороги?

— Хто знає відповідь на питання Сатановича? — не розгубилась, а вірніше, таки розгубилась Людмила Гнатівна.

Тоді Ірочка з першої парти підняла руку, і стала вимахувати нею прямо перед обличчям учительки, яка відразу задовольнила шкільницький запал шести-класниці, бо знала: якщо Ірочці з першої парти не дати слова, дівчина почне човгатися по парті й може впісятися. Ірочка з першої парти висловлюється не завжди в тему. Значно краще виручає вчительок відмінниця Марійка Барош, яка, на жаль, часто хворіє. То ж якби Ірочка з першої парти лягнула щось не те, не було би кому її виправити. Але Ірочка дала гідну відповідь єхидному Сатановичу з останньої парти:

— А тому, що в часи Шевченка українська мова ще була невнормована! — порадувала Ірочка Людмилу Гнатівну, яка вмить додала до ремарки Ірочки свій коментар:

— І наш великий поет її творив для нас із вами! На чужині! На Кос-Аралі! Вдалині від мовного середовища. А ви тут, в Україні, маєте такі низькі показники з української мови й літератури!

Сатанович гучно гикнув на своїй останній парті, а Людмила Гнатівна посварилася на нього п'ястучком.

І все одно вчителька знала: учні люблять Великого Кобзаря. І не лише учні шостого-де, де вона є класним керівником, а й в інших класах так само. Принаймні на заняттях, коли читається Шевченко, вони не передзвонюються по мобілках одне з одним. А, якщо й передзвонюються, то їхні мобілки награють як не «Реве та стогне Дніпр широкий», то «Думи мої, думи мої». Тому в Людмили Гнатівни не було сумнівів, що шевченківське заняття мине гідно. Звичайно ж, Сатанович із задньої парти гикатиме, мовляв, Тарас

Григорович не знав української мови. Наприклад, замість слова «хвилина» вживав слово «менута». Але до жартів Сатановича вже всі звикли. Марійка Барош одного разу крикнула йому через плече на задню парту: ти про «менуту» питався на минулому занятті! Пошукай у Шевченка нових помилок! За таке вчителька відразу виставила Марійці найвищий бал за заняття!

Отже, Людмила Гнатівна наказала своїм учням, яким саме *тринадцятий* минало, прийти на шевченківське заняття у вишиванках. Здавалось би, що є природнішим: одягти вишиванку на шевченківське заняття! А сама прибігла до школи на шосту ранку, і поки нікого не було, вимила у класі підлогу, бо ж технічка вже давно прибирає лише в коридорі. Поправила рушники на всіх трьох шевченкових портретах різних періодів життя Великого Кобзаря. Хутко замкнула клас, переодяглась у вишиванку сама. І знервовано сіла до вчительського столу, поклавши перед собою ювілейне видання «Кобзаря».

Початок не радував, а насторожував. Першою прийшла відмінниця Марійка Барош. І вона у довгому светрі...

— Марійко, а вишиванка! В тебе ж є! Ти ж співаєш у хорі «Тарасова ніч»!

— Мені мама не дозволила! Адже у вишиванках холодно! А я після хвороби! Але ж у мене шевченківський реглан, хіба ви не бачите, Людмילו Гнатівно! — Марійка бере свій довгий реглан за поділ, як дитячу сукеньку, демонструє його перед вчительці.

На Марійчиному светрі, який вона іменує «реглан», і правда спереду велике зображення Шевченкової Катерини. Людмила Гнатівна не врахувала цієї специфіки сучасного молодіжного вбрання, і не знає, яку йому дати оцінку.

Наступною прийшла Романна Галич, дивна дівчина, то вчиться на відмінно, то мовчить протягом тижнів. І теж без вишиванки! А в довгій темній сукні з великим білим комірцем.

— Романно, і ти без вишиванки? — трагічно схлипує вчителька.

— А моя паскудна мамаша натягла на себе мою сорочку, яку я приготувала ще давно! І вчора лазила в ній у ресторан, облила її вином!

— Романно, хіба так можна говорити про матусю! Пам'ятай Шевченка! Бо хто матір зневажає, того Бог карає!

— Людмило Гнатівно! То батько Тарас казав про українську матір! А якщо мати — остання москалька? — заверещала Романна.

Хто була мати Романни по крові — невідомо, але на батьківських зборах вона справді виявляла себе не лише принципово російськомовною, а й принципово конфліктною особою. Невідомо, чому актор українського театру Йосип Галич одружився з такою жінкою. Коли їй у черговий раз після гучно висловлених претензій до української освіти й до Шевченка як до ключової її постаті, пропонували забрати дочку з української школи, вона завжди відповідала:

— Так а етот, акт'юр пагарелого театра не разрешіт!

— Захотілося хлопцеві зі свого задуп'я перебратися до Києва, от і одружився, — коментував одруження Йосипа Галича з базарною руськоговорящою киянкою з околиці стольного града молодший колега Гнатівни, також учитель-україніст Пилип Матвійович, з яким Людмила Гнатівна пила розчинну каву в підсобці, — але Романна — хороша дівчина. Значить, у тому був якийсь сенс.

— Ви не сваріться, Людмило Гнатівно, — каже вчительці Романна, — в мене така сукня, як у княжни Варвари, доброї знайомої Тараса Григоровича!

Чи не половина класу прийшла не у вишиванках. Проте всі так чи інак, а в кофтинах із шевченківськими мотивами. Добре, якщо на їхніх футболках або портрети Тараса, або ілюстрації з його картин, або сюжети з його творів: гайдамака з буйним оселедцем

чи вже згадана Катерина. А у розумника Сашка Барюка на реглані Тарас Григорович закріплено сидить на камені, поклавши ногу на футбольний м'яч, натяк на славетного однофамільця!

Проте Сашко Барюк спокійненько прочитав напам'ять *Якби зустрілися ми знову*. Адже шевченківське заняття саме в тому й полягало, щоби шестикласники повиучували напам'ять вірш Шевченка або уривок з поеми не менше дванадцяти рядків, але не те, що «проходять». Щоби посиділи з «Кобзарем» і вибрали те, що до душі саме їм.

І що вони понавибирали, ті шестикласники? І де вони познаходили у Великого Кобзаря такі вірші! А з якими інтонаціями вони їх читали!

Романна Галич знайшла у Шевченка підтримку дівочого бунту проти нездорової ситуації в родині, от тільки заміж зібралася дещо зарано.

*На вулиці невесело,
В хаті батько лає,
А до вдови на досвітки
Мати не пускає.*

.....
*Ой, надіну я сережки
І добре намисто
Та піду я на ярмарок
В неділю на місто.
Скажу йому: — Сватай мене
Або одчепися!.. —
Бо як мені у матері...
То краще топиться.*

А відмінниця Марійка Барош вивчила на шевченківське заняття «Дівичії ночі»:

*Розкрилися перси-гори,
Хвилі серед моря...*

Лише давати привід Сатановичу із задньої парти хихикати і робити руками відповідні жести, які не забарилися: тільки-но прозвучали з уст відмінниці оті «перси-гори», як Сатанович окреслив великі дуги перед своїми чоловічими грудьми. А що ж вивчив сам Сатанович? Людмила Гнатівна боялася, що нічого не вивчить. Або почне декламувати якийсь уривок, де про жидів. А Сатанович на одному подиху прокричав шевченків чотиривірш «На незабудь»:

*Поїдеш далеко,
Побачиш багато,
Задивишся, зажуришся, —
Згадай мене, брате!*

— Це все?

— Батько Тарас більше не написав...

— Але ж я казала: уривок не менше дванадцяти рядків.

— А це не уривок, а цілий вірш! Ви задавали: вивчити вірш Тегешевченка, або уривок із поеми не менше дванадцяти рядків. Про те, на скільки рядків вірш, ви нічого не казали...

— Ох, Сатановичу, не хочу через тебе псувати шевченківське заняття...

— А хіба я поганий вірш вивчив? Там, принаймні, ніяких русизмів. Ніяких дівичих ночей, коли треба дівочі...

— Гаразд, — зітхнула Людмила Гнатівна, — хто наступний?

Оленка Байович взялася декламувати Шевченкового «Сотника»:

*...Ну, звичайно, як дитина
Пестує старого.
А старому не до того.
Іншого якогось
Гріховного пестування
Старе тіло просить!*

То ж треба було з усього величезного «Кобзаря» викопати саме ці рядки! Всі вчителі, які читають у шостому-де, знають, що в Оленки Байович вітчима, який приходить до школи забирати названу дочку, хоча в такому віці вже батьки за дітьми не ходять. Невідомо, які там стосунки. Оленка горнеться до вітчима, мов кішечка, а той мліє, як старий кіт. І Шевченко про таке, бачте, писав. Ой, лихо з тим Шевченком!

А наприкінці заняття Андрійко Мормотюк, якого вчителька планувала, як завжди, не питати, зарахувавши йому допомогу в оформленні класу, підняв руку і сказав, що прочитає вірш про Шевченка.

— Можна, Людмила Гнатівно?

— Можна, можна, — закричав клас, і Андрійко Мормотюк підвівся і закинув голову до стелі:

*Великий Кобзар
Пішов на базар.
Пішов на базар,
Отримав товар!
До ночі стояв,
Ні-чо не продав.
Великий Кобзар
Пішов на базар...*

Клас заплодував і зареготав. І тут Людмила Гнатівна не витримала. Зрештою, вона Андрійку Мормотюкові слова не давала. То все вони, бецмани! Тінейджери кляті! Так насміятися — і з кого? З Шевченка Тараса Григоровича! Та ще й не просто так, а на шевченківському занятті!

— Ану замовкніть! У вас совість є! Шевченко за нас усіх страждав! У казематі! На Кос-Аралі! На муштрі! Із забороною писати й малювати!

Учні принишкли. Стишили гучний регіт, деяким для цього довелося прикрити рота долонею або заритися обличчям у шалик. А вчителька продовжувала свій спіч:

— Шевченко був за народ! За Україну! Проти панів! За простий люд! *Без золота, без каменю, без пишної мови!* А ви! Дівчата, яким ще вчитися і вчитися, пови-копували про гори-перси!

Сатанович на задній парті знову окреслив дуги поперед себе, а на його обличчі промайнула гримаса, мовляв, так, треба вчитися, а не гори-перси. Вчителька права.

— Так, і Шевченко закохувався! Але йому царська влада самодержавно-кріпосницької Росії не дозволила одружитися й побудувати свою хату! А у вас у всіх іще все буде! А ви! Пішов на базар!

— То не ми! То ваш любимчик Мормотюк!

— А ти теж, — крикнула Людмила Гнатівна на хлопчика-дебільчика, — підеш до спеціалізованої школи! Якщо вже не знаєш, що можна, а що не можна казати про ШЕВЧЕНКА!

Лунає дзвоник. Шевченківське заняття закінчено. Учні шостого-де, яким саме *тринадцятий* минуло, поспішають не пасти телята, а на заняття математики. Їм не вперше чути подібні речі від учительки-словесниці, яка, до того ж, є їхнім класним керівником.

А Людмила Гнатівна витерла сльози й заквапилась у підсобку до Пилипа Матвійовича, бо в них обох на другому занятті «вікна», і вони традиційно разом п'ють розчинну каву саме в цей час.

По дорозі до підсобки Гнатівна чує голос Матвійовича, який ще не відпустив старшокласників на перерву, і вони слухають його, не рвуться мерщій з класу, мовляв, у них наступне заняття, куди їх не пустять, якщо вони спізняться.

— Кріпак Шевченко розкріпає своїх читачів, якщо вони, звичайно, є уважними читачами, — долинає з-за дверей класу приємний баритон Матвійовича.

Під дверима підсобки Людмила Гнатівна ковтає кілька пігулок пресованої валеріани й тамує чи то схлип, чи то гикавку.

— Що сталося, Людмило Гнатівно, — питає Пилип Матвійович, відмикаючи підсобку, — шостий-де кепсько вивчив поезії Тараса Григоровича на шевченківське заняття?

— А чи не занадто Шевченко розкріпачує своїх читачів, Пилипку? — питає Людмила Гнатівна Пилипа Матвійовича за кавою. Річ у тім, що Пилипко колись був учнем Людмили Гнатівни у цій самій школі.

— Межі розкріпачення нема, Людмило Гнатівно, — знизує плечима Пилипко, сьорбаючи каву, — але якщо ви чули, що я говорив, то я сказав, що розкріпачує Тарас Григорович уважних читачів.

— А неуважних ще більше закріпачує?

Пилип Матвійович нічого не відповів, лише посміхнувся.

— Ти завжди пропонував нестереотипні інтерпретації творчості Шевченка, Пилипку, — згадала Гнатівна давні роки. — А тепер вони всі такі.

— Які — такі? І хто — вони?

— Учні... Нестереотипні... Але в тебе це йшло від поглибленого знання творчості Тараса Григоровича, а в них... здебільшого від якогось невловимого хуліганства, якщо можна так сказати...

— Все одно так краще, ніж зубрити вірші й переказувати підручник.

— Ой, не знаю, що краще, — і Людмила Гнатівна розповіла колишньому учневі та нинішньому колезі і про чотири рядки, вивчені Сатановичем, і про «Дівичії очі» у виконанні відмінниці Марійки Барош (і таке воно хворобливе, таке зіщулене, мало не горбатеньке, а туди ж, гори-перса, хвилі серед моря!) і про те, як із непристойними інтонаціями декламувала «Сотника» Оленка Байович. Ну і про вірш, яким закінчив шевченківське заняття хлопчик-дебільчик Андрійко Морматюк. І, як не дивно, з'ясувалося, що один раз почувши, Гнатівна вже знала напам'ять «Великий Кобзар пішов на базар».

— Ти не чув цієї поезії, Пилипку?

— Поезії, Людмило Гнатівно?

— А як іще це назвати? Вірш?

— Римовка, я сказав би. Ні, не чув. Але це класно! «До ночі стояв, ні-чо не продав!» — сміється Пилипко.

— Але ж, Пилипе, в кожній культурі є сакрум, який не припускає профанума! — Людмила Гнатівна вживає слова, яких набралася на двотижневих курсах підвищення шевченківської кваліфікації, де для вчителів-словесників читали курси академіки НАН та провідні українські літератори, нащадки Шевченкового слова, — і в нашій культурі це Шевченко! Його навіть політики з партії регіонів бояться!

— Не сумуйте, Людмило Гнатівно. Ваші учні не паплюжили сакруму! Більшість ваших учнів чи не вперше самі для себе прочитали «Кобзар», і кожен знайшов у ньому щось своє. Навіть ваш Сатанович з останньої парти, він, певне, довго гортав нашу головну книгу, перш ніж знайшов найкоротший вірш.

— А може, відразу натрапив?

— Найімовірніше, коли відкривають книгу навздогад буряків, то відкривають на середині. А «На незабудь» на самому початку «Кобзаря». Інтернет теж не видасть «Найкоротшого вірша Шевченка», я так гадаю. Але напевне ми з вами всього знати не можемо.

— А так хотілося б усе знати про них!

— А навіщо, Людмило Гнатівно?

— Щоби краще їх учити.

Матвійович нічого не сказав у відповідь. Але він знав, що ніколи не скаже колишній учительці, а нинішній колезі, що він став, власне, її колегою тому, що дуже хотів бути для якихось підлітків не таким учителем, і казати про Шевченка не так, як це робила його вчителька Людмила Гнатівна. Саме про це він подумав зараз, допиваючи розчинну каву.

А Людмила Гнатівна думала, що пишається тим, що вона — Людмила Гнатівна. Скільки її колег — колишніх учительок, в тяжкій дев'яності роки, саме тоді, коли до школи ходив Пилипко, покинули школу і пішли на

базар торгувати трусами, колготами чи ситцевими халатами. Ось на цей базар, повз який вона ходить із дому на роботу. І всі вони Галі, Валі, Тані, Мані, дарма що вже всі бабусі. А вона — Людмила Гнатівна. І вистояти їй допоміг Шевченко, до якого вона подумки завжди зверталася «Тарасе Григоровичу!» Скільки разів повторювала вона, трохи змінивши під себе, його рядки:

*Самій так чудно. А де дітись?
Що діяти, і що почать?
Людей і долю проклинать
Не варт, їй богу. Як же жити?..*

Як же жити, Тарасе Григоровичу? Так, ви і про сотника — старого грішника писали так, як вам писалося, і про гори-перса, і про все що завгодно. А учні в школі теж можуть вчити напам'ять все, що завгодно. І справді, як же жити? Людмила Гнатівна мимоволі зловила себе на тому, що в неї в думках крутиться вірш — не вірш, а як вірно означив Пилип Матвійович, римовка, яку на шевченківському занятті озвучив хлопчик-дебільчик Андрій Мормотюк:

Великий Кобзар пішов на базар...

2004—2014

Андрій Ярило

Тої ночі письменниці Ярині Андрійчук уперше наснився Андрій Ярило. Вони вдвох ішли довгою алеєю між рядів осінніх золотих дерев надзвичайної краси невідомо куди й обмінювались якимись невиразними фразами. Їм обом було фантастично добре. Вони сплели пальці, і то було більш значущим, ніж якби обнялися. Сон відтворив той дотик дуже реально. Її долоня наяву згадала тепло його долоні. Дотик, якого, власне, не було. Все єство переповнювало неймовірне відчуття легкості й порозуміння. А потім він сказав: в суботу ми побачимося ось там! І показав їй маленьку хатку серед поля, яке простяглося за шерогою дерев уздовж дороги. І тут сон урвався. Так уриваються тяжкі сновидіння, коли кошмар сягає апогею. Ярині стало прикро. Не тому, що то був сон. А тому, що вона його не додивилася. Прокинулася і більше спати не могла. В Америці їй часто не спиться.

Знаючи, що більше не засне, вона запалила світло й потягла руку до нетбука. Тут ніч, а там уже давно ранок. В її пошті вже повно листів, надісланих сьогодні. «Андрій Ярило помер сьогодні о п'ятій ранку». Отже, він приходив до неї попрощатися. Приходив незаконно — закони того світу досить жорсткі. На довше він затриматися не міг. Тому вона й прокинулася так раптово.

Чого ж це він помер? Здається, й не хворів. Щоправда, десь із місяць тому він писав: «Ярино, я вичерпуюсь!». Але хіба всі ми час від часу не відчуваємо себе вщент вичерпанними? Ярина погортала свою пошту назад і знайшла останній лист від нього,

надісланий два тижні тому. Звичайний лист. В Києві дощі, а як у тебе? Чи тобі пишеться за океаном? Моя тітка дуже хотіла твою книжку, але не останню й не передостанню, а ту, яку ти видала відразу після помаранчевої революції. Її вже немає в продажу. До кого звернутися, щоб її дістати? Ти мені дарувала, але в мене твої книжки завжди крадуть. Вона не відповіла, бо лист був ординарний. Попередні листи від Андрія Ярила були довгі й щирі. Коли вони перестали бачитися, то стали листуватися, і вона вклала в листи до нього чи не більше, ніж у свої книжки.

Ярина вилізла з ліжка, вийшла до вітальні, де на полиці стояло кілька книжок, які вона привезла сюди з дому. Витягла з глибини пожовклий примірник своєї першої книжки оповідань, який підписала йому, але так і не подарувала. Подарувала інший примірник зі стандартним автографом «Андрієві від Ярини на незабудь». Але не цей, де на першій сторінці написала:

Чи варто цю книжку для тебе підписувати і кликати спогадів рій?

Тут кожен рядок до останньої літери до болю, до шалу, до стогону — твій...

І дата — двадцять років тому. І вже тоді в них із Андрієм був «спогадів рій». Завдяки йому Ярина ще школяркою пізнала все. Нічого нового не сталося з нею потім. Усі подальші події були лише інваріантами пережитого з Ярчиком у шкільні роки. І всі її тодішні падіння та злети, всі дружби та зради багато разів ставали кістками її оповідань і повістей, і, певно, вони, ті дитячі сюжети, були дуже справжніми, бо щоразу, написавши чергове оповідання, до Ярини Андрійчук бодай ненадовго приходило відчуття виконаного обов'язку перед тією силою, яка дає нам земне життя.

Андрій Ярило ще від молодших класів хвацько вмів переконати оточення, що він — найкращий. Від нього мліли мало не всі дівчата і мало не всі вчительки. Крім математички, улюбленицею якої була Ярина Андрійчук.

Спочатку вони обидві гордо зневажали юного героя-коханця, який безпорадно мукав біля дошки на уроках математики й не вмів відрізнити медіану від бісектриси, а сектор від сегмента. Ярина тоді пишалася, що не закохалася в того казанову, від якого її подружка Ліля Майко вже в сьомому класі, тобто у віці 13 років, хотіла накласти на себе руки, коли Андрій кинув її.

— І навіть він проводжав мене додому цілий тиждень! Я й не думала, що можу йому сподобатися, — плакалась Ліля Ярині, яку також Ярчик намагався проводити додому після уроків, але вона відшила його словами, що не ходить з тими, хто не вміє рахувати до десяти. А він викрикував їй навздогін числа від одного до десяти різними мовами! Айн, цвай, драй! Фор, файф, сікс! Сет, віт, ньоф! До десяти він рахувати вміє! А далі є калькулятор! І дури-математички!

То було в сьомому класі. А весь восьмий клас Ярина прохворіла. То було справді дуже тяжко: нескінченні аналізи, жажливі обстеження на потрощеній радянській апаратурі, огидна безсольова дієта. Коли хтось із її батьків прийшов до школи за домашніми завданнями, поряд опинився саме Андрій Ярило, який пообіцяв занести Ярці все необхідне. Цілий рік Андрій ходив до Ярини спочатку в лікарню, а потім додому. Сидів біля її ліжка в палаті, викликаючи заздрощі інших хворих дівчат, навіть старших. Потім їй дозволили виходити до кімнати для зустрічей, і вони сиділи на подертих медичних кушетках. Він приходив двічі на тиждень, іноді навіть частіше. Тоді він сказав їй, що не хоче бути одороблом біля дошки на математиці. І вона, розв'язуючи задачі для школи, допомогла і йому потроху позбуватися тавра математичного дебіла.

На Новий рік її відпустили додому. Але на новорічний вечір батьки хвору дочку не пустили. Проте сталося ще краще. Андрій Ярило прийшов з магнітофоном, аби відтворити для неї особисто всю ту музику, під яку напередодні танцював 8-В клас. Розгублені батьки вирішили, що хворій дитині потрібні позитивні емоції, тож не гнали Андрія. Спочатку зазирали до кімнати, де

Ярина й Андрій кружляли в повільному танці. А потім заснули. Чотирнадцятирічні закохані не обманули довіри батьків. Вони навіть не цілувалися, лише танцювали до ранку під магнітофон. Але саме в ту ніч Ярина віддалася Андрієві на все життя.

До кінця восьмого класу Андрій приносив Ярині домашні завдання та заносив виконані до школи. На літо батьки відправили Ярину до санаторію. А в перший день навчання в дев'ятому класі Андрій сів за одну парту із Лілею Майко.

Кілька днів тої осені Ярина перебувала в безодні пекла. Хіба що, на відміну від Лілі, вона думала не про те, як би накласти на себе руки, а про те, як вбити його, поганого зрадника. І всерйоз міркувала, як би це зробити. Що врятувало? Несамовите бажання стати кращою за нього на уроках літератури, де Ярчик був неперевершеним. Інша річ, що потім він майже не розвивався, лишався на рівні шкільного відмінника з літератури. Але недаремно педагоги розробили систему шкільного кар'єризму, коли рушійною силою стає не спрага до знань, а порив бути кращим у показниках. Ярина й досі не забула довжелезні поеми Шевченка, які завчила напам'ять саме тоді, і книжки про його творчість, які прочитала тоді, щоб відповідати на уроках з літератури краще за вискочня й зрадника Ярила. Якби вона цілувалася з ним по кутках, як Лілька Майко, то не зробила б цього болісного ривка у пізнанні і Шевченка, і себе, і чогось іще дуже важливого.

— І як ви слушно все підмітили! Жінка рятується від нещасного кохання, досягаючи вищого професійного рівня, ніж її горе-коханий! — захоплювалася її оповіданням, названим рядком із Шевченка «У Вільні, городі преславнім», читачка, яка зателефонувала Ярині Андрійчук на прямий ефір.

— Андрій Ярило позбавив багатьох із нас дівчачої скутості, яку нам прищеплювали сім'я і школа! За тебе, Андрійку! — піднімала келиха Лілія, у дівоцтві Майко, на двадцятип'ятиріччі з нагоди закінчення школи.

— То він позбавив тебе цноти? — спитала Ярина, яка на тому застіллі сиділа поряд зі шкільною подругою.

— Та ні, яке там! Я ще довго носилась із тим скарбом! Але саме він зробив моє життя повноцінним. — Після другої зради Андрія Ліля вже не думала про самогубство, а шукала розради в товаристві іншого хлопця, за якого через кілька років вийшла заміж. — Я вже мала комунікаційні навички спілкування й могла будувати стосунки з хлопцями! І все завдяки йому!

Коли Ярина надрукувала повість «Комунікаційні навички», Ліля висловила протест, що не давала згоди на оприлюднення свого досвіду, хай навіть у літературній формі.

— Позивай до суду, — відповіла Ярина Андрійчук, — ти мені зробиш добре промо.

Жінки щиро розсміялися. Ярина не розтлумачила давній подрузі, що повість «Комунікаційні навички» — то не Лілин, а її, Яринин, досвід із тим самим Андрієм Ярилом. Просто подруга підказала прикольну назву. Чи були в нього з Лількою такі розмови, як із нею в той рік, коли вона так тяжко хворіла? О боже, і досі волосся ворухиться на голові від спогадів про ті лікування-тортури. Але й разом із тим то був найщасливіший рік її життя. Найсильніший позитив, нерозривно пов'язаний із таким само сильним негативом. Пекло і рай — то не підземелля й небеса, вони обоє співіснують у будь-чийй душі, у будь-якому житті.

Її стосунки з Андрієм не добігли кінця із закінченням школи. Декілька років вони сварилися й мирилися, ходили на побачення й робили декілька спроб перейти до дорослих стосунків. Але заважала доля. Ярина день чи два втрачала розум від чекання, погодившись прийти в помешкання його тітки. Але Андрій нервово зустрічав її на зупинці тролейбуса й вибачався, що у тітки несподівано зірвалася запланована поїздка. І Ярина півроку не хотіла бачити його і не знала, як вибратись із нового кола пекла. А потім тітка таки їхала, куди треба, але варто їм було обнятись, як у сусідньому помешканні починалася пожежа й уся тітчина хата

наповнювалась їдким смердючим димом, і Ярина вкотре тікала від Андрія подалі, переконуючи себе, що назавжди. А потім доля зводила їх знову й знову, проте справу так і не було доведено до кінця.

— Як я люблю ваше оповідання «Зірвані побачення»! Я не пам'ятаю, може, ми з вами лежали разом у якійсь лікарні і я вам усе розповіла про себе? — ділилася з нею враженнями від прочитаного читачка на зустрічі в районній бібліотеці.

Життя Ярини Андрійчук не обмежилось зірваними побаченнями з Андрієм Ярилом. Вона вийшла заміж і народила сина. Так, вона назвала сина Андрієм, і його батько не заперечував. По-перше, він нічого не знав про Ярчика. А по-друге, зрештою, Андрій — то найкраще чоловіче ім'я. А потім розлучилась і вийшла заміж удруге. Її обидва чоловіки цікавились її творчістю. Перший ревниво вишукував у її оповіданнях натяки на її стосунки з іншими й дуже дратувався, що знайти так важко: от же зашифрувала! А другий і досі періодично намагається зробити з неї популярну письменницю для глянцевого журналу. Радить їй напускати в тексти якнайбільше містики й еротики. Але яка вже тут еротика, коли вона ніколи не ділила ложе із головним адресатом своєї творчості!

Хоча думка про те, а який він, довго не давала спокою Ярині Андрійчук. Ця думка стала особливо нестерпною, коли Ярина ще не припинила стосунків із колишнім чоловіком, але вже розпочала стосунки із нинішнім. Я не порівнюю їх одне з одним, я порівнюю кожного з них із Андрієм Ярилом своїх дитячих мрій, думала вона.

— Ваше оповідання «А який він?» — то просто диво! — пошепки сказала Ярині Андрійчук викладачка університету після зустрічі письменниці зі студентами. — Я дуже вдячна, що ви насмілилися писати про таке!

— Я теж дуже люблю цей текст, — щиро відповіла письменниця, бо, лише написавши його, позбулася проклятого питання, яке мучило її від самого восьмого

класу, якби ж то знали вчительки, що було в голові у відмінниці-медалістки!

— А ти знаєш, Ярцю, що ти геніальна письменниця? — зателефонував одного дня Андрій Ярило, який доти хіба що хвалив обкладинки її книжок чи питав, як їй вдалося zorganizувати рецензію в поважній газеті, яку читають усі. А тепер на Андрія Ярила справило враження її оповідання «На узбіччі Майдану», одне з небагатьох, яке ніякою мірою не було пов'язано з його особою. Із яких пластів несвідомого сплив той її сюжет? До художника нарешті прийшло незнане досі натхнення. Він пише свій найкращий триптих саме тоді, коли весь Київ носить відра з гарячими харчами для тих, хто стоїть на Майдані. То був час, коли всі охоплені великими подіями, коли всі забувають про особисте. Навіть більше, це був час, коли особистим займатися було соромно! Треба було всім іти на Майдан, кричати «Так!». А він замкнувся у майстерні на вулиці Софіївській, яка веде на Майдан, і малює свій триптих, не пов'язаний із помаранчевими подіями. Але енергетика Майдану незбагнено підживлює священний вогонь його творчості.

— Мій дід отак усамітнився й натхненно писав повість свого життя, коли всі святкували День перемоги! Писав хімічним олівцем у довоєнному зошиті! Тоді теж була шалена енергетика в суспільстві, хоча й недовго. В мене зберігся той зошит діда. Це дивовижна річ! Але ж я не розповідав тобі про це! Де ти викопала той сюжет? І ти так класно пишеш: нікого не судиш, нікого не хвалиш! Де твоя авторська позиція, Андрійчук?

Після того його дзвоника вони зустрілись і мало не всю ніч блукали Києвом. Здається, вперше через багато років відновилися їхні розмови часів її хвороби. Вони тоді багато сперечались і обговорювали дуже дорослі речі. А також розповідали одне одному про свої родини, про дідусів і бабусь. Він багато розповідав їй про ту саму тітку, ось її вікна на четвертому поверсі цього будинку, біля якого вони зараз ідуть. Коли він довів її додому, вона наважилася подарувати йому нову збірку своїх

оповідань, цього разу не посоромилася полум'яного підпису:

Хай усі нарікання на долю лишаться неплідними!

Хай у радісну прірву несуться химерні світи!

Я кохаю тебе, мій шляхетний і ніжний негіднику!

— То чому ж я негідник? — образишся ти.

— То чому ж я негідник? — за кілька днів справді ображено спитав Андрій Ярило, який прочитав присвяту. — Чому я негідник? Лише тому, що в тьоті в хаті весь час траплялися дурні пригоди?

— Тому що ходив до мене у восьмому класі, коли я хворіла, щоб підтягтися з математики. Ти використав мене.

— Зовсім навпаки! Математика була приводом, щоб ходити до класної дівчини! Я вже тоді знав, що в тебе велике майбутнє! А чи я ніжний, чи ні, ти, до речі, так і не знаєш...

— І не хочу знати! — Ярина кинула слухавку.

І їхнє спілкування стало рахітичним, як ніколи. Ті бездарні їхні діалоги, жах яких полягав у тому, що вони нічого не породжували. Андрій саме тоді не жив зі своєю дружиною, з якою потім наново зійшовся, яка зараз овдовіла, і деструктивне бажання з'ясувати стосунки мордувало його по кілька годин на добу. Він телефонував Ярині й щось доводив їй, пригадував школу, пригадував їхні побачення після закінчення школи, пригадував їхні випадкові, проте, неминучі пізніші зустрічі, коли вони вже обоє мали родини: «А пам'ятаєш, ми зустрілися на Подолі біля річкового вокзалу! І ти мені тоді сказала, що я жодної книжки не прочитав після школи! А читав, до речі, те, чого й ти не читала!». Андрій Ярило вже давно не був соціометричною зіркою в жодному соціумі, а був ординарним чоловіком, який до того ж переставав бути музою творчої жінки. Певне, її нове оповідання «Сумний епілог» теж матиме своїх читачів. Але чомусь їй не хотілося віддавати його в друк.

А може, саме щоб утекти від бездарних розмов із Андрієм Ярилом, Ярина Андрійчук і погодилася поїхати

з чоловіком на рік до Америки. Бо доти було домовлено, що він їде сам, а вона лишається в Києві. Але ось вона тут. Відстань лікує та коригує. Вони з Андрієм почали листуватися. І те їхнє листування несподівано досягло комунікаційної напруги їхніх розмов часів її хвороби. Вона стала вкладати у свої листи до нього чи не більше, ніж у свої оповідання.

Чоловік на кілька днів поїхав у справах до Нью-Йорка, і вона лишилася сама у великому американському будинку, в який їх поселили на цей рік. І саме тоді до неї уві сні навідався Андрій Ярило.

Ні, він не кликав її за собою. Вона житиме стільки, скільки їй судилося. В її житті є дуже багато, для чого варто жити. Але вони з Андрієм Ярилом зустрічатимуться в якихось інших краях. Зрештою, як казала Ліля Майко, він подарував їм усім унікальні комунікаційні навички. А Ярині Андрійчук він подарував ще й радість творчості, той божественний стан, який можуть оцінити лише ті, хто його пізнали. Але й найбільші муки її життя також були від нього. Саме йому Ярина щось болісно доводила під час безсонних ночей, посилаючи в безвість божевільні імпульси, і то було її пекло, коли вона кусала руки до крові, й гірко стискала зуби, і здригалася, ніби на сеансі електрошоку. А потім починала писати нове оповідання. І чим більшою була мука її внутрішнього монологу, тим краще виходило оповідання, якого Андрій Ярило здебільшого не читав, але яке із великим розумінням читали інші.

І тепер усе скінчилося. Ні, тепер усе розпочалось! Її кращі тексти попереду. Бо він уже призначив їй зустріч на інших берегах за кілька днів. А втім, ТАМ часу немає. І ТАМ побачення не зриваються. Тепер в її оповіданнях будуть і еротика, і містика. Але її чоловік все одно лише знизуватиме плечима й зітхатиме. Бо для глянцевого журналу її тексти, хай там як, не пасуватимуть.

Творча криза

Весняний ранок пробився крізь штори до однокімнатної квартири, де жив прозаїк Михайло Семиок із сином.

— Вставай, час до школи.

— Я сьогодні не йду на перший урок, — промимрив син.

Прозаїк блаженно потягся в ліжку. Можна не схоплюватись, долаючи дурний біль у потилиці. Яке щастя! І, перекидаючись на другий бік, подумав: хороший батько гримнув би на ледачого сина, вирядив би неробу на перший урок. А він радіє, ніби самому 13 років.

За вікном весна. В кімнаті видно. Не треба клацати лампу, щоб побачити, котра година. Видно і тепло. Вчора син просив витягти з комори легку куртку. Ще трохи подрімавши, Семиок встав. Вийшов на балкон. Внизу розквітла абрикоса. Нарешті. Як добре, коли квітнуть сади. Особливо рожеві. Ті, що квітнуть так раптово і недовго.

Михайло заварив чай, приготував сендвічі. Вдруге смикнув сина.

— Принаймні на другий урок ти збираєшся?

— Ага, на другому хімія... Чому ти не розбудив мене раніше?..

Суетна ранкова година з незібраним портфелем, масними плямами на зошиті з хімії, весняною синовою курткою, якої було не відшукати в коморі і яка несподівано сама впала на голову з антресолей, нарешті минулася. За сином, який мав звичку з півдороги повертатися за змінним взуттям, остаточно закрилися

двері. Прозаїк Михайло Семиок зварив собі міцної кави, сів на кухонну табуретку, закурив. Сьогодні четвер. Треба вийти за ЛІТЕРАТУРНОЮ УКРАЇНОЮ.

З вітром у волоссі та абрикосовою квіткою у петельці Семиок попрямував до найближчого кіоску. Купив ЛІТЕРАТУРНУ УКРАЇНУ і рушив до кав'ярні, щоб ЦИВІЛІЗОВАНО проглянути газету. Вдома він випив доброї кави. У кав'ярні в підвальчику зварять гіршої. Але кава, яку приносить офіціант, має особливий смак. Розмішуючи цукор, розгорнув газету і знайшов те, що шукав. Ось він, Михайло Семиок, за збірку новел РУСАЛКИ НА БАЛКОНІ отримує премію УКРАЇНСЬКЕ БУЙНОЦВІТТЯ. UKRAINIAN VIOLENT BLOSSOM! Колеги за кордоном не зрозуміють. Та все одно приємно. І декілька сот гривень як додаток почесного буйноцвіття не можуть не радувати. За це треба ще раз випити. Не зважаючи на ранню пору, о якій п'ють лише пропачі.

— Вам горілочки? Коньячку? — вгадав його рух офіціант. Семиок замовив куантро. 11 гривень 30 копійок за 50 грамів. Це більше, ніж за 0,7 пристойного вина. Та не щодня плоди високого натхнення винагороджуються почесним буйноцвіттям. А далі доведеться пити зі співробітниками Асоціації благодійних фондів України, де прозаїк Семиок працює в системі паблік рилейшнз, друкуючи під різними прізвищами різнопланові статті та полемізуючи сам із собою. Паблік рилейшнз — традиційна годівничка письменників у **цивілізованому** світі. Його колега, провідний драматург однієї зі скандинавських країн, працює в паблік рилейшнз місцевого Червоного Хреста й дуже щасливий з того.

КУАНТРО замість високої склянки принесли у чарці. Звичайно, без криги. Михайло Семиок пишається своїм снобізмом і плакає його, вбачаючи в ньому захист від повсюдного жлобства. Піднімаючи чарку за свій літературний успіх, прозаїк Семиок вкотре вражено подумав, що нових гідних текстів в шухлядах його

пам'яті більше нема. Існує сирий, проте масштабний задум роману «Околиці та Середмістя», пента- чи шесталогії, яка має відбити всю повноту буття України 60—80 років. (Семиок розуміє, що реалізовувати той братокарамазівський, сагофорсайтівський проект не варто). Упродовж багатьох років у його єстві визрівали й прагли народження оповідання, новели, *short stories*, які шикувалися в чергу і змагалися, кому бути написаним першим. Невже те мистецтво неймовірних сюжетів, яке критики називають володінням фабулою, а необізнані кажуть: це ж треба так накрутити! вже непідвладне йому?

— Раніше в мене з цим не було проблем, — подумав Семиок, запиваючи квантро кавою, і сумно подумав: кожен мужчина одного дня каже собі: раніше в мене з цим не було проблем. І йому стало сумно не тому, що написано мало — і з невеликим доробком можна увійти до великої літератури. Та невже він більше не знатиме того щастя похапцем записувати продуманий до мізансцен текст, з подивом помічаючи, як з'являються нові, несподівані моменти. А потім перечитувати готовий текст на екрані комп'ютера, шліфуючи фрази, міняючи місцями епізоди. Більшої насолоди в світі нема. Коли текст написано, щастя творчості тимчасово минає. Це як... в голові у Семиока знову виникла аналогія з бозна-чим. Невже цього більше не буде? А писати хочеться. І писати треба... Так, сьогодні четвер, у сина п'ять уроків, він повернеться рано. Треба вертатися додому, спробувати попрацювати, поки малого нема.

Вдома Семиок відразу ввімкнув комп'ютер, створив файл *osvita* для статті про практику заохочення дитячої творчості в цивілізованому світі. Паралельно створив файл *newtext* для художнього тексту. Коли сідаєш писати, до кінця не знаєш, що в тебе вийде. Це одна з найсакральніших таємниць творчості. Але чітка спіраль сюжету має сяяти в первинній мряці нествореного. І, хоча все на світі було і ще багато разів буде, той сюжет не має права бути банальним. А в

тебе лишилися тільки якісь побічні діти, які очевидно, мають символізувати світову совість, мандруючи світовою літературою і виникаючи в житті героя у найнесподіваніший момент... Білий порожній екран втомився від бездіяльності і вкрився чорним зірчастим полем. Поряд із комп'ютером на столі світлина колишньої дружини Діани, матері його сина. Колись вони спокійно розлучилися. Без зайвих розмов і трагедійного підтексту. Михайло в той рік почав писати, і нічого більше для нього не існувало. А Діана почала **працювати з поставками**. Якимось чином всунулась до тої структури, де законно гребуть незаконні гроші. Згодом купила квартиру неподалік Андріївської церкви і будиночок за містом. Одначе, коли ексчоловік казав їй: ну, ви, мадам, тепер зовсім круті, роздратовано відповідала, що всім керує Целіковський, який скоро їх усіх змусить жебракувати під Фролівським монастирем. Мабуть, саме тому Діана ніколи не обминала найменшої можливості десь урвати копійчину. Пильно стежила за літературними успіхами Михайла Семиока, вимагаючи грошей на сина з усіх його доходів. Навіть з гонорарів у журналі БЕРЕЗІЛЬ.

— Тобі не вистачає на норкове манто? — питав Семиок, неохоче даючи гроші, на що Діана відповідала своїм коронним:

— А ти умів його робити?

Рік тому Діана привезла сина батькові.

— Я день і ніч на роботі! Я заробляю гроші! Він сам тиняється по хаті! Нікого не можу найняти, щоб його гляділи! Мало морили голодом тих бабок! Стоять по переходах, руки тягнуть: люди добрі, подайте, три дні не їла! А працювати в пристойний дім не йдуть! Хочуть гроші за так! Я ніколи не подаю! Треба в них і пенсії повідбирати! Одну все-таки умовила, півроку протрималась, потім каже: дитино, більше не можу, з хлопцем так важко! Якби ще дівчинка! Господи, я так хотіла дівчинку, але тут вже нічого не зміниш. Ніхто не хоче працювати, тому й бардак в країні! Якби всі

працювали, як я... Ось, згідно з декларацією про доходи моя зарплатня після податків 750 гривень. Тримай 250, наступного місяця матимеш відповідно. Я дзвонитиму, як ви тут... Якщо вам дуже будуть потрібні гроші, ми це питання якось вирішимо. Але в юні роки нестатки нешкідливі.

— Послухай, Діано, в мене на днях поїздка до Делфта! Моя доповідь! Ось, читай! — Семиок схопив конверта, що лежав поряд, витяг план конференції, де була зазначена його лекція на тему *Гуманізм літератури перед кінцем світу*, сунув його в обличчя ексдружині.

— Я щомісяця їжджу у відрядження! Ти мене своїм дешевим гуманізмом не залякаєш! Ти його вмів робити? І потім, мені набридла твоя світлина на його столі. Хай краще дивиться на мою!

Син почав розвантажувати валізи. Витяг мамину світлину, яка зараз от стоїть біля комп'ютера.

Це було рік тому. Тоді також саме розквітло абрикосове дерево. Ексдружина на світлині млосно підвела очі, дивиться в стелю і ледь посміхається. Всі хто заходить до них, одразу звертають увагу: ой, яка жінка! Все це добре, але треба писати. Треба якось виправдовувати дипломоване буйноцвіття. Екран порожній. Не пишеться ні текст про підтримку, ні інший заповітний текст. Звичайно, скільки можна експлуатувати в художній літературі побутовий маразм сьогодення? Очевидно, література вимагає від письменника більшої відваги. Минулої осені він їхав в електричці, коли люди саме везли додому плоди своєї праці на городах. Тоді й наслухався про те, як годиться розправлятися з тими негідниками, які вночі копають чуже. А саме: їх треба прив'язувати на сонці догори ногами. Тоді Семиок подумав: а чи не спробувати самому піти копати чужу картоплю. Щоб мати вистражданий матеріал про безглузду жорстокість перехідної епохи. Звичайно, не пішов.

Задзвонив телефон. Мабуть хтось зі знайомих побачив у «Літукраїні» повідомлення про буйноцвіття, вітає його. Але дзвонить батько, який завжди скептично ставиться до його літературних успіхів.

— Ти не міг би привезти мені картоплі?

— Тобі потрібна саме картопля і саме зараз?

— Так, мені потрібна саме картопля саме зараз.

— Я завезу тобі вихідними.

— Завтра в мене будуть гості.

— Які гості?

— Якщо ти не можеш привезти мені картоплі, я піду на базар сам.

— Гаразд, я привезу тобі картоплі, але скоро має прийти син зі школи. Я не встигну повернутися до його повернення.

— Я, здається, не дуже завантажую тебе своїми проханнями. Але, повторюю, якщо тобі важко, зараз сам піду на базар.

— А твоїм гостям треба саме картоплю? Може ти їм звариш ріжки?

— Я прошу тебе, тому що в мене всю ніч боліло серце. Але ще раз повторюю, якщо тобі важко...

— Мені не важко. Зараз приїду. Чекай.

Семиок вимкнув комп'ютер, не занісши жодного рядка ні до файлу *osvita*, ні до файлу *newtext*. Вийшов до сусідки. Залишив їй ключа. Син знає: якщо вдома не відкривають, ключ у квартирі поряд. Вирушив в дорогу до батька. До метро пішов пішки. Купив хот-дог, бо вирушаючи до батька, забув поїсти. З-за хмар вийшло весняне сонце. Вітер приніс нізвідки пелюстки абрикоси. Семиок вдячний обставинам, що витягли його у весняне місто від неплідного сидіння біля комп'ютера.

...Якби в цю мить прозаїку Семиоку поставили запитання: Ваше улюблене заняття? він відповів би без вагань: ходити по місту. Гортати сторінки вулиць. Перечитувати абзаци будинків. Розшифровувати абетку вікон. Заглиблюватись у таємний зміст подвір'їв.

Заходити до книгарень і зачаровано гортати сторінки розумних книжок, яких ніколи не купиш. І не тому, що ті книжки шалено дорогі — деякі знедолені інтелектуали пристроюються біля прилавків, щось списують у зошити. Справа в тому, що Семиок давно помітив ту особливість філософічних книжок, що, опинившись на полиці, вони більше не ваблять і не манять своїми потаємними глибинами. Це як зваблива жінка, що назавжди оселилася в твоєму домі.

Вагони метро переповнені. І куди сунуть усі ці люди в робочий час? Поруч, майже впритул до нього жінка з пакунком, загорнутим в сьогоднішню «Літукраїну», в повідомлення про УКРАЇНСЬКЕ БУЙНОЦВІТТЯ. Нічого не поробиш. Покійна мама — та зберігала усіляке пов'язане з ним друковане слово. Але й вона зберігала б лише одну газетку, а не весь наклад. Якщо вже потрапив на шпальти газети, маєш бути готовим, що в тебе загорнуть оселедця.

Від метро до зупинки автобуса дорога йде довгим лунким сутереном, який є і базаром, і місцем жебракування, і концертною залою. *Street economy* — дають оцінку таким місцям колеги з-за кордону. Ось де криються шукані убивчі сюжети. Кожна жебрачка, торговка цього підпільного ринку, кожна квіткарка йшли сюди своїм власним шляхом. Ось де зосередились сучасні символи й притчі. Звучить музика. Один навпроти одного розмістилися кобзар у вишиваній сорочці і дядя Петя з акордеоном напідпитку. Кобзар тягне довжелезну думу про сплюндровану Україну. Дядя Петя, очевидно, дуже хоче перекричати бандерюг-кобзаря, відчайдушно жарить попури з «По долинам и по взгорьям», та «Ой, туманы, мои растуманы». А несліпий кобзар, заплющивши очі, стоїчно виспівує речитатив думи:

— За безцінь продали нашу землю пррройди-и-исвітам!..

Дядя Петя заспівав «Ой, Днипро, Днипро, ты широк, могуч». Прозаїк Семиок любив цю пісню. Він кинув

по 25 копійок і в шапку до дяді Петі, і до футляра від кобзи. Рушив далі вздовж людей, що стояли шеренгами попід кахляними стінами, і пропонували перехожим найрізноманітніший крам — пакети молока, головки капусти, коробки маргарину РАМА, труси, колготи, газету ПАН + ПАНІ. В око впала висока постать сивого діда, що тримав на простягненій руці декілька безсоромних предметів жіночої білизни. Такі Семиок бачив у секс-шопі в Голландії. Обличчя діда вражало не звичною для даного місця байдужістю, а глибоким презирством до свого товару. Чимось схожий на батька, тоскно подумав Семиок.

А ось жебрак-афганець. Молодий хлопець без ніг. От хто знає ціну життя і смерті. У каліки гарне обличчя, розкішне буйне волосся. Семиок завжди заздрив таким кучерям і мимоволі почухав свого ледь прикриту залишками чуба потилицю. Зате в нього дві ноги в австрійських черевиках, які він, виходячи з дому, забув почистити. Чи наважився би ти, пане Семиоче, авторе карколомних літературних сюжетів, купити пляшку горілки й випити її з цим хлопцем, поговорити з ним про брудну війну, відому тобі лише по бездарних піснях і краєм вуха почутих розповідях? Так, в гаманці досить і на горілку, і на закуску, і на таксі. Але куди після ночі відвертих розмов відвозити афганця? Сюди, в перехід? На старе місце?

Тут же в підземному переході Семиок купив 4 кіло картоплі і, не дочекавшись автобуса, рушив до батька пішки. Він любив цю стару зелену околицю, де минуло його дитинство. Тихими вуличками пройшов повз свою школу і будинки, де жили його шкільні товариші. Батька вдома не було.

— Я його бачила, як він виходив з дому хвилин сорок тому, — сказала сусідка.

От же ж старий, не дочекався! Я ж сказав йому, що зараз буду! Куди мені тепер пертися з цією картоплею? Кинути її під дверима батькової квартири? Чекати, поки старий приплентається з базару? Вийшов з

під'їзду, швидко рушив подалі від рідного дому, поки до нього не набігли старі сусідки зі своїми вигуками: Ой, Мишенько, ну як же ти живеш? А твій дід молодець, тримається! А ти як?..»

Неподалік мешкали дві старі вчительки, до яких Семиок деколи навідувався. Піднявся на другий поверх старого двоповерхового будинку, що з дитинства вабив Михайла своєю нетиповістю серед однакових п'ятиповерхівок. Дві сестри, Зінаїда і Зоя Павлівни, яких у школі називали ЗІЗІ. Зоя Павлівна спеціалізувалася на середніх класах і навчала Семиока правилам граматики і народним думам. А Зінаїда Павлівна вела виключно старші класи. Отже, Михайло Семиок навчався в них обох. Зізі жили вдвох, колись одна з них була одруженою, але це було так давно, що вони, очевидно, й самі забули, власне, котра.

— А, заходь, Михайлику, раді тебе бачити!

— Часто бачимо тата з вікна!

— Все думаємо, як він тепер сам, без мами!

— Михайле, я прочитала твоє оповідання в Антології «Нові паростки» і от що хочу сказати... Ми ще із Зоєю Павлівною про це говорили, вона не дасть збрехати...

— Так, ми тільки вчора, тільки вчора про це говорили...

— Ти пам'ятаєш, ми у шостому класі проходили елементи композиції художнього твору: зав'язка, розвиток подій, кульмінація, розв'язка? Пам'ятаєш, Михайлику? Ти б повторив це, я тут навіть тобі виписала в зошит визначення, ти не дотримуєшся цього в своїх творах.

— Ти б повторив це, щоб далі все було гаразд.

— А взагалі ми дуже раді твоїм успіхам.

— І наша сусідка Юлія Гаврилівна читала і дуже хвалила.

— Ми до неї ходимо слухати радіо, бо в нас не працює. І останню передачу про тебе слухали.

— Нам сподобалось. Але не все воно так, як ти пишеш. Ми бачили в житті й інше.

— Ти б подивився на життя по-іншому, а чого сам не знаєш, то розпитай у людей.

— Чи достатньо ти використовуєш у своїх творах стилістичних засобів — пам'ятаєш ми проходили?

— Творчість — то спілкування з Богом, Зінаїдо Павлівно. Або з дияволом. А не застосування метафор і синонімів.

— А синоніми дуже збагачують письменницьку мову, Михайлику.

— І взагалі, — несподівано рішуче випалила Зоя Павлівна, — як ти берешся писати? Ти завжди робив у диктантах стільки синтаксичних помилок!

— Ні, ні, картоплю ми брати не можемо, бачиш, як у нас тісно? А що як батько завтра не забере?

— Та чого це ти, Зою? Завтра Василь Михайлович неодмінно забере! Це ж не торба, а лише торбинка!

— Ти ж дивись, щоб батько завтра забрав картоплю! Неодмінно!

— Для нас це дуже важливо! Ми об одинадцятій виходимо з дому, їдемо до Агрипини Федорівни на Червоний Хутір! — кричать Зізі Семиоку з вікна.

По дорозі від Зізі ще раз зайшов до батька. Нема. І де його носить? І чого було морочити голову? Вдома негодований син. Уроків не робить, поки на нього не накричиш. Семиок спробував зателефонувати синові, не додзвонився. Їхав додому, думаючи про батька, і про Зізі, й про незнайомих йому людей, і склалися пристойні фрагменти текстів, але в хаосі несотвореного не було тієї блискучої спіралі сюжету, на який можна було б ті фрагменти нанизати.

— Ти б написав про нас із мамою, про нашу нелегку долю. Але куди тобі?.. Ти нас і за людей не вважаєш.

— Та вважаю я вас за людей, і дуже шаную! Але не так просто все пишеться! Потрібен сюжет! Кістяк! Інтрига!

— Ми з мамою ніколи не були інтриганями, — відповідав батько.

Повернувся додому о п'ятій. Син сидить за столом, їсть сметану ложкою з пластикової склянки.

- Дід не дзвонив?
- Дід був тут!
- Був тут?! Коли??? Питав про картоплю?
- Ніякої картоплі не питав. Питав про маму.

От батько, от старий чекіст! Тепер усе зрозуміло. Він потрапив «на гачок», проковтнув живця. Відтоді, як Діана привезла сина, батько періодично розпитував Михайла, як її знайти. Діда Семиока мордувало знайти Діану і сказати їй, хто вона така. Михайло, звичайно, не казав старому координатів ексдружини. Діана й досі прописана в цій однокімнатній квартирі, де він живе багато років. Отже, й на обліку в адресному столі вона тут, а не в розкішному помешканні, яке купила кілька років тому.

— І ти сказав батькові, де вона живе?

— Сказав. А що тут такого? Хай подивиться, як треба жити!

Так, він не попереджав сина. Йому й не могло спасти на думку, що прямолінійний дід раптом зробить такий хід конем. Кинувся дзвонити Діані. Додзвонився їй лише на мобільний. Вона дуже незадоволена, що її потурбували саме зараз. В неї ділова зустріч.

— Я дуже перепрошую, вельмишановна пані, але твою адресу дізнався мій батько. Він може наговорити тобі неприємних речей. Але знай: то не моя провокація. Я навпаки, приховував від нього твою адресу.

— Я його не боюся. В тебе ще щось?

— Коли ми розлучалися багато років тому, я сказав батькам, що в тебе... ну... хтось завівся. Я не міг артикульовано пояснити їм...

— Мені немає діла, що ти кому колись казав. В тебе все на зараз?

— В мене все, але я зарання прошу вибачення.

— Малий здоровий?

— Здоровий. І я також.

— Я дуже рада. Бережи себе. Твоє життя потрібне синові. На все добре.

— На все добре, Діано. І знай, я тебе попередив.

Батько з сином сперечалися, хто сяде писати за письмовий стіл, хто за обідній. Хоча питання, здавалося б, мало вирішуватися само собою: батькові потрібен комп'ютер, синові — поки що ні.

— Ти все одно граєшся на SUPAPLEXi, а не працюєш.

Не твоє діло! Поживеш з моє, також матимеш законне право іноді погратися.

Семиок зателефонував батькові. Ніхто не бере трубку. Все зрозуміло. Старий вирушив у дорогу, щоб сказати правду у вічі неморальній колишній невістці.

Поговоривши з онуком, Василь Семиок повернувся додому і дістав із шафи сірий костюм з орденськими планками, який одягав тільки на День Перемоги і на День Радянської Армії. Нарешті! Нарешті він зможе здійснити те, що повинен. Він готовий відповідати за те, що збирається вчинити. Буде відкритий суд, який транслюватимуть по телебаченню, замість облудної Верховної Ради. Треба щось робити! Коли паралізовані страхом і злиднями маси сплять у ярмі, треба щоб хтось встав на повний зріст і впав грудьми на амбразуру. Це зробить він, капітан у відставці Василь Семиок, учасник Великої Вітчизняної, кавалер багатьох орденів і медалей.

Старий Семиок дістав із шафи мисливську рушницю, витяг її зі шкіряного чохла. Рушниця добре змащена. Вже давно він не ходить на полювання. Але відтоді, як визрів відважний задум, почав ретельно чистити свою зброю. Треба дочекатися темряви. На телефони він не відповідає. Сьогодні він зробить усе. Він не розраховує на помилування. Смертна кара — так смертна кара. Її здається не відмінили. Він готовий відповідати за те, що здійснить сьогодні. Тільки чи покладуть його поряд із дружиною, якщо розстріляють?.. Семиоку стало боляче. Він схопився за серце і поглянув на велику світлину дружини на стіні. Дружина Василя Семиока,

мати Михайла, померла два роки тому. І раніше в неї були страшні напади.

— Я тепер знаю, що відчувають люди, коли йдуть туди, — казала вона після першого.

Могла б ще жити й жити. Але зараз всі помирають. І нікому до цього нема діла. Мостять нові тротуари. Відбудовують храми, щоб було більше папертей для жебраків. Відкривають нові ресторани й дорогі крамниці. Їздять в дорогих автах. Це вони штовхнули під колеса життя його дружину. Старий Семиок вийняв коробку з набоями.

Почало сутеніти. Старий вийшов на вулицю, не одягши плаща. Йому швидко стало холодно, але він вирішив не вертатися. Не дочекавшись автобуса, пішки пішов до метро, несучи дулом вниз змащену і заряджену мисливську рушницю в шкіряному чохла. Василь Семиок не любив красивих жінок. Вони занадто люблять себе, щоб любити ще когось. А яке душевне багатство у серці непоказної дівчини! Більше 50 років минуло відтоді, як красень-дейтенант запросив танцювати тиху непомітну дівчину, якої ніхто не запрошував до сакральних рухів під розладнаний акордеон. Прожили щасливо довге нелегке життя. Виростили двох дітей. Дочка народилася відразу по війні. Мати ніжно називала її ФРОНТОВИЧКА, бо весілля батьки відсвяткували ще на фронті. Син набагато молодший і занадто розумний. Мати і старша сестра розбалували його. Син одружився з красунею. Привів у дім таку паву, яку тримати тільки в магазині ляльок. Старий ніколи не забуде, як вона годинами чепурилася перед дзеркалом. І бігала пальцями по змащених кремами щоках, і підмальовувала очі. І мазала губи. І начісувала чубчика. І розкладала по оголених плечах пишні кучері. І бризкалася парфумами — і за вухами, і шию, і *там*. А він, старий пень, поки вона не підморгнула йому із дзеркала, стояв і дивився, не відводячи очей. Як у пору дуже ранньої юності дивися в щілину в перегородці між чоловічою та жіночою лазнею. Стояв і

дивився, заворожений тим, що побачив там. Але тоді в нього було виправдання: неповні дев'ятнадцять років. А коли чепурилась Діана, йому було в три рази більше, а він так само дивися, а вона не крилася, і продовжувала свій п'ятигодинний туалет... поки мати смажила котлети і закидала зажарку до борщу.

Потім вони з сином пішли жити окремо, бо її мати й бабуса отримали квартиру. А потім вона розбагаті-і-іла! Старого Семиока не цікавило, звідки беруться нечисті гроші. Він знав одне: ці гроші забирають у вбогих і голодних. У тих, хто простягає руку, у тих, хто не знає, чи купить завтра хліба. У нього, учасника війни, пенсія більша, ніж у більшості його ровесників. Але він бачить, як живуть інші. Після війни таких злиднів не було, як зараз! Що робити? Як привернути увагу до вбогих і нищих? Він готовий жертвувати собою, готовий! Він не боявся смерті у двадцять, то чи боїтиметься її у сімдесят п'ять? Але як вмерти так, щоб інші ожили? Одна надія на показовий суд, який транслюватимуть по телебаченню, замість Верховної Ради.

Старий Семиок завжди жалів жінок. Він знав, що жінці важче. І навіть на війні важче. Хоча й чоловіків частіше вбивали. Жінка — то остання надія людства. Коли син розлучився, він грізно запитував його, хоча й не любив Діани: чого кинув дитину? Як тепер малий ростиме без батька? Михайло відповів, що Діана почала гуляти. Тоді зрозуміло... Тоді син має рацію. Але тоді треба забирати внука! А Михайло не хотів цим займатися, казав, що це безнадійно. Старий навіть таємно від сина ходив до юриста, і той пояснив, що забрати сина у матері, яка не позбавлена материнських прав, дуже важко. Але минуло десять років, і вона сама кинула свого сина. Щоб не заважав їй робити гроші! Це вже кінець світу! Тепер старий знає, що йому робити. Так, це не вихід. Але тим, хто першим іде в бій, завжди найважче.

В метро ніхто не звертав уваги на дивний предмет у коричневому чохлі в руках у високого сивого діда в

доброму сірому костюмі. Не звертали уваги на рухливе обличчя самого діда, який ледве стримував розмови із самим собою. Не звернули на нього уваги й тоді, коли він лагідно і наполегливо намагався посадити на своє місце жінку з дитям, а вона тихо зашипіла: «Та відчепись ти!» А потім гучно затягла:

— Люди добрі! Извиніть, що я, така молода, обращаюсь до вас!..

На якій станції метро йому виходити? Звідусіль треба довго йти пішки. Гаразд, піду вгору від Хрещатика. Капітан Семиок знає той будинок, де оселилась Діана. Там колись отримав квартиру його бойовий командир полковник Сипченко. Може, це його вдову життя змусило продати квартиру в центрі, оселитись на околиці, звільнити місце для таких, як Діана.

Під'їзд, де була Діанина квартира, було замкнено. Старий Семиок чекав півгодини «у засідці», поки не підійшла жінка, яка відімкнула під'їзд.

— Ви до кого? — спитала вона, коли старий спробував увійти. — А її нема вдома. Вона вертається пізно. Та погляньте, її вікна темні!

З темного подвір'я Діаниного будинку дід вийшов на яскраво освітлену вулицю. Восьма вечора. Машинально пішов повз Телеграф до Історичного музею і назад. Що робити? Зробити ще одну спробу потрапити до під'їзду і чекати під дверима квартири? Але сусіди можуть спитати, що він робить. Стріляти в обличчя з рушниці дуже важко. Краще з револьвера. Револьвера в нього нема. Здав, коли йшов у відставку.

Знову зайшов у темне подвір'я і побачив, що вікна на другому поверсі світяться. З'явилась, красуня. Це ж другий поверх. Якби вона вийшла на балкон! Тоді він усе зробить. Як же її виманити на той балкон?

Дід знову вийшов на вулицю, дістав із внутрішньої кишені піджака папірця з Діаниними телефонами. Відшукав вуличний таксофон. Тут їх багато. Всунув картку в щілину, судомно набрав номер. Почувши жіноче АЛЛО! хрипко прокричав:

— Вийди на балкон, красуне, я хочу заспівати тобі серенаду!

І поклав трубку. Повернувся в подвір'я. На освітлений балкон вийшла жінка в білому светрі і чоловік у чорному. Вони регочуть: де серенада?

Дід почав нервово витягати рушницю з чохла. Ось тобі буде серенада. Серце калатає, як на війні. Але тоді руки не тремтіли. На балкон вийшов другий мужчина, став з другого боку жінки. Старий Семиок зробив крок уперед освітленому полю, і раптом будинок швидко відплив назад і перекинувся, а з-за спини несподівано вирвалось і стало над ним високе чорне дерево. Болю він не відчув, тільки боляче подумав: рушниця, рушниця! — стискаючи кулаки порожніх рук.

Біля нього зазвучали голоси. Чоловічих він не розрізняв, а жіночий вигукнув: «Ой, це мій колишній свекр!» Небо хитнулось, дерево над головою попливло.

— Та не несіть ви його ногами вперед! Він ще, здається, живий!..

Михайло Семиок тоскно сидів перед комп'ютером, поки син ганяв по обідньому столі маленькі автомобільчики між зошитів з хімії, фізики та рідної мови. Стаття про підтримку дитячої творчості не писалася, проте з'явилось кілька рядків у файлі *newtext*. Дзвонили друзі й знайомі, вітали прозаїка Семиока з буйноцвіттям, вимагали з нього пляшку.

— Скільки це тобі дали премії? — запитав син.

Семиок назвав.

— Мама стільки за день заробляє, — відповів син.

— Це вона тому так заробляє, що добре вчилася в школі. А ти з твоєю успішністю тільки і зможеш, що торгувати жвачками і не заробиш навіть того, що я.

— А ти погано вчився в школі?

— А я вчився занадто добре. Але тобі це не загрожує.

Ще один дзвоник. Це Зізі. Мабуть сусідка Юлія Гаврилівна принесла їм Літературну Україну. Ні, вони

про його буйноцвіття не чули. Просто вирішили ще раз нагадати, щоб завтра неодмінно забрали картоплю. Вона їм дуже заважає.

— Так що ти, Михайлику, не забудь зателефонувати батькові!

— Батько не бере трубки, не знаю, де він, — роздратовано відповідає Семиок.

— Але ж Зінаїда Павлівна вже двічі налетіла на торбу! А падати в нашому віці так небезпечно!

— Гаразд, якщо батько до ранку не озветься, я, замість того, щоб шукати його, поїду до вас за картоплею, — Семиок кидає трубку і знову сідає до комп'ютера. Зізі передзвонюють, просять вибачення, кажуть, що все розуміють, («Ти навіть сам не уявляєш, Михайлику, як ми все розуміємо!») і кажуть, що повернуться від Агрипини Федорівни з Червоного Хутора ще до темряви, щоб він дзвонив, і забрав картоплю, коли йому буде зручно. Коли Семиок запропонував їм посмажити цю картоплю сьогодні на вечерю, Зізі відповіли, що в них вже давно нема ні сала, ні масла, ні олії, і взагалі вони ніколи не беруть чуже.

Зізі давно просилися в Семиокову прозу. Але нема сюжету, кістяка, сліпучої спіралі, яка винесла би з хаосу небуття образи Зізі. Лише складаються уривки діалогів двох різнопланових дискурсів, як зазначив би критик Кубатенко, великий фахівець, автор монографії ПАРАДИГМА ПОЛІДИСКУРСІВ, виданої в перекладі, здається, десь у Швеції.

— Що ми можемо в цьому світі? І що ми могли раніше? В нас нічого нема! Ми абсолютно безправні!

— Я слухав на конгресі в Локарно одного відомого філософа — не називаю вам його прізвища, воно вам все одно нічого не скаже. Він на десять років старший за вас, він саме говорив про деструкцію особистості під впливом зовнішніх обставин і про те, як цьому опиратися за будь-яких обставин.

— Але ж ми прожили таке страшне життя! Ми все знали — і голодомор, і окупацію, і сталінізм!

— А він три роки був у таборі! У концентраційному, не в піонерському. Ви цього не знали. Ви не спали на нарах, вас ніхто не гвалтував. У прямому значенні цього слова.

— Так, але і ми багато перестраждали, і без, як ти кажеш, отого самого. Нас теж можна зрозуміти! Твій філософ після таборів жив не так, як ми із року в рік!

— А, може, ви недостатньо мужні в життєвій боротьбі? Вам це ніколи не спало на думку? Подивіться, як ви міркуєте: в усьому винний хтось, тільки не ви: Сталін, голодомор! Та люди в сталінських таборах писали книги, яких ви й прочитати нездатні! А, може, просто ваші особистості схильні до деструкції?

В маленькій тісній кімнатці над чашечками чаю і розетками з домашнім повідлом запанувала сумна тиша. Тихо схилюлися сиві голови.

— Чого ви мовчите? Чого не кажете мені: хто ти такий, щоб нас судити?

— А й правда, — відразу учепилася за підказку одна зі старих учительок, — а якби ти прожив наше життя, чи не мав би в нашому віці такої ж, як її... деструкції...

Ні, це примітивний діалог. Семиок без жалю стер його з екрану, і файл *newtext* знову став порожнім. Так писати не можна. Коли сідаєш писати — скоро слово «писати» замінять іншим — набирати? заносити? — треба знати, чим почнеш і чим завершиш. Останнє речення має бути визначеним ще до першого... Господи, де той батько? Поперся до Діани, старий шукач правди!

Син зголоднів, пішов тягати з холодильника ковбасу і сир. Як правило, Михайло відганяє його від холодильника, починає готувати якусь вечерю. Але зараз він неспроможний щось смажити чи варити. Встає від письмового столу тільки до телефону, щоб відповісти на привітання з буйноцвіттям і щоб у

черговий раз набрати батьків телефон і почути, що ніхто не бере трубку.

І знову лунає дзвоник. Ці привітання вже набридли! Скоро він перестане відповідати чемно. Хто цього разу?

— Мамо, привіт! Тата покликати? Зараз!

— Що, старий, у тебе? Я, так і думав. А що я говорив?

— Ти слухай мене, — перебила його Діана, — якийсь дурень зателефонував, що хоче заспівати мені серенаду. Я вийшла на балкон, а він лежить непритомний у подвір'ї. Добре, що до мене зайшли друзі на чашку чаю. Вони занесли його, ось він лежить у вітальні на дивані. Я викликала швидку, але знаєш як вони їдуть? Я можу викликати платну, вона приїде швидше. Але ти спочатку зайди. Він по-моєму щось хоче тобі сказати...

До Діаниного будинку недалеко, але нічим не під'їдеш. А дістатися туди треба якомога швидше. Семиок зупинив машину. Рушили в темряві під пісню «За нами Россия, Москва и Арбат». Чому власники авто мають такі подібні смаки щодо своїх фонотек?

— Дорога перекрита, їдемо в обхід?

— Їдемо!

Дорогу перекрито, бо знову мостять нові тротуари, які так дратують батька. Відтоді, як мама померла, а малий переїхав до Михайла, дід кілька разів пропонував оселитися втрюх. А Михайло відразу міняв тему розмови. Ексдружина Діана розповідала, як вони жили втрюх в однокімнатній квартирі — вона, її мати, її бабуся. Три баби.

— І в гості на дні народження до нас ходили тільки баби, баби, баби! Цей бабський монастир мене доконав! Коли мені виповнилося шістнадцять, я матері сказала: все! до мене ходитимуть хлопці! Бог створив світ двостатевим, значить треба жити двостатевим життям! Монастир — то завжди збоченство!

А тепер Діана живе сама у великому помешканні. Хто до неї ходить у гості? От були в неї чоловіки, які

й занесли батька. Чи вони й зараз у неї, чи вона їх відпровадила? Семиок розплатився з водієм, зайшов у підвір'я, натиснув код Діаниної квартири, піднявся на другий поверх.

— Ти сама?

— З твоїм батьком. Проходь.

Батько, блідий як смерть, лежить на дивані і благо- гально дивиться на сина. Ні, він не відводить винуватих очей, він прагне щось сказати.

— Діду, вам може треба качку? То ви не соромтесь, будьте, як на фронті! — Діана зробила рішучий рух. Дід твердо похитав головою. Діана вийшла. Михайло сів біля батька. Нахилився до нього.

— Там у підвір'ї рушниця. Хтось знайде, буде ли- хо... — нарешті вимовив старий Семиок і скривився від болю.

— Діано, в тебе є кишеньковий ліхтарик? Дай його сюди швидше! Не замикай дверей. Я скоро!

— А що сталося?

За кілька хвилин Семиок повернувся з рушницею і футляром.

— Батьку, все гаразд.

— То він вбивати мене приходив! — вражено ви- гукнула Діана. Запанувала тиша. Німа сцена, як пишуть ремарки в драматичних творах. Дід, як повергнутий герой, приречено заплющив очі. Діана взяла себе в руки.

— Знайшов винуватця усіх бід свого покоління! Краще би стріляв у нашого Целіковського! От вже ж скільки добрих людей сказали б спасибі! Але до нього не дострелитися! Там така охорона! Як у товариша Сталіна!

— Це син сказав йому твої координати... Михайло розповів Діані про картоплю і про хитрощі старого. Добре, що все так закінчилося!

— Слухай, давай повечеряємо разом, — запропонува- ла Діана. — Я тебе таким почастую, ти такого не їв!

— Їв! — упевнено відповів Михайло. — Мене один бельгійський постмодерніст, валонськомовний, частував ще й не таким!

— Ти радий, що він не вбив мене? — сміється Діана.

— Звичайно! Твоє життя потрібно синові! Я його можу засадити за уроки, тільки якщо поставлю тебе за приклад! Кажу; будеш добре вчитися — навчишся робити гроші, як мама!

— Ой, я тебе прошу, які там гроші? Передпокою ніяк не куплю! Хоча, в основної маси нема й цього... Але хлопця ти виховуєш правильно! Добре, що я додумалася відвезти його до тебе! Юнакові в такому віці потрібен батько! Ти вмів його робити?

— Я зараз до нього дуже звик! Звичайно, особисте життя ускладнилося. Але ти, може, колись даш мені ключа від своїх апартаментів? Бо батько мені не дає! А, Діанко? В твою відсутність?

— А чому у відсутність? — кокетливо сміється Діана. — Заходь, коли я вдома!

Грайливу розмову експодружжя перервав хрипкий крик. Батько почав ловити повітря синіми губами, рвучко підвівся і з перекирвленим обличчям впав на подушки. За вікном просигналіла швидка, яку Діана викликала дві години тому.

— Зараз я відкрию під'їзд! Захочай рушницю!

Увійшов лікар у білому халаті, краєм ока глянув на діда і сказав: «Все ясно». Заповнив папери. Розпитав, чи є у медичній картотці в поліклініці відповідний запис. Семиок сказав, що, очевидно, нема. У мами такий запис був... Тому її не забирали до моргу.

— Де у вас телефон?.. — лікар спокійно набрав номер, наказав людям на тому кінці дроту записати труп.

Санітар і лікар винесли батька на ношах ногами вперед, накривши лице рушником. Діана занотувала продиктовані лікарем телефони. Простягла Михайлові речі, вийняті з кишень батькового піджака: ключ від квартири, гаманець, паспорт, з якого випав папірець з

телефонами та адресою Діани. За швидкою допомогою зачинилися двері. Діана повернулась до кімнати. Сіла поряд з Михайлом на канапу, де щойно лежав старий. Знову німа сцена. Ще німіша за попередню.

Михайло чомусь подумав, що тепер знову треба буде пошукати старшу сестру, яка згідно з традиціями родини років тридцять тому вийшла заміж за військовослужбовця і загубилась в гарнізонах матінки-Росії. Коли померла мама, її так і не знайшли.

Діана підвелася, підійшла до серванту, відчинила дверцята бару і з-поміж пляшок мартіні та шері-бренді витягла білу голівку. Налила дві чарки. Михайло випив до дна, не заїдаючи. Діана піднесла чарку до губ, а потім відсунула її:

— Давай я тебе відвезу додому.

Знову вечірні вулиці пливли і блимали своїми вітринами й ліхтарями.

— Спасибі тобі, Діано.

— Нема за що, Мишо.

Початок одинадцятої. Як швидко все сталося! Скільки всього відбулося між солодкою чаркою КУАНТРО вранці і гіркою ввечері. Син грається на комп'ютері. Дзвонять Зізі:

— Ми запахали картоплю під табуретку! Тепер вона нікому не заважає! Так що прийдеш, коли зможеш! Ти нас чуєш, Михайлику?

Кат

Тієї ночі сержант Іван Івак, як завжди, все виконав згідно з інструкцією. І та ніч не обіцяла бодай чимось відрізнятись від попередніх його нічних чергувань у кімнаті мінус тридцять один. Але тої ночі, вірніше, того дня йому не пощастило виспатися перед нічною зміною, бо на подвір'ї перед їхнім гуртожитком якась жінка істерично кричала, і змусити її замовкнути ніхто не міг. Люба завжди дбала, щоб він поспав, перш ніж іти на працю на ніч. Вона декілька разів виходила на подвір'я і разом з іншими намагалася приборкати крикуху, але жінка все одно волала, як навіжена, а може, вона й була навіженою. Втім, це не суттєво, а суттєво те, що Іван не виспався. Не було звичної бадьорості та хвацького бажання звітувати: все йде згідно з інструкцією! Служу Країні Рад!

І чомусь саме тої ночі він подумав: а чого це роблять уночі? Приміщення в підвалі, ліфт везе вниз на поверх мінус три. Тут байдуже, чи день, чи ніч нагорі. Та й ті люди, кого приводили сюди, якщо їх, звичайно, можна називати людьми, також перед тим кілька місяців перебували у підвалах і не знали, чи день, чи ніч нагорі, чи зима, чи літо. Більшість із тих людей забували все. Забували, що вони люди, забували своє людське ім'я. Нагадував їм про це його напарник Сергій Харч. Він приводив їх сюди, до цієї кімнати. Конвой лишався за дверима. А Сергій заводив засудженого до кімнати мінус тридцять один і вів його до дерев'яної конструкції, яка іменувалася п'єдесталом. Сходинок ліворуч, сходинка праворуч, то ж до центрального підвищення треба

було зробити два кроки. Через пару десятків років, коли телебачення Країни Рад постійно транслюватиме міжнародні спортивні змагання, щоразу, коли він бачитиме п'єдестал пошани для спортсменів: перше місце посередині, друге й третє по боках, він щоразу згадуватиме той п'єдестал.

Сергій разом зі смертником піднімався на ліву сходинку, потім підштовхував його далі вгору, щоб той зійшов на осередкову. Поряд із головою засудженого гойдався зашморг, а Сергій Харч збігав униз, брав з полиці папку з гербом Країни Рад і гучно зачитував вирок:

— Іменем Країни Рад... — далі звучали ім'я та прізвище засудженого, а далі йшли вже кілька десятків разів чуті кілька десятків слів, які Іван Івак знав напам'ять, і які зводилися до суті: — засуджується до вищої міри покарання!

Поки Сергій Харч бадьоро торохтів текст вироку, Іван Івак одягав на голову засудженого чохол, потім зашморг, зістрибував із підніжжя й виштовхував його з-під ніг. А Харч вмикав гучномовець, з якого починала литися революційна пісня «Смело, таваріщі, в ногу, духом окрепнем в боротьбе».

Пісня заглушала хрипіння повішеного, який швидко заспокоювався у зашморгу і починав розгойдуватися, як тяжок на мотузці. Івак знав: справу доведено до кінця, якщо те, що було нап'ялося у тюремних штанях, здулося. Так їх проінструтував лікар Майович. Інакше він і не звертав би уваги, а так щоразу відзначав: таке жалюгідне, таке перелякане, а в штанях, як на гарячих танцях із гарячою дівкою.

Лікар Майович пояснив, що в повішеного напинається завжди. Навіть якщо вішають старого діда. Це смертник кохається з Її Величністю Смертю. Але взяти Смерть ні в кого виходить. Це та жінка, яка не віддається, а бере.

Поряд із шибеницею стояв гріб. Коли вони із Сергієм Харчем зустрінуться на вулиці вже після розвалу Країни

Рад і підуть посидіти в брудному генделику серед таких самих уламків минулого в людській подобі, як і вони, Сергій, хильнувши пива, скаже:

— Які гроби виділяла Країна Рад для наших жмурів! А вони ж були вороги!

— Тепер кажуть, що вони були не вороги, а навпаки, дуже добрі люди, — відповідь Івак.

— Це ще давно почали казати. Але яка різниця? Тоді вони були вороги, а в яких домовинах виносили їх із кімнати мінус тридцять один? А тепер що? Швагра в целофановому пакеті ховали, соромно згадати, — нарікав Сергій на злидні, які настали після того, як Країна Рад припинила своє існування.

Та розмова відбудеться за півсторіччя. А тоді вони разом із Харчем знову підсували п'єдестал до шибениці, виймали тіло із зашморгу й відносили його у труну, не знімаючи чохла з голови. Конвой забирав труну. А потім приходили загадкові прибиральниці, яких вони ніколи не бачили, і драїли кімнату мінус тридцять один, поки вони з Сергієм Харчем пили чай у підсобці мінус тридцять один біс. Іноді Харч підходив до шафи з інвентарним номером (-31-біс), діставав звідтіля пляшку коньяку. Вони із Харчем пили за упокій душі того, кому щойно заподіяли смерть, хоч обоє й не вірили у безсмертну душу.

— Ні в якому разі не знімай чохла зі своїх жмурів, — сказав Івакові один товариш, який також виходив на нічні чергування в кімнаті мінус тридцять один, — бо як один раз побачиш, то далі працювати вже не зможеш!

І, хоча лікар Майович, який був свідком тої розмови, відразу заперечив, що справжній герой має спокійно дивитися смерті в обличчя, а вони, лицарі незримого фронту, покликані бути справжніми героями, слова того товариша запали Іванові в душу глибше, ніж слова лікаря Майовича про героїзм. Глибше, ніж усе, чуте на політінформаціях, які регулярно проводилися для них, хто служили у спецроті особливого призначення в ті нелегкі роки, коли Країна Рад особливо пильно полювала на своїх ворогів.

Тої ночі Іван Івак згідно з інструкцією ретельно перевіряв усе в кімнаті мінус тридцять один. Чи на місці п'єдестал і труна. Чи добре ковзає мотузка в зашморгу...

— Зашморг милив! — кричатиме йому за чверть століття його син Валерій, який умітиме отримувати все, що заманеться, від батька, дорікаючи того його минулим лицаря незримого фронту.

Сержант Івак не милив зашморга, бо не відповідав за стан інвентарю для виконання вироку. Про це дбали інші служби. Він тільки перевіряв справність і наявність згідно зі списком. Ось ще треба перевірити, чи лежить у червоній папці з гербом папір із вироком на письмовому столі в кутку кімнати. Все на місці. Ім'я в тексті вироку несподівано збурило в естві охайного байдужого виконавця вир почуттів. Габріель Деус, він прочитав прізвище смертника, а, вірніше, як йому здалося, смертниці.

Знову баба, подумав він, бо колись дивився трофейний фільм, де Габріель звали дівчину, і йому стало неприємно. Не тому неприємно, що вішати жінок страшніше, ніж чоловіків, — зрештою, вони вішають ворогів за вироком Країни Рад, і якщо ворог — жінка, то їй дорога туди ж, куди й чоловікам. У Країні Рад жінки й чоловіки рівні перед законом. Габріель Деус! За одне таке ім'я таку варто вішати! Іноземна шпигунка! Тільки якої розвідки? Невже французької? От кляті французи! Засилають шпигунів до Країни Рад! А були на війні союзниками!

Івакові стало неприємно, що доведеться вішати жінку, бо згадалося те, чого він за порадою лікаря Майовича не згадував і гадав, що забув. А тепер згадав. Жінки до кімнати мінус тридцять один потрапляли рідко, але, коли потрапляли, з ними було втричі більше проблем, аніж із чоловіками. Кілька місяців тому тут була жінка. Її крики лунали в коридорі, і ні конвой, ні енергійний Сергій Харч не могли змусити її замовкнути. Вона упиралась, вона зривала тюремний одяг зі свого брудного тіла і кричала, кричала... Вона випрочува-

лася з рук конвою, який був радий увіпхати її до кімнати мінус тридцять один, щоби з нею мучилися інші. І вони з Харчем чи не півгодини ловили злочинну особу, яка ганяла по кімнаті мінус тридцять один, як шалена дика білка, яку колись іще підлітком Іван невідомо як упіймав у примиському гаю та невідомо навіщо приніс до хати на слобідці, де жив із батьками.

Сергій Харч нічого вдіяти не міг, лише кричав жінці, що вб'є її, зовсім недоречно, до речі... І тоді Іван Івак виявив ініціативу, упіймав смертницю, схопив її на руки, поніс до зашморгу, хутко увіпхав її туди, примудрившись однією рукою натягти на неї чохол. Жінка вмить замовкла і стала гирею на мотузці, принісши в камеру якесь невимовне відчуття полегшення. І тоді Харч розгублено сказав, що не читав вироку. Це неподобство! Все треба робити за інструкцією! А раптом перевірка!

І от знову жінка. І саме в той день, коли він не виспався. А чи не тому він не зміг виспатися, що жінка на коридорі в гуртожитку кричала саме так, як та нещасна, яку вони ледве приборкали тоді. Загалом Іван Івак має солдатську звичку засинати й міцно спати за будь-яких обставин. Подушку на голову і спати, хоч стріляйте з гармат. А сьогодні вдень заснути так і не зміг. Бо кричала ТА жінка, якій уже давно варто було би замовкнути.

Невиспаний, він чомусь більше помічав такого, на що в звичайному стані не звертав уваги. Перевіривши, щоби гріб біля п'єдесталу стояв так, аби страченого було недовго нести, Іван помітив відбитий кут у головах труни. І яка вже тут різниця, але саме так було відбито кут минулого разу під час виконання вироку в його попереднє чергування. Та й позаминулого разу, здається, був той самий пощерблений кут. По кількох роках він збагне, що на всіх смертників, очевидно, був один гріб, у якому їх виносили з кімнати мінус тридцять один, а далі їхні тіла утилізували вже без домовини, а гріб із пощербленим кутом повертали на його місце.

А тоді, біля тої труни, я вкотре згадував слова своєї бабусі та дивним чином радів за тих, кого відпроваджував на той світ, — писатиме він по багатьох роках в автобіографії, якої так і не допише, але слова «згадував» і «радів» не зовсім правильно, а, вірніше, ніяк не правильно передають мій тодішній стан. Але, напевне, в моїй тодішній пам'яті був присутній спогад про мою бабусю, яка разом зі мною, маленьким хлопчиком-дошкільням, перетрушувала свої речі «на смерть», і дуже побивалася, що вони не такі, як їй хотілося. А хто ж їй стеше таку труну, як у її матері, моєї прабабусі, яку вона провела в останню путь за кілька років до мого народження? А також від неї я знав, що її дід, себто мій прапрадід, був святий і багато років спав у тій труні, в якій його поховали, коли він помер. Для мене не було жахом те, що жива людина бачила свій гріб, тим паче, гріб якісний, не з пресованої стружки, а з добрих дощок. А для них то, певне, були додаткові тортури, які ще більше посилювали їхній передсмертний жак. Немає нічого на світі жахливішого за жак.

Але ось до кімнати мінус тридцять один завели жінку з іноземними іменем, і він подумав: та то ж мужик, а не жінка! Середнього віку, середній на зріст, середньої статури, волосся і не біляве, і не чорняве, якесь таке русяве, непримітне. Пишна чуприна, без натяку на лисину. Немолоді чоловіки здебільшого лисуваті, якщо не з великою лисиною, ледь прикритою залишками волосся. А тут — густе волосся, коротко підстрижене ззаду і пишне над чолом. А в ТОЇ, попередньої, були довгі нечесані патли, він запам'ятав, які вони були на дотик, коли ніс її до зашморгу. Але не довжиною волосся відрізнялася людина на ім'я Габріель Деус від жінки, ім'я якої він забув, а тим, що була напрочуд спокійна і не поширювала навколо себе тих нестерпних хвиль переляку, які напливали крізь зачинені двері до кімнати мінус тридцять один, коли смертника ще тільки вели по коридору. Якщо це жінка, то схожа на чоловіка тим, що в штанях і тим, що дуже коротко підстрижена. Але

ж яка в цієї людини насмішувата посмішка і такі ж насмішуваті вогники в очах!

— Вже приготували? — кивнувши в бік труни, спитав Габріель Деус здається, таки чоловічим голосом. А може, й низьким жіночим.

— Засуджений, поведіться згідно з інструкцією, — гавкнув на Габріель Деус Сергій Харч.

— Дорогенький, згідно з вашою ж інструкцією ви мені маєте дати помолитися, перш ніж... — засуджений кивнув на зашморг над п'єдесталом, характерно клацнувши язиком.

— У Країні Рад бога нема! — гавкнув Харч.

— У Країні Рад свобода совісті, молодий чоловіче! Я не вступаю до лав вашої партії, тож маю право вірити в Бога.

— Вашому праву не більше п'яти хвилин, засуджений!

— І саме ці п'ять хвилин я маю право помолитися своєму Богові! Колись прийде і ваш смертний час, чи не так? Чи в Країні Рад виконавців смертних вироків преміюють безсмертям?

На це питання Харч не знав, що рявкнути, то ж він схопив Габріеля Деуса під пахву і потяг до п'єдесталу, але людина на ймення Деус зуміла м'яко, але твердо звільнитися з рук виконавця і вказала на інструкцію під склом на стіні, яке Іван Івак завжди ретельно протирав, чекаючи на Сергія Харча з черговим засудженням, але ніколи не читав.

— Ось тут викладено правила поведінки в кімнаті мінус тридцять один як засуджених, так і виконавців вироку. Почитайте пункт три, параграф один, якщо не читали його раніше. Якщо ніхто з моїх попередників не скористався цим правилом і цим правом, це не означає, що вони не чинні. Їх затвердив Трибунал Країни Рад! Чи ви хочете, щоби буржуазна преса здійняла галас про порушення прав людини в Країні Рад?

Наляканий Харч підійшов до документа під склом і став читати вголос:

— Засуджений має право на останнє бажання згідно з наведеним нижче списком. Перше: прочитати відхідну молитву будь-якого релігійного культу, під час якої виконавці вироку повинні зберігати мовчання. Друге: випити сто грамів алкогольного напою згідно з меню в кімнаті тридцять один біс міцністю не вище сорока градусів. Третє: випити чаю двісті грамів температурою не вище сімдесяти градусів. Четверте: написати лист не менше двох, не більше двадцяти двох слів кожен. П'яте: викурити цигарку з фільтром чи без згідно з побажанням засудженого...

— Ось бачите, я позбавляю вас багатьох проблем. Я обираю перший пункт. Я не куритиму цигарок без фільтра чи навіть із фільтром, не писатиму листів і не питиму чаю. Ви можете випити мої останні сто грамів. Але я вимагаю права на останню молитву, — людина на ймення Габріель Деус посміхнулася й підморгнула своїм катом.

Вона посміхнулася, цього разу без іронії, а трохи роззублено. Я дивився на неї й нічого не думав. Як нічого не думаєш, коли читаєш справді цікаву книгу або дивишся кінофільм чи спектакль, який справді захопив тебе. Це потім я думав, чого ми з Харчем не схопили її й не потягли на п'єдестал без останнього бажання. Нас було двоє здорових бугаїв на одну виснажену в'язницею людину, не має значення, чоловіка чи жінку. Чим та людина паралізувала нас, воїнів незримого фронту? Певне, тим, що діяла згідно з інструкцією. Тим, що знала правила нашої та своєї поведінки краще за нас.

Людина на ймення Габріель Деус стала на коліна спиною до виконавців, але шибениця була перед її обличчям. Вона зберігала мовчання деякий час, певне, менше хвилини, але цей відтинок часу видався виконавцям вироку дуже тривалим і тяжко нестерпним. І коли Харч зробив ледь помітний рух до неї, а Івак зробив так само ледь помітний рух, щоби стримати бойового товариша, зрештою, в людини є п'ять хвилин!

І тоді та людина проспівала чи співучо проговорила декілька фраз якоюсь незрозумілою мовою, стоячи на колінах, піднявши руки вгору.

Я й досі не знаю, молитва якої релігії то була. На християнський гімн то було ніяк не схоже, але я міг багато чого не вловити. Я був тоді геть неосвіченим у царині релігієзнавства, та й зараз знаю небагато. Чи була то мусульманська молитва? Юдейська? Буддистська? Якогось поганського чи неопоганського культу? Можу сказати одне: враження було неймовірне. Дорого я заплатив би, все, що в мене є, віддав би, аби почути той спів іще раз. Але не знаю орієнтирів, як шукати, бодай приблизно, що то за гімн, і що за слова, і якою мовою.

— Я готовий, хлопці, — сказав Деус, опустивши руки, але не підводячись із колін. Івак і Харч підійшли до засудженого, взяли під руки й повели до п'єдесталу, над яким звисав зашморг. Вони вели його вдвох, сценарій порушився, десятки разів виконане дійство розігрувалося зовсім не так, як завжди.

— А вирок? — спитав засуджений, — чому ніхто не читає вирок?

Харч читав знайомі слова без того зухвалого молодецького запалу, з яким викрикував їх завжди, а затинаючись і навіть збиваючись. Коли він дійшов до імені людини, яка стояла перед ним, то знову затнувся, і проговорив: Гавріелю Де Вус, і людина, якій дуже недовго лишалося носити своє ім'я, гучно гмикнула у відповідь на те, як його вимовив один із виконавців.

Аж ось вирок прочитано. Івак повів жертву до шибениці. Опору не було. Вони разом зійшли на п'єдестал. Івак вийняв чохол, який завбачливо лежав у зашморгу, став одягати його на голову «Гавріелі Де Вус».

— Молодий чоловіче, не треба! Це для тих, хто боїться дивитися в очі смерті. Я не боюся.

Але Івак не послухався і зробив ще одну спробу одягти чохол.

— Згідно з інструкцією це засуджений вирішує, чи одягати йому чохол, а не виконавець.

Деус різко відсторонився, і чохол упав на підлогу. Івак тремтячими руками став одягати зашморг на голову з пишною чуприною, не закриту чохлам.

— Ось так! Справжній воїн не повинен боятися ні синього обличчя повішеного ворога, ні його обісраних штанів!

Івак не зістрибнув з п'єдесталу, як завжди, а зайшов, спіткнувшись незрозуміло об що. І штовхнув ногою дерев'яну конструкцію. А Харч навіть забув врубити «Смело, таваріщі, в ногу».

Івак відступив на крок і затулив обличчя руками, чого ніколи не робив раніше. Але тут же здригнувся й забрав руки, бо замість хрипу почувся звук падіння. Мотузка, яка кріпилася до стелі, вирвалася разом із гаком. Харч перелякано відчинив двері й гукнув конвою:

— Хлопці, сюди!

— Щось ви музичку цього разу не крутили, — сказав хлопець з конвою, вбігаючи до кімнати мінус тридцять один, а за ним іще один.

Чортики в очах людини на підлозі були такі ж на-смішкуваті, як і до падіння. Хоча, схоже, забиття було сильне. Проте вішати ще раз не було на чому: гак, до якого кріпилася мотузка, вирвався зі стелі разом зі шматком арматури.

Почалася біганина. Засвистіли сирени. Людину на ймення Габріель Деус винесли з кімнати мінус тридцять один не в труні, а на ношах, і не ногами вперед, а головою.

Куди понесли ту людину, немає значення, чоловіка чи жінку? Я й досі думаю про це. Все своє довге життя думаю, куди понесли Габріеля Деуса чи Габріель Деус, і чи та людина жива, і взагалі, яка її доля — як складалось її життя, що привело її до кімнати мінус тридцять один? І як склалося воно після того, як вона вийшла

з тої кімнати живою? Завжди, тільки-но видавалася якась можливість, я намагався з'ясувати, що то була за людина, але не з'ясував нічого.

А тоді всі зникли, як зникав конвой із труною. Труна лишилася в кімнаті мінус тридцять один, а Івак із Харчем, як завжди, пішли пити чай до кімнати мінус тридцять один біс. Але чаю не хотілося, хоча були готові гарячий чайник і фаянсовий чайничок із заваркою. Ось для кого, як виявляється, готували той чай незримі жінки, які далі йшли прибирати у кімнаті, де відбувалася страта.

— Якої статі та Габріель? — спитав Івак.

— Не уявляю. Вона чи він упав ще до того, як щось могло збільшитись у штанах, якщо це мужик, звичайно. Та хоч би хто був, але лишився живий і може свідчити, що ми не дотримувалися інструкції...

— Інструкції?

— Не пропонували нашим клієнтам сто грамів для хоробрості, — чорно пожартував Харч.

— Які сто грамів для хоробрості? Ти забув, які вони всі були? Їх уже приводили мертвими. Їм не треба було ні чаю, ні горілки, ні цигарки...

— Ні молитви, — закінчив Харч.

— А я випив би зараз. І не чаю.

— Так, звичайно, я теж. Що тобі? Горілка, коньяк, а ще для тих шпигунів, для їхнього останнього бажання є навіть віскі, — Харч широко відчинив перед Іваком дверцята шафи, де стояли пляшки з алкогольними напоями. — Це все для них, ворогів проклятих! Послухай, ми все це маємо зараз забрати з собою, щоб не лишалося доказів, ніби ми не задовольняли останнього бажання ворогів Країни Рад. Я, чесно кажучи, вже кілька пляшок звідти забрав. Треба забрати це, хай лишиться лише цей недопитий коньяк. Віскі я заберу собі. А ти бери вино. Розіп'єш з Любою. Це виділялося для жінок, якщо якась забажає тяпнути перед... — Харч зробив зрозумілий жест, клацнув язиком і простяг йому

пляшку вина «Кінзмараулі». — І це також тримай, — Харч простяг Івакові кілька пачок папірос і цигарок «Герцеговина Флор».

— Я не курю, Сергію.

— Я теж. Але наші жмури мали би викурити цей тютюн, перш ніж стати жмурами.

— Налий ще того коньяку.

У гранчаках забулькала золотиста рідина. Виконавці виroku підвелися, і Харч не сказав звичне «За упокій», тільки зітхнув.

Вони мовчки випили. Тільки по кількох десятках років Іван Івак оцінив, який добрий то був коньяк, коли знову випив його і згадав той смак. А тоді просто хотілося випити, щоб зашуміло в голові.

— Що ж він зробив такого, той Габріель?

— Не знаю, — знизав плечима Харч, — отруїв молоко в дитячому садку! Двадцять вісім дітей померло на місці, а ще тридцять сім надвечір у лікарні!

Що було потім? Потім Іван Івак боявся, що його допитуватимуть про поведінку смертника, якому вони з Харчем так і не заподіяли смерті. Вони навіть домовилися, що говорити на допиті, аби говорити обом одне й те саме. Але їх нікуди не викликали. Щоправда, їм більше не ставили нічних чергувань, перевели на інші завдання.

А потім, хоча було літо, Іван Івак захворів на грип, і йому виписали листок непрацездатності. У нього була висока температура, і він марив, і Люба була нажахана, і боялася його маячні. Але це скінчилося, він одужав. А потім їм із Любою виділили путівку до Криму в санаторій над морем. І Люба ходила в барвистих крепдешинових сукнях, і радісно сміялася, і питала, чому він такий набурмосений, і він поступово ставав таким, яким був до того. Принаймні зовні. Він із усіх сил намагався заспокоїтися, блукаючи між кипарисів та білих колон колишнього панського палацу, який зараз віддали слугам народу, аби вони добре відпочивали

після своєї нелегкої праці. Але в тому санаторії над сліпучо-синім морем, яке чомусь називалося Чорним, виникла жінка на ім'я Мікаела, з якою потоваришувала Люба.

— Чому у вас таке дивне ім'я? — спитав Іван.

— Я вірменка, — гордо відповіла Мікаела.

Отже, ніяка вона не шпигунка. А з братнього вірменського народу з Країни Рад.

— А є у вас ім'я Габріель?

— А чому ви питаєте? — спитала Мікаела, і на Івана знову нізвідки накотилися хвиля холодного жаху, така незрозуміла тут, під палючим кримським сонцем.

— Був один знайомий.

— Був чи є? А де ви з ним познайомилися?

Іван Івак щось промукав у відповідь на запитання Мікаели Гібарян.

— Ваш Габріель зовсім не обов'язково вірменин. А як його прізвище?

То ж далі моє життя, яке судилося мені достатньо довгим, проходило під знаком Габріеля Деуса. Я все ж таки гадаю, що то був чоловік. Якби то була жінка, у вирокі стояло б ім'я Габріела. Чи він був вірменин? Молитва, яку він тоді проспівав, цілком могла бути вірменською мовою.

Так, то був чоловік. Принаймні, я всі ці роки звертаюся до нього як до чоловіка. Як до того, хто був моїм другом, якого я дуже підвів, і який дивним чином вибачив мене ще до того, як я дійшов до того, щоби просити прощення...

Після відпустки вони з Любою повернулися до гуртожитку, а незабаром їм запропонували кімнату в новому будинку. Люба була розчарована: їм обіцяли окрему квартиру. Тоді можна було би подбати про дитину. Про цього самого сина Валерія, який дорікатиме батька його темним минулим.

— Скількох відпровадив на той світ, а Країна Рад дає лише кімнату! — жартував за кадром Габріель Деус.

Треба було терміново давати відповідь, чи переїзять вони до кімнати, чи лишатимуться в гуртожитку. І він думав...

Після зустрічі з Габріелем Деусом я весь час «думав», чого раніше не робив. Вживаючи слово «думав», я маю на увазі «оцінював події власного життя», те, що раніше мене непокоїло мало. І чого їх було оцінювати? Я все робив згідно з інструкціями Країни Рад. Як я довідався згодом, до кімнати мінус тридцять один потрапляли й такі, хто робив усе згідно з найсуворішими інструкціями, не відступаючи від них ні на міліметр. А от мій напарник Сергій Харч умів відступати від інструкції саме так, як диктували правила виживання. І він вижив, і навіть позитивно оцінював свою діяльність під час роботи в органах. Не знаю, чи він спасся, але врятувався напевне. А що врятувало мене? Я вважаю, що мене врятував Габріель Деус. Але чи спас він мене?

Отже, міркуючи над тим, чи переселятися нам із Любою до кімнати, а заодно, чи заводити дитину, я думав про те, що не хотів одружуватися два роки тому. Хоча Люба була дуже гарною, а я завжди поспішав поголитися, щоб якомога швидше подалі відсунути дзеркало, але заміж хотіла вона. А я спокусився на те, що одруженим у нашому гуртожитку давали окрему кімнату. В робітничих гуртожитках і такого привілею не було, там одружені тулилися по кілька родин в одній кімнаті. Був сенс працювати в органах. Але і в нашому гуртожитку жоден самотній порубок не мав такої розкоші, як окрема кімната на одного. Нежонаті хлопці мешкали мінімум по троє. Гуртом. На те й гуртожиток.

Вони з Любою вирішили не відмовлятися від житла, яке їм запропонували, й перебралися до кімнати чотирнадцять квадратних метрів у трикімнатній квартирі у великому сірому будинку в центрі міста. І на деякий час опинилися в умовах, гірших ніж у гуртожитку. Там на довжелезний коридор з багатьма

кімнатами було дві кухні та одні вигоди. Тут на три родини була одна кухня, великі ванна й туалет. І кімнату шістнадцять метрів поряд з кухнею займало подружжя старших людей. Ірина Василівна скоро овдовіла і лишилася сама. Але кімнату дев'ятнадцять квадратних метрів з балконом займав лейтенант Кулевич, який був вартий всіх гуртожитських незручностей разом узятих.

Кулевич також працював в органах. І він знімав напругу після важкого робочого дня так інтенсивно, що іноді забував, де кухня, де ванна, де туалет. Добре, якщо Кулевич робив поряд з унітазом лише малі справи. До того ж у Кулевича досить часто бували гості, яких він приймав на спільній кухні, де ставало і шумно, і прокурено, і взагалі нестерпно. Іноді він замикався у ванні з котроюсь із своїх знайомих жінок, які забігали до нього на чашку чаю. А Івакам треба було купати свого маленького сина. Або випрати білизну. Або помитися, зрештою.

То був найгірший час. Хоча я вже тоді нікого не вішав. Поки вішав, я нікого не боявся. А потім став боятися. І то було насправду страшно. І саме тоді, коли нашим комунальним сусідом був той нестерпний Кулевич, я став писати. Не знаю, що я дав літературі. Але мені література дала багато. В усіх сенсах. Але спершу вона мені повернула психічне здоров'я. А значить, врятувала життя. Наших людей, які зривалися, від психічних хвороб не лікували. Для них була кімната мінус тридцять один.

Він працював в архіві, де сидів зранку до вечора і мав певну кількість вільного часу на роботі. Тоді він і почав писати. Але не все було так просто. Перш ніж він почав писати, він утратив сон. А стійке розладнання сну — то вже пряма дорога в державу божевілля. Він кепсько спав багато ночей, а потім нудив білим світом на роботі. Він став усього боятися. А коли ходив на нічні зміни, був

таким безстрашним! А потім став поширювати навколо себе такі ж хвилі липкого жаху, як і ті, кого водили їхніми підвалами під конвоєм.

Іноді йому хотілося, щоб його швидше забрали, засудили, винесли вирок і відпровадили до кімнати в підвалі, де вже, мабуть, давно полагодили кріплення мотузки або розробили якийсь інший пристрій для оперативного умертвіння ворогів Країни Рад. Він в усьому зізнається, от тільки в чому? Так, він отруїв молоко в дитячому садочку. Насипав отрути, коли молоковоз стояв біля будинку, подвір'ям якого ходили малюки в сандаликах і панамках. І малюки померли один за одним.

А хто йому дав отрути? Він не зможе відповісти на це питання, і його битимуть, і здиратимуть нігті. І не вішатимуть, поки він усього не розповість. Адже Країна Рад має не просто стратити ворога, а й знешкодити інших ворогів, на яких він має вивести. То як же тоді бути?

Його життя перетворилося на пекло. І по кількох місяцях вагань він зважився попросити лікаря Майовича про зустріч. Домовився і не прийшов, бо боявся, що лікар Майович скаже, що він не справжній воїн, бо завжди боявся дивитися в очі ворогам. Що на війні наші старші брати плювали в очі німецько-фашистським загарбникам, які їх катували, і співали «Смело, таваріщі, в ногу, духом окрепнем в боротьбе», а він боягуз, а не воїн, як тільки його взяли на роботу в органи! Його переведуть працювати на завод, а кімнату чотирнадцять метрів у сірому будинку відберуть.

Він вдруге домовився з Майовичем, і знову не прийшов. Поки лікар Майович сам не прийшов до нього в архів і не спитав, що з ним відбувається.

— Не можеш пояснити? То піди в нашій поліклініці до Магдаліни Дмитрівни. Запишись до неї на прийняття, скажи, що підвернув ногу. Вона офіційно травматолог, але ти скажеш, що від мене, і вона тебе вислухає. І неодмінно дасть добру пораду.

Магдалина Дмитрівна не питала, що з ним відбувається. Певне, такого роду речі з деякими лицарями незримого фронту траплялися періодично.

— Вам треба розповісти про те, що з вами відбувається. Так, я знаю про нерозголошення. І тому вигадайте, як саме ви про це розповідатимете. Ви читали байки Крилова? Ще в школі, правда? Там діють мавпи і собаки, замість чоловіків і жінок. І вам треба знайти таку ж мавпу, такого ж собаку, щоб вони говорили за вас. А може, з вами в дитинстві відбулося щось таке, як зараз? У дитинстві все було не так? Ні, в дитинстві все було так само! Розкажіть про своє дитинство! І запишіть.

— Але я ніколи не писав! Мені листа написати велика проблема!

— Ви можете не писати про своє дитинство. Ви можете станцювати своє дитинство.

— Станцювати своє дитинство?

— Звичайно! І не обов'язково дитинство. Ви можете станцювати те, що мучить вас. Або проспівати...

— Проспівати? А як же це можна проспівати? — і він згадав дивовижний спів Габріеля Деуса. Він так ніколи не зуміє.

— Або намалювати! Робіть те, що для вас найлегше. Але виразіть себе! Знайдіть форму виразити себе!

— І показати вам?

— Це не обов'язково. Якщо захочете, звичайно, можете принести оповідання, вірш чи малюнок. Але у вашій організації є дуже добрі колективи самодіяльності. Там і танцюють, і малюють, і літературна студія є.

Іван Івак згадав концерти художньої самодіяльності на червоні дати Країни Рад, і йому стало недобре. Те, що він бачив зі сцени закритого будинку культури, аж ніяк не було таким, що могло би полегшити душу. Пісні про війни й революції, в яких тріумфально перемагала Країна Рад, не промовляли до тих, хто втратив здатність крокувати в ногу з усіма до нових перемог. Але іноді наприкінці тих концертів траплялися пісні про кохання, які раптом зворушували. Хтось же ж писав слова і музику до тих пісень.

Він спробує. Ось він уже цілу добу думає про те, що йому сказала Магдалина Дмитрівна. І хоча комунальний сусід лейтенант Кулевич допізна співав на кухні хором зі своїми гостями «Вип'єм за Родіну, вип'єм за Сталіна, вип'єм і снова нальйом», Іван Івак вперше за багато ночей спав добре й вранці пішов на роботу бадьорим, подумки бажаючи міцного здоров'я Магдалині Дмитрівні.

Сидячи за робочим столом, він згадав, що колись навіть малював, і його малюнок серед інших висів у шкільному коридорі. Там були намальовані червоноармійці, які крокували з гвинтівками на плечі. А для себе вони разом зі шкільним товаришем малювали шибениці, на яких вішали ворогів. І не ворогів, а їхніх учительок, які ставили їм двійки. Малювали олівцями на задніх сторінках шкільних зошитів. Учителька, яка виявила ті малюнки, лаяла їх обох, аж страшно згадати! Погрожувала, що їх заберуть, куди треба. Цікаво, що та вчителька знала про оте «куди треба»? Чи знала та вчителька, що її учень вішатиме ворогів Країни Рад за вироком Верховного Трибуналу по-справжньому?

Ні, малювати він не буде. Він писатиме. Він спробує написати так, щоб ніхто не здогадався. Він почав цілеспрямовано думати про це, і йому ставало легше. В нього ще нічого не написалося, але він не полишав того задуму.

Я згадував свою бабусю, якій допомагав перетрушувати речі на смерть у її крихітній хатці. Вона розповідала багато такого, про що не розповідали дітям у школі. Але переповідати ті дурні вигадки бабусі, до якої батьки відвозили на літо, не було заради чого. Просто аби розповісти, що вона була відстала й вірила в бога? Що виносила ікону з льоху, ставила на вікно, молилася й потім ховала жінку з дитиною назад?

Раптом пригадався ще один сюжет із його дитинства. У них на слобідці під домом скигло мале цуценя,

якого покусав великий пес, але воно ще лишалося живим. Те цуценя скигло так жалісно, а водночас було таке побите, таке скривавлене, трьома лапами вже на тому світі, лише однією на цьому, що він вирішив добити його.

— Облиш його, само здохне, — казали батьки.

Але він таки добив цуценя цеглиною. А потім загорнув у ганчірку й поховав на пустирищі. Його лаяли за ту ганчірку, якою ще планували мити підлогу в їхньому вбогому житлі на слобідці. Але все одно, він відчув велике полегшення, коли цуценя померло. І дивним чином щось подібне він відчував, коли в зашморгу заспокоювалися засуджені. Особливо та жінка з довгими патлами. Магдалина Дмитрівна була права. В дитинстві завжди можна відшукати сюжет, який буде пов'язаний із дорослим життям.

Упродовж місяця, тільки-но видавалася вільна хвилина в архіві, він писав коротеньке оповідання «Цуценя». І от нарешті воно готове. Іван Івак переписав його в цератовий зошит. Куди далі? Він знав, куди далі. У них була закрита літературна студія «Світле майбуття», яку вів письменник Василь Правда. Івак довідався, коли відбуваються засідання «Світлого майбуття», й пішов туди.

На першому занятті він нічого не читав, лише слухав. Те, що читалося там, видалося йому гіршим, ніж його «Цуценя». То ж наступного разу він зважився і зачитав двом десяткам лицарів незримого фронту, які ще й мали літературний лист, своє оповідання. Студійці засуджували його за відсутність гуманізму і віри у світле майбутнє. Його герой мав виходити цуценя, хоч би яке хворе воно було. Із пораненого несвідомими слобідчанами песика мав вирости великий гарний пес, який стерегтиме радянське майно. Це обговорення могло назавжди відвернути його від літературної діяльності, якби не керівник студії Василь Правда. Письменник похвалив виразну мову оповідання і те, як правдиво зображено побут і звичаї

несвідомих радянських людей. Не варто заплющувати очі, в нас такі ще є. І в нас таких багато, зробив наголос на останньому слові Василь Правда. Але радянський літератор не може зображувати винятково несвідомих людей. Поряд мають бути люди свідомі, які наближають світле майбуття. Василь Правда висловив упевненість, що скоро новий студієць, новий світломайбутівець, принесе на студію саме такий твір.

І після засідання Василь Правда особисто підійшов до Івана і заохотив його неодмінно писати далі, бо в нього є безсумнівний літературний хист і вміння відтворювати реалії.

— Я сам зі слобідки, — щиро зізнався молодшому колезі Василь Правда, — завдяки вашому «Цуцику» я впізнав те, що хотілося забути... Але вам неодмінно треба врахувати зауваження товаришів. А головне, читайте побільше, — і Василь Правда подарував Івану Івакові збірник творів студійців-світломайбутівців зі своєю передмовою. А також, якщо вже товариш вирішив працювати в малій формі, варто перечитати новели Архипа Тесленка і Василя Стефаніка, які писали про нелегке життя трудящих до Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Іван Івак побачив, як нелегко бути письменником у Країні Рад. Як складно написати таке, щоб бодай якось полегшити душу, і водночас вписатися у стільки параметрів, щоб бути саме письменником Країни Рад, а не буржуазним письменником-перекинчиком, який завжди міг опинитися в кімнаті мінус тридцять один. А ще йому хотілося писати бодай тому, що тяжкі зусилля пошуку слів і фраз лікували від інших бід.

Коли я сьогодні намагаюся відтворити свій тодішній творчий стан, то, сам не усвідомлюючи того, я ніби розв'язував якусь нелегку логічну задачу, коли намагався увіпхати свій душевний дискомфорт у дуже жорсткі дозволені рамки. Це також викликало почуття дискомфорту, але все ж таки мої тодішні муки творчос-

ті, вкрай неповноцінної, дуже безкрилої творчості лікували мене від інших мук, від мук страху і потроху послаблювали мій страх, гнали його кудись подалі.

Іноді він вечорами затримувався на своєму робочому місці. Особливо в ті дні, коли знав, що бешкетник Кулевич буде вдома і не дасть спокійно відпочити. Проте, як воно Любі, він тоді не думав. Вірніше, думав, але не вважав себе аж таким винним. Зрештою, він пристойно заробляв, і Люба могла сидіти з дитиною і не працювати. Адже більшість молодих матусь Країни Рад у ті часи ще й тяжко працювали, і бігали до малих дітей в обідню перерву, і лишали їх невідомо з ким. Хоча, звичайно, Любі було нелегко з тим комунальним сусідом. Іноді вона навіть відсувалася від нього вночі. А він починав кричати: «Працюєш день і ніч! Все несеш додому! А вдома жінка не хоче тебе знати!» Син Валюсик, якого ледь приспали, прокидався, починав плакати. А в коридорі грюкав дверима нестерпний Кулевич.

І от його оповідання «Слобідська історія» надруковано в черговому числі «Світлого майбуття». Він приніс додому не лише грубу книжку, де закладено сторінку з його оповіданням, а й свій перший гонорар, який був не такий і малий. Дав гроші Любі, щоб вона пішла купила собі, що захоче, а він посидить з дитиною.

То був добрий вечір, який запам'ятався. Вони з Любою приспали малого, зачинили двері в кімнаті, сиділи на кухні. Кулевич був удома, але тої ночі не гуляв, напився і ліг спати. А серед ночі пролунав дзвоник до нього. Він мав окремий дзвоник, проведений до його кімнати, але вони все одно почули і прокинулись. Кулевич довго не відчиняв, а дзвонили наполегливо, поки він таки не встав до дверей. Налякана Люба дужче пригорнулася до чоловіка, який вперше за багато часу відчув себе сильним, таким, який може боронити жінку від усіх бід.

Кулевича забрали. Він зник назавжди, вони його більше ніколи не бачили. І його кімната рік, а то й

більше стояла опечатана. А потім на пораду Ірини Василівни, їхньої другої сусідки, яка боялася, що кімнату дадуть новому Кулевичу, вони почали клопотатися, щоб зайняти його кімнату, й досягли позитивного рішення.

Але саме того року, поки сусідня кімната стояла порожня, Іван Івак написав своє оповідання «Кат», яке ввело його в літературу Країни Рад по-справжньому.

До того він уже був автором кількох оповідань. Працював над повістю «Слобідська моя юність», де намагався якомога правдивіше змалювати піднесення радянського юнака, який по закінченні слобідської семирічки потрапляє у дружній колектив школи розвідників, де панують справжня дружба і взаємодопомога. Він дуже прагнув оминати готові кліше літератури Країни Рад, які мандрували по творах як студійців, так і визнаних письменників. І раптом його єство пропекла та ідея, що саме ці мандрівні кліше можуть бути творчим методом, який дозволить сказати більше, ніж дозволяється.

Я й досі добре пам'ятаю своє захоплення, коли писав свого «Ката». І так само добре пам'ятаю свій страх, коли його написав. Страх, що мене викриють, що зрозуміють: я насміявся з них, свідомо написав своє оповідання мовою Країни Рад, водночас і пародіюючи її, і насміхаючись із неї. Але то був мій останній великий страх. Якийсь мій внутрішній порадник, якого я хотів, але не міг уявити собі, з яким дуже хотілося спілкуватися, але який тоді досить рідко давав про себе знати, який, власне, підказав мені саму ідею оповідання «Кат», так от, мій внутрішній порадник заспокоював мене: вони нічого не зрозуміють. А якщо хтось щось уторопає, то не зможе звинуватити тебе, при тому не скомпрометувавши себе. Не бійся. Ти — класик Країни Рад. А ще мені зігрівала душу та думка, що, як раптом Габріель Деус живий, то він неодмінно прочитає оповідання Івана Івака «Кат» і все зрозуміє.

Отже, оповідання «Кат» Івана Івака. Лицар незримого фронту має стратити ворога. Але це нелегко. Бо,

хоча люди Країни Рад мають бути безжальними до ворогів, вони є найгуманнішими на світі людьми, які звикли рятувати, а не вбивати. Вони й забите цуценя понесуть до ветеринара і доглядатимуть день і ніч, виростять із нього великого пса — надійного охоронця радянського майна. А вже людину рятуватимуть до останнього. А того, хто оступився, перевиховуватимуть, щоби він усвідомив свої помилки перед Країною Рад і виправив їх.

Але що робити з тим, хто отруїв молоко в дитячому садочку? Ні, не так. Але що робити з тим, кому буржуазні найманці наказали отруїти молоко в дитячому садочку? Щоб не росли в Країні Рад малюки в сандаликах і в панамках, щоб не ставали вони жовтенятами, а потім піонерами, а потім комсомольцями, і т. д., щоб не виростили з них будівники комунізму. І от він стоїть перед судом Країни Рад, і не кається, а сміється з тих, хто судить його суворим судом! І каже їм: не зможете ви вбити мене, як я вбив ваших малюків. Бо ви гуманісти, ви не вмiєте вбивати.

Я — кат, але я страчую ката свого народу. Я страчую того, хто стратив майбутнє моєї країни, Країни Рад. І рука моя не тремтітиме, коли я накину зашморг на шию ката!

Десь так. Іван Івак читав «Ката» на засіданні студії «Світле майбуття». Студійці аплодували його патосові. Василь Правда сказав, що рекомендуватиме його оповідання до друку в журналі «Батьківщина».

А після публікації в «Батьківщині» стало можливим думати і про книжку, куди увійшли б і повість, і кілька оповідань.

Іван Івак пишався «Катом» з інших причин. Обдурив я їх, обдурив, тріумфувало його ество. «Я ж тобі казав», шепотів йому на вухо його внутрішній порадник.

Оскільки Іван не міг показати свій твір Габріелю Деусу, він вирішив показати його Магдалині Дмитрівні. Ось хто добре зрозуміє його!

— Її нема. І завтра не буде, — сказали йому в реєстратурі поліклініки.

— А де вона тепер працює? Де? — допитувався він у жінки в білому халаті за склом.

Не отримавши відповіді, він, сам не знаючи, чому саме, спитав у прибиральниці в коридорі, куди поділася травматолог Магдалина Дмитрівна.

— Її забрали. Ще рік тому, — відповіла прибиральниця, човгаючи своєю шваброю та більше не помічаючи його.

Ось воно як! Він пішов з поліклініки не в той бік. Вже минулися ті часи, коли він не поспішав додому з роботи. Але того дня він знову повернувся додому дуже пізно. І чи не найтяжче було те, що не було з ким поділитися про зникнення жінки, яка так допомогла йому.

Я не оплакував смерті тої розпатланої істеричної безіменної жінки, яку повісив. І довго мовчки оплакував Магдалину Дмитрівну. Чому воно так? Якби я міг поговорити з Любою про все те, не було би так тяжко. І все ж, коли я сумував за Магдалиною, то був позитивний сум. Я намагався пригадати обличчя жінки, яку бачив лише один раз. Чи була вона висока на зріст? Не знаю, вона весь час сиділа за своїм столом. Вона була, як то кажуть, «з колишніх», тобто і манерами, і зовнішністю була схожа на жінку ніяк не робітничо-селянського походження. В неї були висока зачіска, гарні сережки, які привертали увагу, світлі очі, сиве, але все одно дуже гарне волосся. Я весь час дивився в її обличчя, коли розмовляв із нею. Я дуже переживав за неї. Я сподівався, що її не засудили до вищої міри, а відправили в табори, з яких вона вернеться. Сподіваюся, так воно і сталося. Але я більше ніколи нічого не чув про неї.

А по кількох роках помре комунальна сусідка Ірина Василівна.

— Вона була прибиральниця, — скаже в день її смерті Люба, яка доглядатиме хвору. І лише згодом, коли помиратиме Люба, Іван Івак збагне, що до чого. А тоді він уже демобілізується з органів. Але стане членом

Спілки письменників, звідки й принесе клопотання на те, щоб зайняти кімнату Ірини Василівни. Тим паче коли Ірина Василівна ще тільки захворіла і злягла, вони з Любою оперативно зробили дочку Іру, розуміючи, що згідно з нормативами Країни Рад третю кімнату на трьох їм не дадуть. Іра народилася вчасно, саме тоді коли сусідка звільнила кімнату.

— Іра-квартира, — назве сестру старший брат Валерик, натякаючи, що, якби не перспектива займати помешкання, її ніхто не народжував би. Валерик сумуватиме за прибиральницею Іриною Василівною, яка була його нянею, фактично була йому за бабусю, і скаже, що, краще б жила бабуся Ірина, а Іри-квартири не було. Згодом брат і сестра, попри велику різницю у віці, подружаться.

А оповідання Івана Івака «Кат» увійшло до шкільних підручників. Потім панівна ідеологія Країни Рад дещо змінилася, і подальші автори вже не включали «Ката» у свої підручники рідної мови. Але статус автора, чії твори вивчають у школі, за Іваном Іваком зберігся. Він писав інші речі, які видавались і перевидувались, за які приходили щедрі гонорари. Вони їздили до Криму всією родиною. Щоправда, в той розкішний санаторій з білими колонами, де вони з Любою, ще бездітні, познайомилися із Мікаелою Гібарян, вони потрапити вже не могли. Але статус провідного письменника Країни Рад забезпечував родині Іваків життя, суттєво краще, ніж більшості інших громадян. А статус провідного письменника забезпечило Іванові Іваку оповідання «Кат».

Коли родина Іваків обживала трикімнатну квартиру в сірому домі, з-за кордону почали надходити перекази «Ката». Приходили й гонорари від закордонних видавництв. Але не такі великі, як за вітчизняні видання й перевидання, бо Країна Рад лупила собі величезний податок за закордонні видання своїх письменників. Але честь була велика.

Іван Івак не знав жодної іноземної мови. Щоправда, в школі, де він навчався, проходили німецьку мову, від чого в нього лишилося знання латинських літер і правил читання німецьких довгезелзних слів. «*Der Scharfrichter*» називалося його оповідання німецькою, яке прийшло з братньої НДР. Тут він навіть зазирнув у німецький словник, який був у нього ще в гуртожитку, а тепер стояв у солідній книжковій шафі зі скляними дверцятами в його кабінеті, себто в тій чотирнадцятиметровій кімнаті, яку вони отримали найпершою. Шарфріхтер, той, хто рихтує шарф, криво посміхнувся він. Цікаво, чи в курсі Габріель Деус, що оповідання, мимовільним натхненником якого він був, перекладено німецькою мовою? А ще й переклав його якийсь Габріель, щоправда, з іншим прізвищем.

Зі слов'янського світу народної демократії приходило знайоме «*Kat*» або ще знайоміше «*Палач*». З братньої Румунії прийшла публікація «*Călău*». І з дружньої Угорщини прийшла антологія радянської малої прози. Цією мовою взагалі нічого розібрати не можна було. Але своє ім'я *Ivan Ivak* він знайшов. То ж його оповідання угорською називалося «*Hóhér*». Он воно як, Гогер, не знаючи, чи правильно вимовляє він те слово іноземною мовою, повторював автор назву свого оповідання.

Але найпотужніші, хоч і суперечливі почуття закипіли в грудях Івана Івака, коли з далекої братньої Куби прийшов часопис із його оповіданням «*El Verdugo*». Ель Вердуго! Яке могутнє слово! Значно краще, ніж просто собі «*Кат*»! Як добре, коли твої твори перекладаються багатьма мовами світу, хвалився він своїми закордонними публікаціями перед колегами з видавництва, спостерігаючи за їхньою реакцією. Він працював у видавництві, хоча гонорари Країни Ради дозволили б йому повністю зосередитися на творчій роботі. Але чоловік усе ж таки має ходити на роботу, тим паче, що до редакції не треба поспішати на дев'яту ранку. Чи мав він пишатися, чи навпаки, обурюватись, коли довідався, що його колеги називають його «Товариш Ель Вердуго»? Чи знали вони, де він працював

раніше? Але ж нікому з них він нічого лихого не зробив. Вони й без нього писали один на одного повідомлення, щоби зберегти за собою місце у видавництві, щоби, борони Боже! не працювати в середній школі чи в заводській багатотиражці.

— А англійською твого геніального тексту ще не переклали? — питав його син Валерій. Він знає багато різних іноземних мов завдяки навчанню на престижному факультеті університету, куди прилаштував тато. У Країні Рад платного навчання не було, все було для народу. Але були такі факультети, куди народ навчатися не пускали, лише дітей слуг народу.

— Не переклали, — зітхав Іван.

— А англійською це було б «*A Hangman*». Скільки є різних способів страти, а узагальнений виконавець страти чомусь у багатьох мовах саме «той, хто вішає». Ти не знаєш, чому воно так, тато? — питав Валерій Івак.

— Не знаю, — похмуро відповідав Івак старший.

— То як не знаєш, то позич до стипендії двісті ре. Я поверну! — син називав суму, в кілька разів більшу за студентську стипендію Країни Рад.

Люба ніколи не втручалася в їхні «чоловічі» розмови й ніколи не ставала ні на чий бік.

Від кінця сімдесятих Люба почала часто хворіти.

Люба була добра дружина. І добра жінка. Кілька років тому я ридав на її похороні, втрачаючи розум. Але збагнув, яка вона, лише в її останні дні, коли вона вже не вставала, а я сидів біля її ліжка.

— Ти ж робив чорт зна що, коли працював в органах? — спитала вона, але не забрала своєї руки з моєї.

— Це було давно, — відповів я.

— Але мені ти завжди був добрим чоловіком. Як це узгоджувалось, Іване?

— Ти забула той період, коли ми щойно отримали цю кімнату, куди в'їхали з гуртожитку. Тоді я був нестерпний. І до тебе також.

— Але той час минув і більше не повторювався. Тоді для всіх нас був дуже тяжкий час. Ти виправився. Ба більше, це я безсовісно нагадувала тобі про той час, коли хотіла від тебе щось отримати.

— А я і не помічав. Я виправився, коли став писати.

— Я не читала твоїх книжок, — із деякою бридливістю сказала Люба.

Люба все життя пропрацювала в бібліотеці та завжди читала багато. А тоном свого голосу, яким вона вимовила ті слова, ніби давала зрозуміти, що вважала мою кар'єру письменника ще аморальнішою, ніж мою роботу в органах.

І тільки-но він намислив сказати: «Завдяки моїй роботі в органах і завдяки моїм книгам ти жила в добрій квартирі та спокійно працювала в бібліотеці», як слаба Люба прошепотіла:

— Це було в цій самій кімнаті.

— Що саме? — нахилився він до Люби.

Цю кімнату дев'ятнадцять квадратних метрів з балконом, де лежала хвора Люба, колись займав Кулевич. Ну так, саме в цій кімнаті. Скільки його речей вони носили на сміття, і навіть маленький син допомагав. Звичайно ж, то був радісний клопіт. І зробили ремонт, побілили стелю, переклеїли шпалери. І потому ще кілька разів робили ремонт.

— Тут нічого не лишилося від Кулевича. Хіба що стіни.

— Лишилося. Ось ця «Незнайомка» лишилася, — і Люба вказала тремтячою рукою на добру репродукцію відомої картини в химерній рамочці.

— А то його? Ти певна? Чи то наша Іра почепила?

— Певна. Я її запам'ятала ще відтоді. Розпусник, який запрошував дівчат і жінок на ніч, тримав у себе цю прекрасну даму.

— То, може, він її не купував? Подарували колеги на день народження, аби щось подарувати.

— Він мені сам розповідав, що купив «Незнайомку» сам. Що хотів її зустріти.

— І ти ще тоді заходила до його кімнати?

— І досить часто. Коли ти був на роботі, а він відпочивав перед нічною зміною.

Тоді, коли вони оселилися в кімнаті в цьому помешканні, Іван Івак уже не ходив на нічні зміни. Працював в архіві, ходив на роботу зранку до вечора, в суботу до обіду, в неділю вихідний. А Кулевич працював у зміну, тобто часто бував вдома вдень, а працював вночі.

— Тобто? Навіщо ти ходила до нього?

Люба зітхнула.

— Саме те, що ти подумав.

Відтоді, як цю кімнату займав лейтенант Кулевич, минуло чи не сорок років. Вони обоє були старі та хворі, Люба — смертельно хвора.

— І навіщо ти вирішила зараз розповісти мені про це?

— Сказала й полегшила душу. Але я ще не все сказала.

— Ти, мабуть, відпочинь. Тобі тяжко говорити, Любо.

— Ні, я скажу зараз. А ти послухай.

— Гаразд, кажи. Кажи, Любо.

Івану захотілося повернути зізнання Люби на жарт. Зрештою, відтоді справді минуло так багато часу.

— Він був кращий за мене? — спитав він. — Принаймні, набагато досвідченіший.

— Івасю, я боялася його! Як Валюсик засне, так він і шкребеться у двері! І казав: Іванові ні слова! Бо буде зле і тобі, і йому!

Так, той час для багатьох забувається, але не для нас, подумав Іван Івак і стиснув руку Люби.

— Відпочивай, Любо. Зрештою, він кепсько закінчив, лейтенант Кулевич. І то ми зайняли його кімнату, а не він нашу.

— Івасю, то він мені розповідав, чим ти займався на роботі. Про кімнату мінус якусь там у підвалі, наприклад!

— От негідник! — цього разу Іван Івак обурився посправжньому, — навіщо було мучити молоду жінку, в якій була мала дитина! І він же ж не мав права про все те розповідати! Він давав підписку про нерозголошення! Як і я, зрештою, як і всі ми!

— А він не витримував і, перехиливши чарку, розповідав усі ті речі. Він розповів, як у тій кімнаті в підвалі вирвалася мотузка, на якій вішали.

— А про Габріеля Деуса він не розповідав? — вперше не пошепки, коли ніхто не бачить, як воруються губи, а вголос вимовив те ім'я Іван Івак.

— Ні, він не називав ніяких імен. Але він казав, що є люди з неймовірними здібностями. Які можуть поглядом зірвати люстру зі стелі. Таких людей вивчають. Їх не можна страчувати, їх треба вивчати. І в Країні Рад були закриті центри дослідження таких людей.

І тоді Іван Івак згадав, що Габріель Деус, коли молився перед шибеницею, дивився вгору. Чи не туди, де кріпилася мотузка до стелі, дивився він?

— Він не витримував усього, що знав. Тому пив, тому гуляв.

— Ти його ніби жалієш... — сказав він хворій дружині з нотками неприязні в голосі.

— А ми всіх вас жаліємо! А знаєш, яка у нас найбільша мрія? Той, кого не треба жаліти!

— Хто сам жалітиме? — іронічно спитав Івак, який жалів Любу, гріх їй скаржитися! Середньостатистична жінка Країни Рад прожила суттєво тяжче життя, ніж вона. Але ж от, як тяжко вона вмирає.

— Таємна мрія кожної жінки — це рівний! — відповіла Люба.

— Габріель Деус, — подумав Іван Івак, — якщо то був чоловік, а не жінка.

А вголос він, знову пом'якшивши свій тон, сказав:

— Відпочинь, Любо, все це було так давно! Це зараз не має ніякого значення!

— А що, що має значення тепер?

— Твоє здоров'я, Любо. І ти неодмінно одужаєш. В нашій країні почалися зміни на краще, — Люба помира-

ла під час Перебудови, яку тоді всі вітали. — І в тебе скоро почнуться зміни на краще. А поки відпочинь. Не нервуй. Не згадуй тих часів. Вони минулися назавжди.

І він підвівся від ліжка Люби.

— Зачекай! Я ще не все сказала! Сядь і послухай! То я повідомила ваше керівництво, що Кулевич розголошує заборонені дані, і тому його забрали! А перед тим з'ясувала, що в нього не було нікого! Ні батьків, ні сестри, ні брата! Таких складніше було змусити мовчати! Бо відповідальність за розголошення переносилася на близьких людей...

— Я знаю, Любо, кому ти розповідаєш? А ти заспокойся! Все це було так давно!

— А щоб здати його, я зустрілась із полковником Гібаряном! Пам'ятаєш його? Ми з ним познайомилися в санаторії в Криму! То чоловік Мікаели, з якою я товаришувала тоді!

— Бідна моя, — Іван знову сів на стільчик біля ліжка і взяв Любу за холодну руку.

— А підказала мені ідею, як позбутися Кулевича, наша Ірина Василівна. А вона ж була прибиральниця...

— Прибиральниця, — прошепотів він, саме тоді збагнувши, якого штибу прибиральницею була їхня сусідка. Але він не став обговорювати, чи відомо це було хворій дружині, яка провадила свою сповідь далі:

— Ти, либонь, забув, а я добре пам'ятаю, як вона ревно відмивала нашу хату протягом кількох днів, як його забрали. І коридор, і кухню, і особливо місця спільного користування...

— Я ж весь час був на роботі. Так, після його зникнення в нашому домі стало добре, я це відразу відзначив, але не міг вимовити цього. Сморід зник, але в цій кімнаті він іще довго стояв, поки її нам не дали. Тут же були недоїдки...

— Сюди Ірина Василівна потрапити не могла, але ж скільки разів вона мила все інше! І мене не пускала, казала, що вона знає, як прибирати, щоб було

зовсім чисто. До речі, Іване, пам'ятаєш, коли я пішла працювати, вона іноді бавила нашого Валерика...

Так, він це пам'ятав. Він платив комунальній сусідці якісь гроші за це.

— І то вона, Іване, то вона трохи щось розповідала йому... Він переказував мені.

— Ще тоді?

— Та ні, вже зараз.

Нарешті Люба сказала все, що хотіла. Вони довго мовчали, і він тримав її за руку стільки, скільки того хотіла вона, поки вона не задрімала.

Люба ще прожила кілька днів після тої розмови. То була єдина наша щира розмова за більш ніж сорок років сумісного життя. Ми жили добре. Ми майже не сварилися, ми любили одне одного, ми багато подорожували разом по Країні Рад, були разом навіть у Ташкенті й Самарканді, ми часто ходили разом до театру і на концерти. Ми виростили двох дітей, які навчилися прекрасно обходитися без нас, а то чи не головний результат батьківства й материнства. Але ми ніколи не вели справді щирих розмов.

— Навіщо ти вирішила розповісти мені про все це, Любо? — спитав я її в останній день її життя.

— Я тому захворіла, що тримала все це в собі стільки років, — Люба поклала руку на свій кілька разів проперований живіт.

Я тяжко зітхнув. Якби ми вели щирі розмови, то певне б тим паче не вижили. Ми все життя прожили в непроговореному просторі. Ми говорили про побутові речі, і в нас не було незгод. Про людські очі ми жили дуже добре. У нас завжди бували гості, у нас і в наших дітей. І неглибоке, хоча й веселе спілкування за святковим столом створювало ілюзію, ніби в нас усе добре, маскувало відсутність справжнього, божественного контакту між нами, тими, хто давно стали «одна плоть». У нас були друзі, які допомагали нам у біді та яким допомагали ми. Але по-справжньому пережити біди можна було би

лише тоді, якби ми казали одне одному про те, що нас мучило.

Люба не могла мені розповісти про свій контакт із лейтенантом Кулевичем. Я не міг розповісти Любі про свій контакт із Габрієлем Деусом. І нікому не міг розповісти про ту людину. І чи людина то була? Коли син навчався в аспірантурі, мені на очі випадково потрапив його підручник з латинської мови, розкритий на сторінці, де відмінювалося слово Deus. Deus, dei, deo, deum, здається, так. Я спитав його, що означає слово Деус латиною. Валерій знизав плечима і сказав: Бог.

А з сином щира розмова в них один раз таки відбулася. То було вже після смерті Люби, напередодні його від'їзду за кордон, коли Валерій із родиною їхав із колишньої Країни Рад не у відрядження, а на постійне місце проживання. Син підтвердив, що прибиральниця Ірина Василівна, яка була йому за бабусю, водила його гуляти й показувала йому «татову роботу». Вона говорила дуже скупко. Але, як висловився сам Валерій Івак, «позбавила його невинності» саме вона, та жінка, яка прибирала і за жертвами, і за катами. Скоріш за все, вона не ставила на меті навіювати синові працівника органів якісь ідеї, це сталося випадково, але це сталося, і перші руйнівні зерна закинула в його душу вона, жінка, яку принципово іронічний Валерій завжди згадував із рідкісною теплотою.

Валерієві на момент тої розмови вже було більше сорока років, і він мав конфлікти зі своїм сином-підлітком. Іванові стало легше після тої розмови з сином. Вони торкнулися багатьох давніх неузгодженостей, і батько сам не чекав від себе такої щирості, а від сина такого розуміння. Валерій, так само, як і Люба, не був фаном його творів, але в той вечір, а вірніше, в ту ніч син сказав батькові:

— А ти потроху писав би правду про те, що знаєш, тату. Ти все ж таки володієш словом, — і Валерій згадав пару батькових оповідань, і він був вдячний синові за ту увагу.

Але навіть тоді Іван Івак не наважився розповісти Валерієві про Габріеля Деуса. Вперше він заговорив про ту людину зі своїм колишнім напарником Сергієм Харчем, якого зустрів на вулиці вже після від'їзду сина. Це був той день, коли вони пили пиво в генделику просто неба. Івак зважився згадати в розмові з Харчем про ту дивну людину, яку вони не довішали.

— А ти знаєш, Іване, я все життя думаю, хто б то міг бути.

Отакої! І Сергій Харч, який лишався в органах іще довго, дослужився до капітана, також не міг забути неординарного смертника, який не дав себе повісити.

— І ти знаєш, що мені здається? То міг бути перевіряльник!

— І кого ж він міг перевіряти?

— Кого, кого? Нас!

Іван вражено замовк. Отже, його давній товариш Сергій Харч шукав істину зовсім не там, де він.

— Він перевіряв, чи виконуємо ми інструкції. А чого б він був такий зухвалий, ще й богу молився біля шибениці? Ти пам'ятаєш усіх інших? А цей тримався, як фраер на танцях! Бо знав, що його не повісять. Може, для того і зробили так, що мотузка зірвалася. Аби ми ні про що не здогадалися, принаймні тоді.

— Але ж нам нічого не було! Ніяких санкцій!

— Значить, він знайшов, що ми в основному робимо все, як треба. Але все ж таки нас понизили. Ми ж більше не ходили в нічну зміну, значить, нічну надбавку зняли.

— Так, зняли, але я був радий, що більше не працював уночі.

— А я не був. Я хворій матері й сестрам увесь час гроші посилав. Грошей стало менше. Та й квартиру тобі тоді не дали, лише кімнату. А ти вже тоді був одружений. Як, до речі, Люба?

— Люба померла ще до розвалу. Але ми давно зайняли всю ту квартиру.

— Вибач! Вона в тебе славна була! Мені вона завжди подобалась.

Івакові не хотілося говорити з Харчем про Любу, він знову повернув на загадкового Деуса. Розповів почуту від Люби версію про ймовірні надзвичайні здібності їхнього останнього смертника. Мовляв, його забрали в закритий центр вивчати його.

— У тім то й річ, що я перевіряв ці дані! Не відразу, по кількох роках! Я ж лишався там іще довго! Це ти став письменником! Ти молодець! Подарував би щось зі своїх книжок!

Та розмова відбувалася, коли вже письменники Країни Рад остаточно втратили свій статус еліти і здебільшого перетворилися на жалюгідних пенсіонерів. Івак не став таким лише тому, що продовжував працювати у видавництві, в якому працював іще в Країні Рад. Але знов-таки, йому не хотілося говорити про свою літературну діяльність, і він знову повернувся до Габріеля Деуса.

— Які дані ти перевіряв, Сергію? Що нас перевіряли?

— Не було в тому році засудженого Габріеля Деуса! Не бу-ло! Жінку ту ненормальну я знайшов. Сусанна Маровська. Та, з якою в нас також були проблеми.

— І вона отруїла молоко в дитячому садку? — гірко посміхнувся Івак.

— В неї збиралися на квартирі люди, співали антирадянських пісень під виглядом пісень про Велику Вітчизняну. Її було за що. Я багатьох познаходив наших. Тоді ж ми не знали, за що ми їх... А Деуса серед них не було. Висновок може бути єдиний: то був перевіряльник. І це дуже добре узгоджується з його нахабною поведінкою щодо нас. Хто б іще таке міг собі дозволити?

— Але ж він молився!

— І я молюся! Отче наш, що на небесах! Я хрестився! А ти хіба ні? Я тепер щонеділі ходжу до церкви! Бог прощає! Навіть таких великих грішників, як ми з тобою!

Очевидно, Сергій Харч таки перевіряв справи засуджених до страти того року й того місяця, коли, зокрема, було винесено вирок Габріелеві Деусу. Але мене не задовольнила розгадка тої таємниці, над якою я мучуся чи не все своє життя, яку запропонував Харч. Перевіряльник, який перевіряє, чи добре кати виконують свою роботу! Та чи не кращими перевіряльниками були конвоїри, які виносили результати нашої сумлінної праці в тій самій тюремній домовині?

...Іван Івак продовжував ходити на роботу до колись солідного видавництва, обсяг робіт якого після розвалу Країни Рад звузився до п'яти книжок на рік, зосібно тих, що їх автори видавали власним коштом, а його територія — до розмірів маленької захарашеної кімнатки. Інші приміщення, які раніше належали видавництву, здали різним комерційним організаціям, і вони відремонтували їх. Кімната видавництва — в найгіршому стані. Але видавництво ще животіє, і він є чи не єдиним його працівником, якщо не рахувати вахтера, який після розвалу Країни Рад став іменувати його не товариш Ель Вердуго, а пан Ель Вердуго.

Щодня у другій половині дня Іван Івак приходять сюди і сидить допізна. Син Валерій вже давно мешкає за кордоном, іноді телефонує додому. А дочка Ірина, «Іра-квартира», живе з родиною в тій самій квартирі, заради повного захоплення якої її колись покликали до життя. Чи тривожать Ірину Івак привиди минулого, які житимуть у сірому будинку столичного середмістя, поки він стоятиме? Схоже, що не тривожать. Його гарну дочку, схожу на матір, непокоять інші житейські проблеми, а не давні драми її батьків. Авторське право її батька-письменника також мало цікавить Ірину Івак. Він не Булгаков. Щоправда, вона ніколи не жартує, як її старший брат, на предмет літературної діяльності свого батька, чий твори було перекладено всіма мовами соціалістичного табору. Принаймні, оповідання «Кат». Ель Вердуго. Гегер. Шарфріхтер. Які слова!

Коли життя Країни Рад почало стрімко мінятися, але сама Країна ще існувала, Іванові передали працю американського славіста, який проаналізував його «Ката» й дійшов висновку, що автор написав його не від бажання вислужитися перед істеблішментом Країни Рад, а щоби насміятися з нього. Тобто, розгадав його задум. Івакові стало приємно. Але він став читати далі й вичитав десь таке, що автор «Ката», напевне, сам не був задіяний у репресіях ні як жертва, ні як кат, оскільки реалії його тексту не відповідають страшній дійсності, про яку світ довідався з валу документальної літератури часів Перебудови. Американський дослідник писав так упевнено, так переконливо, аж хотілося прочитати оповідання Івана Івака «Кат» і познайомитися з автором.

— Якби ти бодай трохи мукав по-англійському, міг би озватися до нього та з'їздити до Америки коштом його університету, — казав Валера.

— Добре, що ти вже об'їздив півсвіту, а я сидітиму у своїй редакції, поки не помру, — сказав він тоді синові.

— Добре, що ми добре поговорили з сином, коли він їхав, — каже сам собі старий письменник у безладі редакційної кімнати, коли знову й знову спливають у пам'яті синові жарти стосовно батькового життєвого шляху. І старий письменник потроху пише про цей свій життєвий шлях. Як і радив йому його син. По змозі, максимально щиро.

Отже, він сидить у видавництві у своєму кабінеті, вже кілька років заваленому речами, знесеними з інших кімнат. Він ще й приніс сюди з дому ті речі, які щось означали для нього. Наприклад, світлини, де він із Любою. Знайшов навіть ту, кримську, в санаторії з білими колонами між кипарисів. Книжки, що їх із радістю прочитав, коли починав писати (Ви читайте, читайте, не тільки пишеть, казав йому керівник літературної студії «Світле майбуття» Василь Правда). Приніс і свої книжки. І свої закордонні публікації.

Він уже дуже старий. Йому скоро вісімдесят. Але він пишається, що продовжує працювати і щодня ходить на роботу. Міг би приходити в редакцію двічі на тиждень, для видавничих справ цього було б досить. Але він приходиться щодня й сидить допізна. Записує розрізнені епізоди зі своєї автобіографії та думає: а раптом зійде на нього святий дух, і він напише книгу, яку сам і видасть, яку читатимуть усі, на якій він добре заробить, бо її всі купуватимуть. Але термін підписки про нерозголошення ще діє, то ж видати він її не зможе. Але ж головне написати, головне, Господи, написати! Тому він і ходить сюди вечорами й сидить тут допізна, й вертається додому пішки темними вулицями до свого сірого будинку.

Він знає, що вдома на нього не чекають. І знає, що, хоча з дочкою, зятем та онуком у нього добрі стосунки, його смерті, загалом, зрадіють. Як потихеньку зраділи вони з Любою смерті Ірини Василівни. Але ж от, син Валерій щиро сумував за прибиральницею. Лише особливий душевний контакт зі старою людиною робить так, що за нею справді сумують. Таке трапляється, якщо казати правду собі й Богові, вкрай рідко. У нього такого контакту з родиною нема. Дай, Боже, їм, хто лишиться після нього, знайти і втримати такий контакт одне з одним. Дай їм, Боже, прожити довго і піти з цього життя щиро оплаканими.

Але за Любою я сумую. І думаю: а раптом світобудову влаштовано так, що ми зустрінемося ТАМ і поговоримо. Щиро, добре поговоримо. І я розповім їй про Габрієля Деуса. Кому, як не їй? І, хоча таке, здається, аж ніяк не можливо, я зумію взяти з собою туди те, що пишу зараз, і вона це прочитає. Як читала добрі книжки у своїй бібліотеці.

Останнім часом йому добре пишеться. Він пише від руки в цератовий зошит, хоча на його письмовому столі блимає зеленими літерами екран комп'ютера, на якому працювати він уміє. Але на комп'ютер він не «пересів».

У нього розбірливий почерк. Друкарки Країни Рад майже ніколи не перепитували, що він написав. Якщо хтось читатиме те, що він зараз пише, то розбере.

Але сторінки про ті далекі роки даються йому нелегко, ох, нелегко. А хтось у сусідній кімнаті також засиджується допізна і вирішив познущатися з нього. Бо вже кілька вечорів з-за стіни гучно звучить «Смело, таваріщі, в ногу». Він навіть питає вахтера, хто там лишається в кімнаті, яку вони здали фірмі «Ореол». Але глухуватий вахтер нічого не чує і каже, що в «Ореолі» вечорами нікого не буває.

Але ж от до його кабінету зайшов авантюрного вигляду хлопець і сказав:

— Нарешті я тебе знайшов, кате.

— А ви мене шукали, молодий чоловіче?

— Так. Багато років тому ти повісив у підвалі мого діда. Бабуся лишилася вагітною. Батько народився із тавром ворога народу. Йому не було життя в цій країні. Я народився у підвальному приміщенні. Моя мати довго носила тавро дружини ворога Країни Рад.

Іван Івак відзначив, що йому не страшно, хоча, враховуючи об'єктивні обставини, він мав би злякатися. Хлопець молодий і сильний. Він стоїть на порозі кабінету, з якого не було іншого виходу. В коридорі видавництва нікого нема. Вахтер дрімає на першому поверсі.

— Молодий чоловіче! То хто носив тавро ворога? Ваш дід чи ваш батько? Чи ви самі?

— Канчай базар, мен! Ти може, скажеш, що нікого не вішав у підвалі мінус третього поверху?

— Я готовий продовжувати цю розмову, якщо ви скажете, звідки вам відомо, що вашого діда стратив у підвалі НКВД саме я.

— А моя бабуся працювала прибиральницею! Вона прибирала кімнату на три поверхи в глибину після страти!

— Ваша вагітна бабуся прибирала кімнату після страти вашого діда?

— Так! Вона була з села! З колгоспного села! Тоді не було декретних відпусток! Совали швабрами до самих пологів! І коли з'явилося ваше оповідання «Кат», вона відразу сказала батькові: ось чому ти такий хворий! Я прибирала за тим, хто робив таке, як він. То ж ви написали оповідання «Кат»?

— І ваша бабуся його читала?

— Вона його побачила в батьковій шкільній читанці!

— Молодий чоловіче, ви щось плутаєте. Ваша бабуся прибирала в кімнаті, в якій стратили її чоловіка? Такого не могло бути. Дружину ворога народу не допустили би до прибирання секретних кімнат, куди був потрібен допуск високого рівня. Або ваша бабуся не була прибиральницею, і тоді невідомо, хто стратив вашого діда. Або прибиральницею вона була, але ваш батько народився дебілом з якоїсь іншої причини.

— Типовий гебіст! Що ти верзеш! Ти вішав людей! І ти за це заплатиш!

Хлопець, певне, прийшов із портативним магнітофоном. Бо знову заgrimіло «Смело, таваріщі, в ногу». Під цю пісню хлопець почав душити старого письменника.

— Ось так хрипіли твої жертви. А тепер ти похрипи! Це — розплата за твої гріхи! — кричав хлопець, який, напевне щось чув про те, що відбувалося в кімнаті мінус тридцять один. І навіть тоді переляку Івак не відчув, хоча стало дуже некомфортно.

— Ти заплатиш, заплатиш! — не вгамовувався хлопець. — У тебе в сейфі є бабло! Ти заплатиш за сльози моєї бабусі й мого діда. Де ключ від сейфа?

Івак витяг великого ключа з шухляди письмового столу і простяг хлопцеві.

— Бери! Все, що знайдеш, твоє!

У сейфі не було нічого. Хіба що печатка видавництва, яка хлопця не цікавила. Він оцінив честь свого діда й бабусі у грошових знаках, а не в необхідності символічної страти колишнього ката. Не знайшовши нічого,

горе-месник розпачливо пішов, лишивши Івана Івака із тяжким болем у карку та піснею «Смело, таваріщі, в ногу» у вухах.

Він довго не міг чути тої пісні й завжди вимикав домашнє радіо, якщо вона звучала. А потім та пісня перестала будити в нього страшні асоціації. Зрештою, пісня не винна, і «духом окрепнем в боротьбе» — не такі й кепські слова. А потім її припинили виконувати по радіо Країни Рад. І от ця пісня гримить персонально для нього, цього разу нестерпно.

Але хтось змилюстився і вимкнув магнітофон. Настало рідкісне полегшення, хоча горло все одно страшно здавлене. Із останніх сил Іван Івак промовив, вірніше, прохрипів:

— Я нібито побудував свій дім і виростив дітей... Але я не написав твору свого життя, хоча й видав чотири томники своїх творів. Я не розгадав таємниці, якої прагнув. Я так і не з'ясував, хто такий Габріель Деус, хоча розкрити ту таємницю було головною метою мого життя.

— І не покаюся в тому, що робив до того, як з'явився Габріель Деус, — пролунав веселий голос десь поряд.

Іван Івак із останніх сил повернув голову в той бік, звідки лунав той голос. На купі книжок у кутку сидів чоловік із пишною сивою чуприною та веселими вогниками в очах. То він вимкнув «Смело, таваріщі, в ногу» і дав йому хвилину спокою перед кроком у небуття. А їм же ж та пісня звучала до останнього... подиху... о, Господи, як нестерпно, коли не можеш дихати!

Габріель Деус сидить у кутку захарашеного редакційного кабінету й весело дивиться на свого колишнього ката.

— Ти весь час думав про мене, і це зарахується. Але вони, ті, кого ти таки повісив, вони теж були людьми.

— Людьми? Вони до мене потрапляли вже не людьми, Габріелю! Вони ще до зашморгу всі були обісрані від жаху! Прибиральницям, які приходили, коли виносили

страченого, їм було що приборати! І вони не могли висловити своє останнє бажання, навіть якби ми з Харчем питали про нього!

— Прибиральницям завжди є ЩО приборати, Іване. А ми звітуємо перед НИМ числом порятованих душ. То ж яке ТВОЄ останнє бажання?

— Молитва! Та, яку ти проспівав у кімнаті мінус тридцять один перед шибеницею. Почути і вмерти...

Вахтер при вході до видавництва, якого Іван Івак уважав глухуватим, умить почув гуркіт нагорі. То старий письменник впав зі стільця. То ж вахтер мав клопіт бігти вниз викликати швидку допомогу, а також телефонувати додому дочці Івака. А наступного дня, обдзвонюючи старих працівників видавництва, щоб повідомити їх про смерть пана Ель Вердуго, вахтер розповідав:

— Так, він до останнього ходив на роботу. Але останні дні трохи, як то кажуть, поїхав. Усе питався, чому в сусідній кімнаті, тій, яку здали фірмі «Ореол», весь час крутять пісню «Смело, таваріші, в ногу». Непокіли його комуністичні пісні! Він із кимось голосно розмовляв в останню ніч. Не по телефону, адже в його кімнаті телефон вимкнули за несплату, лишився тільки цей, у мене на вахті. Ніхто до нього не приходив, це виключено. В редакції лише один вхід, через мене. Якби до пана Ель Вердуго хтось прийшов, я про це неодмінно знав би. Від чого помер? Від асфіксії. Задихнувся, сердешний.

У газеті «Література Країни Рад», яка виходить і досі, з'явився некролог. Івана Івака згадували тепло. Той, хто складав той текст, щедро цитував американського дослідника, який вичитав в оповіданні «Кат» насмішку над Країною Рад. А підписали некролог багато старих і молодших літераторів.

Хоча Івану Івакові й виділили місце на найпочеснішому столичному цвинтарі, але ховали його на

скромнішому поряд із дружиною Любов'ю Івак. Дочка Івана Івака Ірина ридала біля труни батька. Вона не придурювалась. А її старший брат Валерій, який прилетів на похорон батька з-за океану, ніжно заспокоював сестру і теж щиро сумував.

Валерій Івак скоро повернувся до свого нового дому. А Ірина зі своїм сином-підлітком Іванком зайшли до редакції забрати речі дідуся. Сподіваємося, цератовий зошит, куди Іван Івак записував фрагменти свого життєпису, десь зберігся та одного дня буде прочитаний.

2014, Одеса

Цвинтар привидів

Той будинок стояв над диким морем на краю випаленої сонцем рівнини та був непристойно великим. Я гостювала там у далекі радянські часи, коли по всій країні люди жили по 3—4 душі на одну кімнату. Якщо десь якусь радянську кімнату займали двоє, вважалося, що їм пощастило. І раптом опинитися в домі, де кімнат було набагато більше, ніж мешканців. І то не була будівля з багатьма потворними прихатками, яких у курортних містах Криму безліч. Той будинок над морем одразу споруджувався великим.

Просто в море вели слизькі кам'яні сходи. Пляжу не було: пінні хвилі розбивались об гостре каміння, яке грізно обступало зусібіч того, хто наважився зійти вниз. Пляжний килимок можна було постелити лише нагорі біля краю урвища. Господар дому, дорожній майстер, який від'їздив із дому ще до світанку, міг підкинути на службовій вантажівці до пляжу в селищі, але назад все одно треба було б іти пішки кілька кілометрів під палючим сонцем.

То був мій найдивовижніший відпочинок біля моря. Навіть коли зовсім не було вітру, море внизу несамовито бунтувало, і бризки, розбиваючись об гострі скелі, долітали до краю урвища, де й стояв той дивовижний дім. Не пам'ятаю, чи був біля нього якийсь сад. Здається, росло кілька дерев. Але добре пам'ятаю велику вітальню без вікон, проте зі скляною стелею. І багато по-різному пофарбованих дверей кімнат, які виходили до вітальні.

Дочка господарів дому жила в Сімферополі. А син був інвалідом. Пересувався або у візку, або на милицях. То

був гарний хлопець із довгим волоссям десь тридцяти років. Його хворі ноги не були потворно викривленими або непропорційно малими, що я неодноразово бачила в багатьох калік на кримських набережних. Просто ноги вкрай кепсько слухалися його.

Йому належало кілька кімнат у батьківському домі. Я жодного разу не була в його спальні, і до речі, не знала, за дверима якого кольору вона. Він запрошував мене до бібліотеки, вікна якої виходили на північ, на степ, а двері були фіалкові. Або до кабінету за червоними дверима з вікнами на море, де стіни було обвішано картинами з міськими пейзажами.

— Навіщо мені море на картинах? — казав він. — Воно весь час у мене перед очима. А в якесь місто не знаю, чи колись потраплю. Коли за вікном темно, я блукаю тими містами. Аж відчуваю, що промочив ноги, — кивав він на писане олією місто під дощем.

— А яке це місто? — питала я.

— Не знаю. Не має значення. Але я добре знаю, що́ за поворотом цієї вулиці, що́ в подвір'ях цих будинків. Та, поки сонце не сяде, дивлюсь у вікно. Або на степ, або на море. Це не випадково, що внизу, біля моря, на кілька кілометрів як ліворуч, так і праворуч, скелі не пускають купатися в морі. Щоб сюди не їхали курортники. Лише ті, кого ми самі запросимо. Тут немає пляжу тому, що там, — Роман простягав руку в бік степу, — цвинтар привидів.

— Цвинтар привидів? А що це таке?

— Там, у степу, великий цвинтар привидів. Чи не найбільший на світі.

— А хіба у привидів є цвинтар? Це якась аномальна зона?

Роман не відповів на те запитання, тож я поставила нове:

— Але чиї привиди спочивають на тому цвинтарі?

— Я саме цю історію розробляю. Але не по-російськи, — друге речення він вимовив пошепки.

— По-українськи? — спитала я Романа

Ми спілкувалися з Романом по-російськи. Але в його багатющій бібліотеці було й чимало книжок по-українськи. Я в Києві знала кількох, які розмовляли по-російськи, а писали вірші по-українськи.

— Ні, я створюю текст тою мовою, — Роман дивно посміхнувся і здійняв руку вгору.

— Якою — тою?

— Ти ж програміст. То, певне, знаєш, що крім Фортрана та Піеля можна писати програми в кодах.

— Так, звичайно. Я такого не вмюю, але в нашій конторі деякі справді пишуть програми в кодах.

— Так і в людських мов є коди.

— Спільні для всіх мов?

Роман кивнув, сяючи очима. Ні в кого я не бачила такого вогню в очах.

— І ти знаєш цю... прамову?

— Якщо безвиїзно жити багато років між морем і степом, та ще й неподалік від цвинтаря привидів, знатимеш усе, що завгодно.

Тоді я подумала, що в Романа хворі не лише ноги, і мені стало страшнувати. Я не спитала, якими знаками записуються коди прамови. Боялася, що він мені їх почне показувати. Мене заспокоїло те, що господиня дому, мати Романа, надзвичайно привітна, лагідна жінка, була завжди поблизу. Вона заходила до бібліотеки чи до кабінету, де ми спілкувалися з Романом, приносила глечик із холодним компотом або зі слабеньким кислим вином. Та жінка викликала абсолютну довіру. Навіть якщо її син був божевільний, вона своєю присутністю гарантувала, що він не заподіє ніякого лиха.

За вечерею Роман заговорив про цвинтар привидів, і господар дому, дорожній майстер, сказав, що на вихідні може мене туди звозити, це поряд.

— То що це таке? Аномальна зона? — знову спитала я.

— Це цвинтар привидів, — відповів дорожній майстер. Я глянула на господиню, і вона кивнула: саме так, цвинтар привидів.

— Можемо поїхати туди на вихідні. Подивишся, що воно таке.

Суботнього вечора, коли надвечір спека спала, дорожній майстер нагадав мені про свою пропозицію. Я спитала, чи поїде Роман. Він відповів, що в кабіні його вантажівки лише одне пасажирське місце. Та й Роман буває там часто. Ми поїхали вдвох. Їхали в гліб півострова дуже недовго, хвилин п'ятнадцять. Зупинилися посеред степу. Спершу я взагалі нічого не помітила, крім якоїсь поваленої колони серед гарячих нерухомих жовтих трав. Але батько Романа підштовхнув мене до просторої заглибини. Я зробила кілька кроків по некрутому схилу. І відчула сильний вітер аж до свисту у вухах. Це вражало тим більше, що в степу був мертвий спокій. І той вітер, який засвистів у заглибині, зносив кривлю й вивертав душу.

— Не бійся, — сказав батько Романа.

Якби не впевнений голос того чоловіка, я таки злякалась би. Але його «не бійся» було таким переконливим, що я зробила кілька кроків по гарячій площині, яка не сильно, проте відчутно хиталася під ногами, і свист у вухах посилювався, і на якусь мить мені схотілось іти далі, пізнавати цвинтар привидів.

— Роман розповідає про це місце всім вашим гостям?

— І не пригадую, кому ще розповідав. То ти викликала в нього таку довіру.

— І він справді пише книгу про цвинтар привидів?

— Не книгу, і не пише, але він таки щось створює. Мати каже, що, коли я на роботі, він частіше вдень спить, а вночі встає і шкандибає до свого кабінету.

Я не наважилась спитати, що означає: «не книгу, і не пише». Мені довірили якусь дивовижну таємницю, а я не все второпала.

— Ось на цьому гарячому камені ми сидимо, коли приїздимо сюди з Романом, це дуже добре для його хворих ніг, — вказав дорожній майстер на повалену колону.

— Але звідки тут взялася колона? — спитала я, нахилившись і торкнувши пальцями канелюру.

Дорожній майстер знизав плечима.

— Роман каже, то залишки брами.

— Значить тут була колись огорожа?

— Роман більше розповість про це. Він каже, коли є брама, то огорожа й не потрібна.

І от настав мій останній вечір у тому дивовижному домі. За вікном у чорній темряві чутно шум чи то моря, чи то степу, чи то в нічній тиші сюди долинув свист із цвинтаря привидів. Мало би бути моторошно, але, пам'ятаю, мені подобалося те лоскотання нервів. Завтра вдосвіта, а вірніше, це вже сьогодні, я поїду звідси.

— Ти зібрала речі? То й не лягай спати. Ти ж так і не чула, як шумлять тутешні ночі. Ти поїдеш, а я знову спатиму вдень, а вночі робитиму те, що я тобі розповідав. Це поглинає стільки сил, ти би знала!

— Але, Романе, якщо йдеться про книгу тою, божественною чи янгольською, чи ще якоюсь прамовою, то чи не здається тобі, що такі книги вже є, а письменники їх не пишуть, а відтворюють своїми мовами?

В очах Романа зблиснуло радісне збудження. Певне, через те, що співрозмовниця нарешті підійшла до того, що бентежило його найбільше. Він підвівся зі свого крісла, витяг милиці з-за коліс, зробив кілька кроків мені назустріч:

— Це так! Ось глянь, — Роман показав на стелажі своєї бібліотеки, — серед цих книжок не так і багато таких, які зчитані звідтіля! Але є. Ось, наприклад, ця, — він показав мені невеличку книгу, як мені здалося, то був переклад українською з японської, — я відчув, хоча це переклад! Той, хто взявся перекладати таку книгу, має знати, чи оригінал написано, чи зчитано з неба!

— Очевидно, більшість письменників не має доступу до тих, вічних книжок.

— До текстів, не до книжок, уживай вірні слова! — трохи роздратувався Роман.

— Так, справді, там — ще не книжки. А тут, на землі, так мало справді добрих книжок. Але у вашому чудовому домі можливо доступитися до небесних бібліотек. Ніде мені не снилися такі сни, тепер я розумію...

Мене перебив гуркіт, від якого я здригнулася й замовкла. То впали на підлогу милиці Романа. Він стояв переді мною, як пророк. Він був у сорочці й джинсах, а не в довгому плащі. Але його довге волосся, його полум'яний погляд — ніколи я не бачила такого натхненно-божевільного обличчя, такої напруженої постаті вживу, хіба на картинах світового малярства. Він ледь похитнувся в мій бік і прохрипів:

— А я не зчитую вічного тексту! Я творю його! Коли я його створю, в мене відніметься все! І руки, і горло, і людську мову відбере!

А що було далі? А далі прибігла мама Романа і вчасно підхопила його під пахву, бо він би впав, а я напевне не знала би, що робити з ним. Вона дотягла його до крісла, я кинулася підбирати милиці, але вона лагідно, але твердо сказала:

— Іди до себе, поспи трохи. Тобі завтра їхати.

Завтра вдосвіта вона вийшла провести мене. Дала в дорогу пиріжків і пляшечку компоту. Дорожній майстер відвіз мене до селища, де залишив на станції чекати на автобус до Сімферополя.

Я більше не була в тому домі. І доля жодного разу не звела мене з сестрою Романа, з якою я познайомилася на курсах програмістів. Це завдяки їй я потрапила в той кримський дім над урвищем, про що в мене не лишилося жодного матеріального свідчення мого перебування там: ні сувеніру, ні світлини. А втім, це неправда. Одну реліквію маю, і навіть більше того. Роман казав, що завжди дарує гостям книгу з бібліотеки. Ту, яку вибере гість або гостя. Я нахабно обрала збірку віршів Марини Цветаєвої, яка в ті часи на чорному ринку коштувала більше мого тодішнього місячного доходу.

— Можна? — спитала я.

— Можна, — байдуже знизав плечима Роман, і я взяла ту книгу і поклала її до своєї валізи. А коли витягла її на станції, чекаючи автобуса на Сімферополь, побачила в кутку ретельно виписані фіолетовим чорнилом два знаки. То не були ні вірменські, ні грузинські літери, і не літери мови іврит, і не гінді, і не бенгальські літери, і не китайські, і не японські, і не корейські ієрогліфи. То були небесні знаки праматері всіх земних мов, за допомоги яких Роман, син дорожнього майстра, творив текст про цвинтар привидів. І, якщо йому ціною неймовірних зусиль пощастило його створити, то, можливо, якомусь письменникові прийдешніх часів пощастить зчитати його з небесних носіїв і записати котроюсь із земних мов.

1983, 2010, 2014

Письменницькі замальовки

Материнська мова

Необхідний етап справжнього дорослішання — символічне вбивство батьків. Хоч би які вони були адекватні в ролі батьків, але на якомусь етапі їх треба перевести із батьків у друзі. Треба спершу повністю позбутися батьківського й материнського спадку, а потім узяти з нього лише те, що підходить особисто нам. Іноді питання позбутися спадку батьків — то питання психічного здоров'я, питання виживання. Бо «нерозібраний» і не структурований батьківський, а ще частіше, материнський спадок може затягти в безодню, позбавити життя, або принаймні, позбавити особистість її унікальної суб'єктивності. Жити без своєї унікальності — то жити без життя.

Я неодноразово чую: як це ти, кієвська дівочка, так налаштувалася на українську хвилю? Я так думаю, причин багато. Зрештою, в київському повітрі завжди носились українські флюїди. Але то зовнішня причина. А внутрішні причини наших вчинків і нашої поведінки завжди сильніші за зовнішні, хоча не всі мають мужність визнати це.

Моя мати була й лишається найбільш значущою особою мого життя. Вона вже давно залишила цей світ, а я й досі іноді безглуздо намагаюся щось довести їй, щоправда, ці напади напруженого спілкування з небіжчицею стають чимраз рідшими.

Моя мати завжди була натхненною русисткою. Ненависті до української культури в неї не було, вона навіть віддала мене до української школи. Але нестримна любов до російської була могутнім джерелом із глибин її єства, і на те не було ради. Одного дня я почала ловити себе на тому, що говорю винятково її словами, цитую російських письменників і поетів так, як робила вона, просто не можу висловити жодної думки без допомоги Грибоедова, Лермонтова, Тютчева і, звичайно ж, без нього, без Пушкіна. Вона читала їх мені вголос, гойдаючи в колисці, носячи мене на руках по тісній кімнатці довоєнного квартирного будинку на розі Павлівської й Тургенєвської, від чого в мене шумить у голові й досі. Вона не змушувала мене вчити їхні поезії напам'ять, але російські генії увійшли в мою плоть і кров самі, і я їх не вижену із себе, поки жива.

Перейти на українську, кликати на допомогу українських поетів, яких я читала сама, шукаючи самотній куток у паскудній однокімнатній квартирі над Лук'янівським ринком, був мій спосіб шукати себе, а не погоджуватися на той проект мене, який свідомо чи несвідомо розробляла вона. Бо материнська мова, оспівана в піснях і баладах, у моєму випадку була мовою нівеляції моєї особистості (мене дуже хотіли бачити тургенєвською барішнею). А мова освіти стала для мене не мовою навернення до національного коріння, як про це прийнято говорити зараз, бо я ж не знала нікого зі своїх кровних родичів, хто вимовив би по-українському більше трьох речень поспіль, а стала захистом від материнської мови.

Я пишу по-українському, хоча половина моїх читачів із кола моїх знайомих прямо кажуть мені, як це штучно, що мої книжки добрі, а були би зовсім чудові, якби я писала їх «материнською мовою». А я й досі чи не в кожній фразі змагаюся зі слівцями моєї матері, тож іноді витрачаю чимало часу, щоб відшукати інші їм на

заміну. Якби я писала російською, це було б неможливо, і вона перемогла би мене в мові. Українська захистила мене від повної експансії моєї матері на всі мої території, чого вона завжди прагла і вважала підлістю, якщо її в цих прагненнях намагались обмежити. Адже вона бажала мені винятково добра! Від її добра я стала хотіти зла. Одна з найефектніших наших сварок на кухні стала, коли вона, щиро бажаючи добра моїй печінці не давала мені їсти, намагаючись вирвати з моїх рук пакетик кетчупу, яким я примудрилася вистрілити їй просто в обличчя! Це змусило її втертися й зачитувати Тараса Григоровича про те, що хто матір зневажає, того Бог карає. Чомусь ніхто з великих російських літераторів не поквапився їй допомогти. На що я відповіла їй, що Бог мене каратиме за те, що я виявилася боягузкою та не дослухалася до поетичного слова в російській ієрархії другорядного, але шанованого нею росіянина:

*Со двора пойду, куда путь лежит,
А жить стану там, где уж Бог велит!*

Я й досі в кожній фразі своїх текстів борюся з материнською мовою. І не тому, що кепсько опанувала мову освіти. А тому, що матінка Росія є дуже сильною. Якщо її не любиш, то ненавидиш. Значить, символічного вбивства, яке мирить особистість із переможеним тираном, іще не відбулося. Воно триває.

Сусідки

- А ти знаєш, Тома з третього поверху, вона письменниця.
- Та, що живе з мамою і з сином?
- Ага. Та, що в'їхала за обміном з Бугаями.

— Письменниця, то й письменниця. Я книжок не читаю.

— Та я також. Треба було би ті книги комусь віддати, бо стільки пилу від них.

— Та ото ж. Колись ми їх купували, бо було модно.

— А тепер не модно.

— А звідки ти знаєш, що вона письменниця?

— А її по телевізору показували.

— Правда? — цього разу сусідка висловила значно більше зацікавлення до того, що їй повідомила співрозмовниця на лавочці перед п'ятиповерхівкою, яка потопала в літній зелені, над якою кружляли ластівки.

— В новинах.

— І про що вона говорила?

— Про якийсь будинок, щоб не руйнували. І підписали її ім'я і прізвище, мовляв Тамара, як її, письменниця.

— То, може, то була не вона?

— Вона! Вона!

— Вона! — озвався дурник Мотя, інвалід, який тиняється двором, відтоді, як стоїть оця п'ятиповерхівка, іноді підсідає погомоніти із сусідками, які до нього звикли. — Вона в телевізорі була в тих самих джинсах, у яких завжди ходить.

— Так просто людей по телевізору не покажуть, — підсумувала одна з сусідок.

— Іноді і просто людей покажуть, — не погодився Мотя. — Коли в сімнадцятому номері була пожежа, показували просто людей, і наших знайомих, до речі! Забули?

І саме тут повз лавицю ішла Віра Тихонівна, мати письменниці Тамари. Ця жінка з тавром вічної втоми на обличчі рідко лишалася погомоніти із сусідками, а коли її раніше намагалися втягти у сусідське спілкування, вона відповідала односкладово: так, ні. І

сусідки так і не довідалися, куди зник чоловік Віри Тихонівни, адже похорону на подвір'ї так і не було. А як людину не ховали, як сусіди не провели в останню путь, то значить, вона десь жива. Та й Тамарчин також кудись подівся, і вже давно. Коли ще синок Тамари був невеличкий, з нього можна було отримати якісь дані, а тепер що? Вже старшокласник, такі не балакають із сусідками.

— А ми вашу Тамарочку по телевізору бачили, — озвалася до Віри Тихонівни та сусідка, яка, власне, Тамарки-письменниці не бачила, лише щойно почула про це від іншої.

— Та не гукай Віру Тихонівну, в неї немає часу з нами балакати, — знаючи небажання сусідки з третього поверху ділитися своїм життям у подвір'ї, зауважила друга чи то перша, ми вже давно збилися, де яка.

Віра Тихонівна щось буркнула під ніс, так, було, велике діло, всіх у нашому місті бодай раз показували по телевізору.

— Мене не показували, — засміявся, вишкіряючи зуби, дурник Мотя.

— Та й нас із сусідкою не показували, — озвалися жінки, — просто людей не показують! А вона у вас, виходить, письменниця!

І тут Віра Тихонівна несподівано заговорила.

— Та отаке лихо! Письменниця! Це ж найгірша професія на світі!

— А чому, чому? — хором спитали сусідки.

— Бо я, наприклад, сорок років пропрацювала у заводському КБ. Тяжко працювала, на роботі не було часу чаю випити. Але я знала: вихідні — мої. Після роботи прийшла — клопочусь домашніми справами. А тут у неї весь час якісь думки! В неї і робочий день, і робоча ніч! Я їй кажу: Тамаро, треба піти до школи до малого на батьківські збори, дзвонили з батьківського комітету. А вона мені каже: не піду, в мене натхнення! Пропаде, я не допишу повісті.

— Отак і каже?

— Отак і каже! Та що ті батьківські збори? Вона на похорон до своєї тітки, моєї старшої сестри не пішла, бо їй добре писалося!

— То вже зовсім! Останньої шани не віддати родичці!

— А іноді їй не пишеться. Тоді ще гірше! Тоді, виходить, я в тому винна, бо я з нею розмовляю, не даю їй зосередитися! А з ким же мені розмовляти, як не з єдиною дочкою?

— І отаке вона каже матері? — спитала сусідка.

— І ото тоді у вас в хаті буває так... шумно, — спитала інша сусідка, яка також живе на третьому поверсі, лише в іншому під'їзді, і стіна її мешкання спільна з мешканням Віри Тихонівни й письменниці Тамари.

— Та ото ж! Я розумію, в неї нелегка доля! Але якби не те прокляте ремесло, іще якимось можна було б! А так у неї весь час якісь речі в голові! А мати помри! Не лїзь! Не втручайся! Вона або пише, або обдумує, що їй писати! По-іншому не буває!

Сусідки співчутливо зітхнули. Справді лихо. А з виду приємна жіночка, завжди вітається. Може, тому її й чоловік покинув? Саме час спитати. Але обоє, не змовляючись, вирішили не сипати солі на рану. Зате дурник Мотя поставив несподіване питання:

— А ви читали те, що вона пише?

Віра Тихонівна змінила тон.

— Читала! Звичайно, читала. Поки не надрукує, вона мені не дає. А, коли вийде книжка, я перша читачка!

— І вам подобається, що вона пише?

— Дуже подобається! Я читала й інших письменників, вони іноді до нас у гості приходять, книжки дарують, але всі інші — то графомани! А Тамара пише так, що, поки не прочитаєш, відірватися не можна! Ви знаєте, про що вона написала свою останню книжку? Вона написала про...

Це сусідкам уже було не цікаво, і вони вмить перебили письменницьку матір:

— А ви вже встановили лічильник на воду, Віро Тихонівно? Бо ж стільки платити за ту воду!

— Та ото ж бо! А після Нового року буде ще дорожче. Мають нас за плательщиків, а не за людей. А про це Тамарочка не напише?

Прототипи

Коли знайомі стають бодай трохи відомими, це завжди будить у естві людей ординарних вир суперечливих відчуттів. З одного боку, це однозначно піднімає вартість їх, людей, про яких нема нічого в Інтернеті, хіба що вони стануть активними блогерами.

Блогеркою Михайлівні ставати було запізно, вона навіть не зовсім розуміла, що це таке. Але вона пишалася своїм знайомством із людьми, про яких в Інтернеті її десятирічний онук міг нарити по кілька тисяч позицій. І все ж як добре, що в цьому світі ще є не лише Інтернет!

Михайлівна завжди витягала своїх подруг на виставки знайомих художників. Так, це ще не Репін, і його картини в Національному музеї не висять. Але все одно, в нього вже шоста виставка по Україні, четверта в Києві! А в тебе скільки було виставок твоїх картин? Ото ж бо й воно!

Одного разу галерейниця почала розповідати відвідувачкам про особливості стилю художника, та Михайлівна відразу перебила її:

— Облиште, дівчино, ви мені розповідатимете про його стиль? Та я його власними руками на горщик садовила!

А одного разу невтомна Михайлівна, горда своєю причетністю до видатних людей, потягла свою сусідку

й подругу на захист дисертації з хімії учня свого покійного чоловіка. Докторської, до речі. Жінки сиділи в останньому ряду університетського амфітеатру, і Михайлівна показувала подрузі журнали зі статтями дисертанта, що їх він дарував її чоловікові.

— Ось підпис, дивись! Стаття в науковому віснику Академії наук! Зараз він, бачиш, який показний? А то ж було таке, що й не було на що глянути! По п'ять чашок чаю випивав у нашому домі з моїм варенням!

А тут іще дочка подруги юності стала письменницею. Поки та давня подруга була жива, вона дарувала Михайлівні книжки дочки, що їх та гордо показувала своїм іншим подругам:

— Скільки я тій родині допомагала в житті! Скільки грошей я їм позичала! Скільки я ночей не спала через ту дитину, коли вона закінчувала школу! Я її на випускний вечір водила до своєї перукарки! А вона мені спасибі не сказала! Мало того! Всім розповідала, що зачіска була кепська! А тепер вона письменниця! Про любов пише! Книжки видає!

Коли мати невдячної письменниці померла, її книжки перестали надходити до Михайлівни. Але меседж, який направлено у безладному світі з належною енергетикою, неодмінно знайде потрібного адресата. Михайлівна купила книжку знайомої письменниці на книжковому базарі, куди поїхала по підручники для онука, поки той сидів в Інтернеті. Блукаючи між рядів у пошуках контурних мап і посібника з природознавства, вона побачила знайоме прізвище на книзі, виставленій як новинка на металевому постаменті. І придбала книгу.

Добре, коли наші знайомі стають відомими людьми. Але це з одного боку. А з іншого — це може бути вельми травматично. Особливо, якщо наші знайомі стають письменниками.

Знайома письменниця написала збірку оповідань про київських міщан і міщанок. Написала хвацько,

зухвало, весело. Михайлівна щиро сміялася над тими оповіданнями, поки на сторінках книги знайомої письменниці не зустріла діалог:

— Ти чула, Льолин син став членом-кореспондентом НАН?

— А я ж його на горщик садовила оцими от руками! Вчасно не підхопиш — брудні штанці!

— Так, тоді памперсів іще не було.

— А чи допоможуть памперси, якщо хлопчик до шести років не навчився проситися в туалет?

Михайлівна стала судомно гортати книжку знайомої письменниці. Вона ніяк не могла прийняти вірне рішення: чи викинути цю книжку на сміття, чи дати її почитати подругам, мовляв, яка негідниця! Найбільше обурювало те, що київську міщанку, яка нахваляється, що садовила на горщик мало не всіх київських знаменитостей, було зображено скоцюрбленою, згорбленою. А Михайлівна ж завжди тримається прямо! Так, вона полюбляє повторювати, що оце іронічне покоління, яке не вміє ростити своїх дітей, лише зуміло одягти на них памперси й посадити їх за комп'ютери, вона завжди тягла на своєму горбі. Але ж не робити її горбатою! Це ж книга! Це може стати вічністю! Ніхто не знає, хто переживе нас, а хто ні, полюбляв повторювати її покійний чоловік.

Отже, Михайлівна довго думала, чи викинути книжку дочки подруги юності, чи навпаки, показувати її всім зі своїми слухними читацькими коментарями. Вибрала друге. Зрештою, подруги можуть самі надибати цю книжку, як надибала її вона.

Як не дивно, подруги Михайлівни були на боці письменниці, а не натхненниці її творів.

— Молодець! Так дотепно! Всі її герої, як живі! Так, і ми серед них є, але що поробиш? Із пісні слова не викинеш!

— Вона давала всім поспіль, щоби стати письменницею, — шипіла Михайлівна, — і критикам, які її хвалять, і видавцям, які її видають!

— Що давала? — не розуміли подруги, — а-а-а! І ти свічку тримала?

— А вона мені сама розповідала! — Михайлівна розповіла, що років п'ятнадцять тому письменниця справді мала необережність відкритися материній подрузі, що в неї роман із відомим київським літератором.

— Романи можуть бути в усіх, — захищали письменницю читачки, виявляючи рідкісну для свого покоління широту поглядів, — як писати книги без романів?

— Це ж не на горщик садовити!

— Вона з усіма поспіль! — не заспокоювалась Михайлівна, — хіба без цього в Києві можна кудись пробитися? А я ж їй зачіску на випускний вечір zorganizувала! Така скромна дівчина була, коли школу закінчувала! На високих підборах не трималась, постійно спотикалася. У її матері не було грошей на добрі черевички, я їй позичила свої. Не нові, але дуже добрі.

— Про це в одному з її оповідань також є, читала її оповідання «Бідна родичка»? Ти ж мабуть, їй ті черевички і ту зачіску за кожної нагоди згадувала! — сміялися подруги суворої Михайлівни.

Як відомо, Київ — то велике село. Серед тих, кому Михайлівна давала почитати нову книжку дочки свої покійної подруги, звичайно ж, були добрі знайомі письменниці, які зателефонували їй і розповіли авторці про особистісну реакцію уважної читачки на її тексти.

— Це художній твір, а не документалістика, — відповіла письменниця, — але ви мене дуже потішили! Дякую! Я маю сюжети для подальших книжок!

І ті, хто зателефонували письменниці, обіцяли тримати її в курсі. Бодай трохи допомагати письмен-

никам писати книжки — це вже ставати співавторами великої київської книги, яку пишемо ми всі.

Про Бога та його відсутність

За столиком у кав'ярні дві письменниці, а на столику між ними — книга, яку перекладено з французької, яку, як свідчить анотація, перекладено багатьма мовами світу. Це — листування двох відомих французьких літераторів про все і ні про що.

«Їхнє листування розхристане й недисципліноване. Втім, інтелектуальний загал усього світу цитує їхню розхристаність. На початку своїх листів вони збираються обговорити якусь тему, але асоціативні ряди заводять їх не туди, куди вони збиралися йти попервах. Але це не має для них великого значення. Обом важливіше не що сказати, а як сказати. Обом важливіше не висловити думку, а шокувати адресата форматом її висловлювання. Адресата й інших читачів. І така настанова видатних інтелектуалів сучасності мобілізує читачів шукати у власних головах несподівані думки, а в культурному просторі — креативні формати їхньої подачі», написала одна з цих жінок за столиком у матеріалі про цю книжку для видання, яке платить жалюгідні гонорари за плоди захмарних польотів розкутої думки.

Дві подруги-літераторки в кав'ярні за столиком, на якому лежить ця книжка між двома філіжанками кави, також розмовляють про все і про ніщо. Про Бога та про його відсутність. Про секс і про його неадекватність. Про гроші та їхній брак. Про війну і про порятунок від неї. Про добрі книжки, що пишуть вони і ще, може, дві-три особи в усьому світі. Про кепські книжки, що їх пишуть усі інші. І вони мають від тої розмови чи не більшу повноту життя на цій землі тут і зараз, ніж

аби вони мали повною мірою все те, чого їм бракує, зокрема солідні гроші й вагому славу згаданих вище французьких літераторів.

До речі, з чоловіками-письменниками в жодної з них таких розмов ніколи не виходить. Ні за кавою, ні за вином, ні в ліжку. З ними не цікаво, каже одна з жінок. Так, бо вони ніколи не бувають друзями в духовному сенсі, каже інша. Вони навіть скоріше спитають, чи потрібні гроші. Але завжди переб'ють, коли заговориш про святе. Так, неодмінно питає, як здоров'я чи коли виходить нова книжка, саме тоді коли ти йому про вічне. А це гірше, ніж перебити... сама розумієш, що. Із цим у них також проблеми, каже перша. Не кажи, каже друга, це від них іноді можна отримати. Або гроші. А от духовне спілкування з ними справді більш ніж проблематичне.

Письменниці замовляють по другій каві та по п'ятдесят грамів. До кав'ярні заходить письменник Т. Жінки затуляють обличчя, одна — книгою французьких інтелектуалів, інша робить із шалика татарську чадру. Бо Т. заплатить за їхню каву і коньяк, але зіпсує розмову. От він усівся спиною до них, став поважно читати меню, ніби вперше тут. Він на когось чекає. О горе! До нього суне поет Р. Ото справжнє лихо! Може, анулювати другу каву і втекти? Та ні, їм уже несуть.

Минулого разу Р. їм кричав:

— То як воно виходить? Ми вас звеличуємо у поемах, а ви тільки і вмієте писати у своїх опусах про наше колоче волосся на наших пивних черевах?

Жінки марно пояснювали поетові Р., що звеличували жінок у поемах поети давніх часів, а сучасні автори, незалежно від статі, наповнюють свої тексти натуралістичною тілесністю без будь-яких натяків на духовні пошуки. А духовні пошуки існують лише в розмовах жінок-письменниць.

Цього разу поет Р., підійшовши до столика знайомих жінок, відразу побачив на столі книгу двох французів і

замість привітання вигукнув: «О! Дівчата читають цих двох підерів!» Хоча визнані французькі інтелектуали є так само визнаними натуралами.

— А що іще читати двом лесбійкам? — виключно відповідала одна з жінок і кинулася поправляти іншій шалика на шиї з тою ніжністю, з якою жінка зчищає порошинки з чоловічих лацканів. І сталося неймовірне: Р. і Т. облишили колег-жінок і повернулися до свого столика.

— А ми в якомусь сенсі й справді такі...

Так, давно минули ті часи, коли, тільки-но на обрії з'являвся знайомий чоловік, як жінки припиняли натхненну розмову, бігли до нього заради розмови тупої, банальної, передбаченої наперед до єдиного слова. А зараз їхня розмова довго не поновлювалась, хоча чоловіки пішли. Але золотистий коньяк зробив свою справу, і їхні язики знову розв'язалися. І не для тем, які традиційно вважаються жіночими, а для прориву до великої істини. І байдуже, що діалоги двох письменниць про Бога та його відсутність ніколи не відіб'ються на матеріальних носіях і не стануть текстами. Енергія їхніх діалогів так само трохи рятує світ від темряви вічних проваль, як і листування всесвітньовідомих французів.

Києве мій, о Боже...

Літературний конкурс «Києве мій, о Боже...» на кращий роман, головною дійовою особою якого має бути місто Київ, весь час нагадував про себе. Організатори, крім того, що дали об'яви в усіх мислимих і немислимих медіа, ще й особисто обдзвонили всіх письменників, кого сподівалися бачити серед призерів. Письменник Л. також потрапив до їхнього числа.

— Хто, як не ви, пане Адріане, — співав характерний жіночий голос, — хто ще так знає наше місто, його парки, бульвари, мости, підворіття, прохідні двори, підземні переходи? То ви пишете для нас? — питала організаторка, регулярно надзвонюючи письменнику Л.

— Вже написав вступ і перший розділ, — відповідав літератор Л.

— Дописав до середини, тепер трохи коригую початок, — відповідав він згодом.

— Вже шліфую написане. Це також нелегка робота.

Насправді письменник Л. не написав нічого. Не просто нічого, а взагалі нічого. Кожен знає це неприйняття роботи на замовлення, властиве творчим людям. Але щоб такою мірою нічого — ні розділу, ні рядка, ні навіть ідеї, то такого з письменником Л. ще не було.

— Я ще все встигну, — казав собі Л. Три чверті часу, відведеного на проект, завжди витрачається на концентрацію перед роботою, і лише чверть іде на саму роботу. Але така порожнеча, такий шум у голові, такий перетяг, який виносить будь-який натяк на думку, такий прохідний двір, в якому не затримувалося нічого — такого з київським прозаїком Л. ще не було. Він сідав за комп'ютер, грався в ігри, слухав музику, перечитував свої попередні тексти (іноді допомагає, коли треба створити нові), заходив на релігійні сайти, слухав церковну музику.

— Бог мене не залишить, — казав собі письменник Л., вертаючись до комп'ютерних ігор. Всі пасьянси вправно склалися, обіцяючи успіх у роботі, але в роботі був повний пшик. Не щастило в головному: не щастило знайти таємної лялечки, з якої можна було би сотати нитки і з них ткати тканину тексту. А потім із тої тканини ще треба буде щось пошити... Але всім своїм колегам по цеху, а також і настирливій організаторці він казав, що вже давно шліфує текст, щоправда, це ой як нелегко. Доводиться багато переробляти, перешивати,

перекроювати, тягати з лялечки нові нитки, з них ткати нове рядно, з нього ставити латки, зрештою, латки, це може бути стильно, а не убого. Але для початку потрібна таємна лялечка, а її київський літератор Л. не мав.

Здавалося б, у стольному граді повно ресурсів для знаходження таких лялечок. Скільки таємниць, давніх і нових! Скільки заулків ще лишилося в київському середмісті та в передмістях, скільки закапелків ще є по київських помешканнях! Так, місто руйнують, руйнують! Але ж старі привиди перебираються в нові будівлі й не дають спокою новим господарям, і це також суто київська фішка.

Письменник Л. давно розробляє цю тему. Але ж от, настала криза жанру. Жодна київська таємниця не видається унікальною. Жодна київська химера більше не є суто київською. Багато є міст із давньою химерною історією, які сьогодні натхненно руйнують нео-варвари згідно зі своїми убогими смаками. Це не може бути тою лялечкою, з якої тягнуться нитки для тканини роману. З тої сумної істини можна лише насотати ниток на мініатюру, а не на роман.

Але ж письменник Л. для чогось узявся писати роман на цей конкурс, не відмовився, не повідомив організаторів про свою кризу, яку він напряду пов'язує з київською. Ба більше, він чомусь бреше, ніби його роман таки готовий, що він його вже скроїв і пошив. Що він працює над останнім марафетом на обличчі роману, яке вже давно виліплено з київської глини, яке випалено на прямому київському сонці, яке буває таким палючим, що на ньому можна довести до пуття глиняний виріб, якщо тільки знати особливі місця. Але ці останні штрихи є чи не важливішими, тож без них це не роман про Київ, а банальний текст про звичайний обласний центр.

Напередодні дедлайну письменник Л. ліг спати і спокійно проспав до ранку. Київський бог його

врятує. І він не помилився. Вранці подзвонив колега письменник Д. і сказав, що «ці мудаки скасували конкурс». Шарашчина контора під назвою «Києве мій, о Боже», тихо прикрилась. Вірніше, прикрилася гучно: була прес-конференція, організатори розповідали пресі, що їх кинули спонсори. А скільки ж письменників вчасно прислало романи про Київ на їхній конкурс! Доводиться лише сподіватися, що надійшли справді дуже якісні тексти про рідне місто, бо, зрештою, добрий роман, який переживе свого автора, — то щось вартісніше, ніж грошова премія за роман, який завтра ніхто не читатиме.

Згодом усе це забулося, а потім згадалося, коли організатори все ж таки знайшли якісь кошти й почали видавати кращі романи про Київ, що їх письменники написали й надіслали на конкурс, сподіваючись на грошові премії. Письменники перешіптувалися, що, цілком можливо, організатори і не збиралися давати ніяких призів за ті романи, які вони понаписували, проте друкувати їх погоджувалися, адже тексти вже написано.

— Розвели вони нас, — обмінювалися думками київські літератори за пивом і за міцнішими напоями, — але, може, хтось із нас і справді написав великий роман про Київ — кожен, звичайно ж, мав на увазі себе.

Організаторка з характерним голосом зателефонувала й письменнику Л. і попросила його текст про Київ. Так, його роман не надійшов на конкурс «Києве мій, о Боже!» вчасно, але яке це має значення тепер, коли конкурс скасовано? Організатори певні, що саме Л. написав про Київ роман, який лишиться у віках.

— Я не дам вам свого тексту! — вигукнув письменник, — ви брехуни! Ви не виконали своїх зобов'язань! Ви брехуни! Я можу віддати свій роман у будь-яке київське видавництво без проблем! Навіщо мені ви?

Жінка сказала, що перетелефонує пізніше, якщо Л. передумає. Вона телефонує йому регулярно і отримує

ту саму відповідь. А поки там що, з'являються романи інших, які розчаровують читачів: нічого в тих романах немає суто київського, лише зовнішні реалії: Лиса гора, Чортів місток, Петровська алея, Маріїнський парк, Лук'янівка, Солом'янка, Куренівка.

А в Києва з'явилася нова, але реальна таємниця: а що ж таке наваляв письменник Л. на конкурс «Києве мій, о Боже...». Вона вже вийшла з вузьких письменницьких кіл і почала гуляти Києвом.

Сміття з хати

Він помер, коли з'явилося друком оповідання його дочки «Сміття з хати». Всі родичі зрозуміли це, коли прочитали те оповідання. Всім стало не по собі.

— Хто міг би подумати?

— Хоча, власне, про щось таке можна було здогадатися, але щоб такий жах, абсолютний жах.

— Він овдовів, ростив дочку сам, так і не одружився, все віддав дочці.

— Хоча жінки в нього були.

— Як виявляється. Але він ніколи нікого з нас не знайомив ні з одною.

— А ту вчительку він іноді згадував. Але всього не казав.

— Чого ж вона не довела справу до кінця?

— Тоді б Лерці було б іще гірше, якби вона його запроторила до в'язниці.

— Бідний чоловік! Він так любив свою дружину! І для дочки все робив!

— А що робив із дочкою?

— Хоч би що він робив, а вона не мала права такого робити!

— А може, воно і не від того сталося... Він уже був старий і хворий.

— Він був не такий уже й старий, і не такий уже й хворий... А журнал із тою публікацією валявся біля його ліжка. Я ж була саме тою, яка прийшла, коли він не відповідав на дзвінки, і викликала швидко.

— Як вона могла. Вона ж усе мала від батька.

— А я, до речі, і не знала, що вона ще й письменниця. Вона ж якась там журналістка.

— Вона авторка кількох книжок! Батько, до речі, дуже пишався її літературними успіхами!

— Так, він мені хвалився, що якусь її книгу переклали турецькою мовою.

— А квартиру він же ж заповів їй?

— А кому іще, — обурилася рідна сестра покійного, — все Лерочці! Хоча вона успадкувала велике помешкання на Подолі від своєї бабусі з боку матері та привела туди свого коханця.

— То її чоловік.

— Не знаю, чи чоловік. Весілля не гуляли.

— Вони розписалися, я точно знаю.

— Але то не причина вбивати батька.

Родичі довго обговорювали смерть батька письменниці Валерії С., яка на дев'ятини не з'явилася, бо в неї вже давно було намічено відрядження за кордон. То ж родичі зібралися в помешканні, де останні роки жив сам її новопреставлений батько, без неї. Довго говорили. Вперше виникла така увага до письменницької творчості Лери. Ніхто, крім сестри, яка вперше довідалася про смерть брата, не читав оповідання «Сміття з хати», але всім було цікаво: а про що ж воно? Що ж там такого, щоби вмирати? То ж брат у перших небіжчика знайшов той фатальний журнал, почав читати вголос.

Оповідання було невеличке, але справляло враження. Маленька дочка живе з татом без мами. І самотній батько, який справді дуже любив дружину і справді не хоче знати інших жінок, розбестив дочку. Ні, він

не позбавив дівчинку цноти. Але батьківські пестощі перейшли межі. Дівчинка має не дитячі відчуття, сидючи в батька на колінках. Вони сплять разом. Дитині страшно самій і добре з батьком.

Батько віддав дочку у шкільний табір на літо. Приїхав провідати дочку, що було цілком нормально. Але лишився на ніч, що дивно. Попросився переночувати в медпункті, зробивши щедрий подарунок медсестрі. Вчителька заскочила їх уночі.

Самотня вчителька декілька років шантажувала батька, погрожуючи йому в'язницею. І мала його за коханця.

— О, Господи! Але ж це все минуло! — вигукнула сестра.

— Читайте далі, — гукнув названий брат небіжчика.

— Ти краще брала би ту дитину-сирітку до себе, бодай іноді! — озвалася ще одна родичка.

— В мене і своїх двоє, і в одному ліжку до семи років!

— Читайте далі, — гукнув названий брат.

Отже, батькові допомогла позбутися тиранічної вчительки чуттєва й молода художниця, в якій дочка бере години малювання. Дочка підглядає за коханцями і мастурбує. У процесі кохання з художницею батько позбувся ганебної залежності від дочки, яка підросла. А от дочка не може почати зустрічатися з хлопцями, бо її тягне лише до тата, а з іншими їй гидко. Це триває кілька років, поки дочка не вбиває батька.

Родичі довго мовчали. Таке довідатися про небіжчика, який завжди виглядав таким позитивним! Сам ростив дочку, завжди стільки часу проводив на цвинтарі біля коханої дружини...

— А чому вона не пише всієї правди? А скільки грошей вона тягла з нього? Він казна-чим переймався, щоб заробити їй на машину!

— Але ж він її як травмував!

— Травмував! Вона прекрасно вийшла заміж і живе у великій квартирі на Подолі!

Родичі винесли вердикт, що дочка винна і вирішили поговорити з нею. У сестри батька навіть виник план шантажувати негідницю відкриттям справи про доведення до самогубства, якщо та не перепише на неї та її дітей батькову квартиру.

Валерія повернулася перед сорока днями, яких влаштувати не стала. Вона поміняла замок у батьковій квартирі, то ж усі родичі, які мали ключі, лишилися ні з чим. Валерія дала зрозуміти родичам, що від надміру родинних почуттів вона ніколи не помре.

І все-таки настирна тітка примудрилася зустрітися з небогою в офісі того видання, де письменниця працювала журналісткою.

— Ти розумієш, Леро, що своїм «Сміттям з хати» ти по-справжньому вбила батька.

— Яка сила літератури! Це, мабуть, уперше такий ефект за часи існування української літератури після розвалу Союзу.

— Я серйозно, Леро.

— І я серйозно, тьотю.

— Журнал із твоїм оповіданням лежав біля його ліжка, коли ми увійшли.

— Це не доказ. Ви ніякої справи не відкриєте.

Сестра небіжчика це розуміла, але їй кортіло якомога дошкульніше дорікнути письменницю.

— Але ж є моральна відповідальність, Леро! Ти була несправедлива до батька, хоча він і винен.

— Якби я цього не написала, то померла б я. Ви гадаєте, це було би справедливо?

— Ти не можеш довести, що ти би померла. А батько твій помер. Ми стояли біля його труни.

Лера відвернула комір светра й показала тітці страшний слід на горлі.

- Мене чоловік урятував.
 - А як твій чоловік ставиться до твоєї писанини?
 - Я не жила би з таким, який цього не сприймав би...
- Вибачте, в мене багато роботи!

Пишеш для вас...

Зустріч однокласників — то, крім усього іншого, зміна ієрархій. Вірніше, до старих ієрархій додаються нові. Відмінники, які не досягли нічого, в гурті колишніх однокласників лишаються відмінниками. А двієчники, які вибилися і поміняли статус, поблажливо посміхаються старим друзям, які не розгледіли їх тоді.

Але однокласники — то не лише відмінники й двієчники. Це ще й соціометричні зірки класу (не обов'язково відмінники) і ті, кого не було ні чутно, ні видно у просторі поза заняттями, кому не щастило втулити бодай слово, коли школярі гомоніли про своє. І не тому не щастило, що не було чого сказати. Було, і навіть цікавіше, ніж казали галасливі. Але чомусь їх не слухали, перебивали, не давали договорити фразу, викрикували своє. І підлітку, якому (якій) було що сказати, але кому говорити не давали, лишалося одне: слухати. Страждати і слухати.

Я була приречена стати письменницею, — писала в одному зі своїх оповідань Наталя Кравченко, яка стала підписувати свої книги Тала Тишко, — в юні роки я переживала моменти людської повноцінності лише тоді, коли хвалили мої шкільні твори, які в мене були кращі, ніж у відмінника Сашка Половця (ім'я змінено). Мої підліткові страждання об'єктивно не були аж такі страшні. В мене були добрі батьки (дай їм, Боже, здоров'я!) чудова бабуся (мир їй праху). А на курсах англійської мови в мене був кавалер Сеня, з яким після занять ми гуляли містом. Але

у школі в гурті однокласників чомусь склалося так, що я була порожнім місцем, від чого дуже страждала. Навіть коли мені батьки купували класні шмотки, цього ніхто не помічав, коли в інших помічали та обговорювали кожні нові черевики та нову зачіску. І я не могла поділитись із Сенею про те. Навпаки, розповідала йому, що мені у школі всі заздрять.

— Ти чула, наша Талка Кравченко книгу написала?

— Вона тепер Губченко.

— А книжку вона підписала іще якимось іншим прізвищем. Але з нею було велике інтерв'ю в газеті, де була її світлина, моя мати її відразу впізнала.

— Мало того, її книжка про нашу школу.

— Треба купити! А де вона продається?

— Ой, треба їй подзвонити. В тебе є її телефон?

Чимало книжок Тали Тишко купили саме її колишні однокласники. Щоправда, дехто шкодував гроші, казав, прочитаєш, даси мені. Але побачитись колишнім однокласникам завжди проблематично. І ті, кому стало цікаво прочитати, що ж написала у своїй книзі Тала Кравченко, були змушені купити її книжку «Шкільні страждання». Комуś сподобалося, комуś не дуже, але факт написання книжки дівчинкою, на яку в класі уваги ніхто не звертав, справив враження на всіх.

І ось зустріч однокласників у великому помешканні одного з них неподалік від школи. Тут вони збиралися ще у шкільні роки, що посилює відчуття ностальгії, яке приємно лоскоче відчуття ще не старих, але зрілих чоловіків і жінок.

— Якими ми були молодими й гарними тоді, — вимовляє чи не кожен другий, ніби напрошуючись на комплімент: ти мало змінився (змінилась) відтоді.

Прийшла й Тала Кравченко. Прийшла — і на деякий

час стала зіркою. Однокласники, хто, звичайно, не забув взяти з собою, дають Талі книжку, аби вона підписала. Тала посміхається, підписує книжки, використовуючи шкільні прізвиська своїх однокласників.

Сіли за стіл, почалася невимушена розмова. І от із запізненням прийшов хлопець, який був у класі «першим коханням», який уже давно таким не є. Але тут, у колі колишніх шкільних друзів він готовий розпушити хвоста і отримати трохи давніх лаврів. І перша, до кого він підходить, це Тала Кравченко.

— Привіт, Тала Тишко! Я завжди був закоханий в тебе. Це ти не звертала на мене уваги!

То ж за столом розмова знову пішла про книгу Тали Тишко «Шкільні страждання». Авторка з радістю бачить, що однокласники не лише купили цю книгу, а й прочитали її. А дехто й купив її іншу книгу, де вже про інше. І хтось каже, що ця книга в неї краще, глибше, серйозніше, бо що таке школа? Закінчили й розбіглися. Тала заперечує. Школа — це головне. Шкільних травм позбутися неможливо. Школу не можна закінчити. А вірніше, лише одиницям таланить закінчити школу в цьому сенсі.

Але ж от однокласники наговорилися про школу й забалакали про інше. Тала тепер може втрутитися в розмову. Їй дають слово, їй не затикають рота, як це було у школі. Але письменниці більше не щастить повернути розмову в річище обговорення її книжок. Її слухають, коли вона каже про інше. А варто їй вимовити: «А от я у своїй книзі...», як течія розмови зносить камінчик її зауваги у безвість і зупиняється на чужих камінчиках. Знову те саме. Знову неухага.

Доречі, так воно не лише у колі однокласників. Скажуть два слова: молодець, усе так, як у реальному житті. А потім говорять про інше. Пишеш для них, пишеш! Скільки це зусиль, скільки часу, скільки разів перечитуєш написане, скільки відчаю, що ти нездара, що графоманка,

і от нарешті щось вийшло. А вони це прочитали за півгодини, а висловили думку за кілька секунд! Невже вони не розуміють, що, якби то була така графоманія, як у багатьох інших, вони взагалі не читали би того, викинули би книгу на сміття, дарма що заплатили за неї свої кривні... Ось вона, письменницька доля. Ще сумніша, ніж кухарська. Їдять довше, ніж читають...

За столом саме почали обговорювати, хто що їв під час туристичних подорожей в різні краї. Це зайняло значно більше часу, ніж обговорення прочитаних книжок.

Літературно-художнє видання
Євгенія КОНОНЕНКО
КАТ
Новели

Випусковий редактор *Галина Завалій*
Редактор *Григорій Латник*
Макет та художнє оформлення *Михайла Євшина*

Видавець: ТОВ «Видавництво Кальварія»
ДК №4669 від 23.12.2013
www.calvaria.org

Для листування:
anetta@calvaria.org

Збут:
zbut@calvaria.org

Віддруковано з готових діапозитивів
в друкарні ТОВ «Друкарня «Рута»,
ДК №4060 від 29.04.2011,
м. Кам'янець-Подільський, вул. Пархоменка, 1,
т. 038 494 22 50, drukruta@ukr.net
Замовлення №

КОНОНЕНКО Євгенія
К 42 Кат. *Новели*. — Львів: Видавництво Кальварія, 2014. — 124с.
ISBN 978-617-7192-09-0
ISBN 978-617-7192-01-4 (Серія «Колекція прочИТАЙ»)

У новій книзі Євгенії Кононенко об'єднано новели й мініатюри, так чи інак дотичні до теми творчості й книжок. Це не спогади, а специфічний досвід письменниці, яка знає таємниці, як зачинаються, народжуються і живуть власним життям тексти. Як до цього ставляться ті, хто поряд, і ті, хто далеко. Чи справді літературний текст може вбити? І чи може він урятувати? І чи може спасти?

ББК 84 (4 Укр) 6-44